MİTHAT PAŞA VE TÜRK EKONOMİSİNİN TARİHSEL SÜRECİ

BÜLENT ECEVİT - 1990

BÜLENT ECEVİT

MİTHAT PAŞA
VE
TÜRK EKONOMİSİNİN
TARİHSEL SÜRECİ

Ankara 1990
Demokratik Sol Parti Yayını
Bu kitabın tüm geliri DSP'nindir.
Dağıtım : DSP Genel Merkezi - Ankara; ve
TEKİN YAYINEVİ - İSTANBUL
SİSTEM OFSET
Tel : 229 18 81 - 229 63 97 - 231 32 57

ÖNSÖZ

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Türk toplumundaki yenilikçi hareketlere öncülük edenler, ordunun, rejimin, kamu yönetiminin ve eğitimin çağdaşlaşmasına; hukuk düzeninde ve mülkiyet hakkında değişikliklere ağırlık vermişlerdir.

Bunların önemi küçümsenemez.

Ama ekonomiyi yeterince önemsememişlerdir; halkın ekonomik, sosyal ve siyasal örgütlenmesine ise hemen hiç ilgi göstermemişlerdir.

O yüzden, Türkiye, Osmanlı çağının son dönemindeki yenilikçi hareketlere karşın, geri kalmışlıktan kurtulamadığı gibi, çoğulcu ve katılımcı demokrasiye de geçememiştir.

Osmanlı yenilikçileri arasında ekonomiye ve halk örgütlenmesine de gereken önemi veren tek devlet adamı Mithat Paşa'dır.

O açıdan, Mithat Paşa, Türk toplumunda ekonomik yapı değişikliğini ve demokratikleşme sürecini başlatanlardan biri olduğu gibi, sosyal demokrasinin öncüsü de sayılabilir.

Fakat Mithat Paşa'nın bu alanlardaki atılımlarından ve hizmetlerinden, ancak, Osmanlı İmparatorluğunun şimdiki Türkiye toprakları dışında kalan bazı bölgeleri yararlanabilmiştir. Çünkü Mithat Paşa bu alanlardaki düşüncelerini, ancak, o bölgelerdeki valilik dönemlerinde uygulama olanağı bulabilmiştir.

Eğer Mithat Paşa'nın o bölgelerdeki ve belirttiğim alanlardaki uğraş ve uygulamaları merkezi yönetimden gereken desteği görebilse ve bugünkü Türkiye topraklarına da yansıyabilse idi; belki Osmanlı Devleti çağı yakalayabilir ve çözülüp çökmekten kurtulabilirdi. Osmanlı Devleti kurtulamasa bile, Türkiye şimdikinden çok değişik bir ülke olabilirdi; dünyanın gelişmiş ülkeleri arasında yer alabilirdi ve demokrasimiz çok daha sağlam bir altyapıya ve sağlıklı bir işlerliğe kavuşmuş olabilirdi.

Mithat Paşa, rejimi demokratikleştirme, yönetimı ve ekonomiyi çağdaşlaştırma ve özellikle de halkı örgütleyip güçlendirme yolundaki atılımlarının bedelini çok ağır biçimde ödemiştir; hatta yaşamıyla ödemiştir. Üstelik hala da bazı çevrelerce ağır biçimde suçlanmakta ve ölümünden yüzyılı aşkın süre sonra bile ***(post mortem)*** *cezalandırılmaktadır.*

Üstelik Mithat Paşa'nın trajik sonundakine benzer cezalandırmalar çağımızın "demokratik" Türkiye'sinde bile, değişik biçim ve ölçülerde sürmektedir. Her kim ki halkı siyasette ve ekonomide güçlendirip etkinleştirmeye kalkışırsa, çetin engellerle veya ağır suçlama ve cezalarla karşılaşmaktadır.

Bu kitaptaki Mithat Paşa incelemesi, yakın tarihimizin o büyük yenilikçisini ve devlet adamını yeni kuşakların daha yakından tanıyabilmelerine küçük bir katkıdır.

Bu inceleme, ilk kez, ***"Güvercin"*** *dergisinin Ekim 1968 tarihli ikinci sayısında yayınlanmıştı. Derginin ayni sayısında, Türk ekonomisini tarihsel süreç içinde irdeleyen bir uzun konuşmam yer alıyordu; ve o konuşmada yer yer Mithat Paşa'ya değiniyordum. O nedenle, dergiye Mithat Paşa ile ilgili bir değerlendirme yazısı da yazmayı gerekli görmüştüm.*

Maddi zorluklar neeniyle şimdilik yayımına ara vermek zorunda kaldığımız ***"Güvercin"*** *dergisi, daha çok bir parti içi iletişim ve eğitim organı niteliğinde olduğu için, geniş okuyucu kesimlerine ulaşamıyordu.*

Onun için, şimdi, Türk ekonomisinin tarihsel süreci konusunda "Genç İşadamları Derneği"nin bir toplantısında yapmış olduğum konuşmayla birlikte, "Mithat Paşa Kimdir?" başlıklı değerlendirme yazımı da kitap olarak yayınlıyoruz.

Bülent ECEVİT

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm : MİTHAT PAŞA KİMDİR? 3

İkinci Bölüm : TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE
TÜRK EKONOMİSİ 55

Üçüncü Bölüm : ON YIL ÖNCE ON YIL SONRA
24 OCAK.....132

BİRİNCİ BÖLÜM

MİTHAT PAŞA KİMDİR?

Mithat Paşa 1822'de İstanbul'da doğdu; ve Abdülhamit tarafından sürgüne gönderildiği Hicaz'ın Taif kentindeki zindanda, Padişahın isteği üzerine, 1884 yılında, 62 yaşında, boğularak öldürüldü.

Çocukluğunda Kur'anı ezberleyerek hafız olan, Arapça ve Farsça öğrenen ve medrese eğitimi gören Mithat Paşa, gençliğinde kendini başka konularda da çok iyi yetiştirdi; Fransızca öğrendi; ve dünyadaki gelişmeleri yakından izledi.

Müslümanlıkla çağdaşlaşmayı ve demokratikleşmeyi uyumlu biçimde bağdaştırmasına olanak veren çok boyutlu bir kültür birikimi edindi.

Osmanlı çağının son dönemindeki siyasal ve yönetsel yenilik hareketlerine ekonomik sosyal ve kültürel boyut da eklemeye çalışması, onu, dönemin başka birçok yenilikçilerinden ayıran bir etken oldu.

İlk Osmanlı yenilikçilerinden Sadrazam Mustafa Reşit Paşa, amaçladığı yeniliklerin, ancak Mithat Paşa gibi çağdaş düşünceli ve açık görüşlü gençler elinde başarıya ulaştırılabileceğini düşünürdü; ve öyle gençlere rastla-

dıkça, onlara devlet yönetiminde önemli görevler verirdi. Onun için, bu nitelikleri ve üstün yetenekleriyle Reşit Paşa'nın dikkatini çeken Mithat Paşa, genç yaşta önemli devlet hizmetleri üstlenme olanağını elde etti.

Sorun çözücülüğün sorunları

Kamu görevlerinin daha ilk aşamalarında, Mithat Paşa, İngilizce deyimiyle, bir **"troubleshooter"**, yani bir sorun çözücü olarak ün kazanmıştı.

O dönem, Osmanlı çağının çok sorunlu bir dönemi olduğu için, İmparatorluğun hemen her köşesinde, ikide bir, Mithat Paşa gibi birinin sorun çözücülüğüne gereksinme duyuran olaylar oluyordu. Kargaşalıkların çıktığı, huzursuzluğun veya yolsuzlukların ileri ölçülere vardığı birçok bölgeye Mithat Paşa gönderiliyordu; ve Mithat Paşa bu sorunlara kısa sürede çözüm getiriyordu.

Bundaki başarısını, yöneticilik yeteneğinin ve yürekliliğinin yanı sıra, halkın güvenini kazanıcı davranışlarına da borçluydu.

Ama, sorunları çözdükçe, o sorunları yaratanların; yolsuzluklara el koydukça, yolsuzlukla servet yapmaya alışmış olanların, düşmanlığını üzerine çekiyordu.

Halkın güvenini kazandıkça, hele halkı güçlendirici reformlar yaptıkça da, egemen güçler arasında ve özellikle de Sarayda tedirginlik uyandırıyordu.

Hele kuruntuculuğu hastalık ölçüsüne varan İkinci Abdülhamit'in padişahlığı sırasında, Mithat Paşa'nın sarayda uyandırdığı tedirginlik marazi bir nitelik edinecekti.

Giderek, Mithat Paşa, sorunları çözsün diye değil, sorunlar altında ezilip boğulsun diye, işlerin çığırından çıktığı yerlere gönderilmeye başladı; ama her yerde görevinin üstesinden geldi.

Mithat Paşa, bir yandan üzerine düşmanlıklar çekerken, bir yandan da Osmanlı Devleti için vazgeçilmez adam oluyordu. İmparatorluğu ancak onun kurtarabileceği ve çağdaş bir devlete dönüştürebileceği kanısı, hem halk arasında hem de bütün dünyada yaygındı.

Abdülhamit'in ve Çarlık Rusyası'nın Oyunları

Abdülhamit hem bazen Mithat Paşa'ya elini öpecek kadar saygı gösterme gereğini duyuyordu; hem de sürekli olarak onun kuyusunu kazıyordu. İyiniyetliliği bazen saflık ölçüsüne varan; büyük bir devlet adamı olmakla birlikte, politikacılığın ayak oyunlarına, hele saray entrikalarına akıl erdiremeyen Mithat Paşa da, bu kuyulara kolaylıkla düşürülebiliyordu.

Kurnazlıkta ve entrikacılıkta üstüne olmayan Abdülhamit, onu küçük düşürmek, başarısız kılmak için, her çareye başvurdu. Sonunda, İmparatorluğun ve dünyanın gözden en ırak bir köşesinde, Taif zindanında, ömrünü doldurmasına bile katlanamadı ve onu öldürttü.

Mithat Paşa, Balkanlardaki olağanüstü başarılarıyla, Balkanların Slavlaştırılması önünde en büyük engeli oluşturuyordu. O yüzden Çarlık Rusyası'nın hışmına uğrayacaktı; ve İstanbul'daki kurnaz ve becerikli bir Rus Büyükelçisi, Saraya sızarak, Padişahı Mithat Paşa'ya karşı kışkırtmak için, türlü söylentiler çıkaracak, türlü oyunlara başvuracaktı.

Üstün zekası ve yetenekleri de, olağanüstü başarıları ve gerek halk arasındaki gerek dünyadaki saygınlığı da, onu bu tuzaklara düşmekten, bu oyunlara gelmekten kurtaramayacaktı.

Niş Valiliğinden Tuna Valiliğine

1861'de, daha 39 yaşında iken, yenilikçi Padişah Abdülmecit, Mithat Paşa'yı, vezir rütbesiyle, Niş Valiliğine atadı.

İki yıl içinde, Mithat Paşa, bu her bakımdan sorunlu ve kaynayan Osmanlı bölgesinde, güvenlik ve huzur sağladı; birbiriyle çatışan değişik dinlerden ve soylardan unsurları kaynaştırdı; yolsuzlukları ve baskıları sona erdirdi; büyük bayındırlık çalışmaları gerçekleştirdi.

Başarıları görülünce, başında bulunduğu Vilayetin sınırları genişletildi; o arada Prizren yöresi de ona bağlandı; ve Mithat Paşa, günümüz Yugoslavya'sının en sorunlu bölgesi durumuna gelen, o zaman da içten içe kaynayan bu yöreyi, herhalde günümüzün Yugoslav yöneticilerini imrendirecek kadar barışa ve huzura kavuşturdu.

Mithat Paşa'nın Niş Valiliğindeki düzenlemeleri büyük ilgi çektiği için, kendisi, İstanbul'da, iller yönetimini yeniden düzenlemek üzere girişilen çalışmaların başına getirildi. Böylece, onun önderliğinde, 1864'de, bir **"Vilayat Nizamnamesi"** hazırlandı.

Ardından, üç Balkan bölgesi birleştirilerek, yeni ve geniş bir yönetim birimi oluşturuldu; ve Mithat Paşa, aynı yıl, **"Tuna Vilayeti"** adı verilen bu birimin başına getirildi.

Köylüden Başlayan Kalkınma

Mithat Paşa, en önemli reformlarından bazılarını Tuna Valiliğinde gerçekleştirdi.

Köylerden başlayarak, demokratik bir yerel yönetim modeli oluşturdu. Kırsal alanda, demokratik yönetimli yaygın ve güçlü bir kooperatifçilik hareketi başlatıp gelişti.

Böylece demokrasinin de temellerini atmış oluyordu. Üstelik işe, demokrasinin ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarını hazırlamakla başlıyordu.

Bu gibi konulardaki atılımları ve başarıları, zamanla, Mithat Paşa'nın, cumhuriyet ilanı tasarladığı yollu kuşkular uyanmasına neden olacaktı; o yüzden de Sarayın ve çevresinin tedirginliği büsbütün artacaktı.

Kooperatifleşen köylüleri egemen güçlerin ve tefecilerin baskısından ve sömürüsünden kurtarabilmek için, kooperatiflere maddi kaynak bulmak gerekiyordu. Devlet bunu sağlayabilecek durumda da sağlama eğiliminde de değildi. Osmanlı Devleti, saray için, ordu için, anıtsal yapılar için para harcamaya alışkındı ama halk için para harcamaya alışmamıştı.

Mithat Paşa, bunun da çaresini, **"Menafi ve Memleket Sandıkları"** adları altında, yardımlaşma kurumları oluşturmakta buldu. Böylelikle, tarımsal kredi düzeni başlatılmış ve Ziraat Bankasının da temeli atılmış oluyordu.

Fakat o zamana kadar sömürülen köylülerin bu sandıklara ayıracak paraları yoktu. Mithat Paşa buna şöyle bir çözüm getirdi: Kooperatif kurulan her köye, Hazine

arazisinden, imece geleneğiyle ortaklaşa değerlendirilecek topraklar ayırdı. Köylüler, kendi topraklarından elde ettikleri kazancı kendi bildikleri gibi değerlendiriyor; fakat ortaklaşa işledikleri toprakların gelirini sandıklarda biriktiriyorlardı. Sandıklarda biriken paralarla da köylülerin kredi gereksinmeleri karşılanıyor; ve daha verimli tarım işletmeciliği için gerekli altyapılar gerçekleştiriliyordu.

Böylece, Mithat Paşa, Tuna Valiliği ile, Osmanlı Devletinde tarımsal kredi düzenini oluşturan, kooperatifçiliği başlatan ve ulusal kaynaklara dayalı, tarıma ve köylüye yönelik bankacılığı başlatan kişi oldu.

Almanya Ile Eşzamanlı ve Benzer Kooperatlfçllik

Almanya'nın kalkınmasında büyük rol oynayan **"Raiffeisen"** kooperatifçilik hareketinin ilk tarım kredi kooperatifi 1862'de kurulmuştu. Ondan kısa bir süre sonra da, Mithat Paşa, Osmanıl topraklarının bir bölümünde, ilk tarım kredi kooperatifini kurdu.

Paşa'nın kurduğu kooperatifçilik ve tarımsal kredi düzeni, en az **"Raiffeisen"** hareketi kadar ileri ve demokratikti.

Oysa, Mithat Paşa, daha önce, Fransa'da, İngiltere'de, Belçika'da ve Avusturya'da, toplam altı ay süren bir inceleme gezisi yapmış olmakla birlikte, Almanya'ya hiç gitmemişti ve Almanca bilmezdi. Almanya'daki gelişmeler hakkında pek bilgisi de yoktu. O bakımdan, Mithat Paşa'nın Osmanlı topraklarından bir bölümünde kurduğu kooperatifçilik düzeni, **"Ralffelsen"** hareketiyle aynı zamana rastlamakla ve ona çok benzemekle beraber, aslında Mithat Paşa'nın kendi özgün buluşu idi. [1]

Kooperatifçilik ve Kalkınma İçin Halktan Başlayan Eğitim

Kooperatifçiliğin ve kalkınmanın ancak teknik ve pratik eğitimle yürüyebileceğini gören Mithat Paşa, Tuna Valiliği sırasında, sanat ve meslek okulları da açmaya başladı. Böylece ekonomik amaçlı çağdaş teknik eğitimi Osmanlı topraklarında ilk başlatan devlet adamı oldu.

Osmanlı çağının yenilikçilik döneminde çağdaş teknolojinin ve eğitimin öncülüğünü genellikle Ordu üstlenmiştir. Bunun bir sonucu olarak da, yenileşme döneminde Ordu belirgin bir üstünlük kazanmıştır; ve bu üstünlük, bir bakıma, demokratikleşmeyi güçleştiren bir etken olmuştur. Ancak Mithat paşa'nın Tuna Valiliğinde başlayan girişimleri bunun istisnasıdır. Tuna Valiliği sırasında, Mithat Paşa, teknolojideki ve eğitimdeki öncülüğü üretici halka vermiştir. Eğer Mithat Paşa bu girişimlerini bugünkü Türkiye topraklarında da yaygınlaştırma olanağını elde edebilseydi, Türkiye'de yönetimin sivilleşmesi ve demokratikleşmesi büyük hız kazanabilirdi.

Mithat Paşa, yetim çocuklar için "Islahane"ler kurarak, "Yetiştirme Yurtları"nın da temelini atmış oldu. Ne var ki, Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında kurduğu "Islahaneler", üretime ve sanayie yönelik eğitim bakımından, şimdiki "Yetiştirme Yurtları"nın çok ilerisindeydi.

Mithat Paşa bunlarla da yetinmedi; eğitimi daha yaygınlaştırmak ve güncel gelişmeler içinde eğitime dinamizm kazandırmak üzere, 1865 yılında, Rusçuk'da bir basımevi kurdu; ve **"Tuna"** adlı, Türkçe ve Bulgarca bir gazete yayınlamaya başladı. Gazetenin giderlerini, bası-

mevinde piyasaya iş yaparak karşılıyordu. Bu gazete ile, hem kamuoyunu iç ve dış olaylar hakkında aydınlatmaya, hem de halka ve yöneticilere, çağdaş eğitimin ve tekniğin önemini anlatmaya çalıştı.

O yoldan, yabancı kaynaklı yayınların ve Slavcı Rus propagandasının etkisini büyük ölçüde kırmayı da başardı.

"Şehirköy"den "Köykent"e

Mithat Paşa, ilk tarım kredi kooperatifi için, şimdi Yugoslavya'nın Bulgaristan sınırına yakın bölgesinde bulunan **"Pirot"** kasabasını seçmişti. Pirot'un o zamanki Türkçe adı ise **"Şehirköy"**dü.

Türkiye topraklarında da, **"Şehirköy"**ün kısaltılmış biçimi olan **"Şarköy"** adında dört yerleşim birimi vardır.

Mithat Paşa'nın, ilk tarım kredi kooperatifiyle ilgili yer seçimi şu açıdan ilginçtir: Giriştiği atılımlarla, belli ki, Mithat Paşa, köy ve kent ayırımını zamanla giderecek ve tarımsal gelişmeyi sınaileşmeye de dönüştürecek bir düzen öngörüyordu; ve, adından da anlaşılabileceği gibi, bunun için köylülükle kentliliği, tarımla sanayii, enazından el sanatlarını, bağdaştıran bir yer seçmişti.

Şimdi yaklaşık 30 bin nüfuslu bir küçük kent olan Şehirköy'de **(Pirot)** Osmanlı döneminde, özellikle bağcılık ve halıcılık gelişmişti. Daha sonra da burada lastik sanayii kurulmuştur.

Böylece, Mithat Paşa, tam yüzyıl sonra Türkiye'de Demokratik Sol hareketle birlikte ortaya atılacak **"köykent"**

kavramının da ilk ışığını yakmış, hatta bir bakıma isim babalığını yapmış oluyordu.

"Bir bakıma" diyorum; çünkü, Demokratik Sol hareketle birlikte **"köykent"** projesi oluşturulduğunda, **"köykent"**le **"Şehirköy"** arasındaki isim benzerliğinin henüz farkına varılmamıştı.

1960'ların ortalarında başlayan Demokratik Sol hareketin benimsediği **"köylüden başlayan kalkınma"** ve tarımsal gelişmeyle sınaileşmeyi birlikte yürütme ilkelerinin de öncülüğünü, Türkiye'deki bu gelişmelerden yüzyıl önce, Mithat Paşa yapmış oluyordu.

Kalkınmanın Fizik Altyapısı

Mithat Paşa kalkınmanın fizik altyapısına da büyük önem verdi. Üç buçuk yıllık Tuna Valiliği sırasında, bir yandan yerel kaynakları harekete geçirip kamu gelirlerini büyük ölçüde arttırırken, bir yandan da, İstanbul'a hiç yük olmaksızın, üç bin kilometrelik yol ve 1400 köprü yaptırdı.

Mithat Paşa, Valilik yaptığı bölgelerde, çağdaş bir ulaşım politikası uyguladı. Toplu taşımacılığı geliştirdi. Ekonomik yaşama bu yoldan da canlılık kattı.

Ulaştırma konusuna bu çağdaş yaklaşımın ilk örneği olarak, Mithat Paşa, Tuna Nehrinde vapur seferleri başlattı; böylece Karadenizi ve Anadoluyu su yoluyla Avrupa'nın içerlerine bağladı.

Daha sonraki valiliklerinde deniz ve nehir taşımacılığının başka uygulamalarını da gerçekleştirecekti; demir-

yolculuğu yaygınlaştıracaktı; ve tramvay taşımacılığını başlatacaktı.

Rusya'nın Slavcı Politikasına Karşı Mithat Paşa

Balkanlardaki olağanüstü başarılarına karşın -veya o yüzden- Saray, Çarlık Rusyası'nın baskıları altında, Mithat Paşayı Tuna Valiliğinden çekti.

Böylece önündeki başlıca engelden, Mithat Paşa engelinden kurtulan Rusya, Balkanlardaki Slavcı çalışmalarını yeniden hızlandırdı; ve, türlü kışkırtmalarla, Bulgarları yeryer ayaklandırmaya başladı.

Onun üzerine, Padişah, Mithat Paşayı, geçici görevle (sorun çözücü olarak), Tuna Vilayetine geri gönderdi; ve Mithat Paşa, 20 gün içinde bölgeyi yeniden huzura ve güvenliğe kavuşturarak, İstanbul'a döndü.

Şurayı Devlet Başkanlığı

Bu arada Mithat Paşa ŞurayıDevlet Başkanlığına getirilmişti. Şurayı Devletin şimdiki adı "Danıştay" olmakla beraber, o dönemde bu kuruluşun işlevi, şimdiki Danıştayın işlevinden farklı idi. O dönemde Şurayı Devlet, bir yönetsel yargı organı gibi değil, bir yasama organı gibi çalışıyordu. Bakanlar Kurulunun da dışında değil, içindeydi. Bakanlar Kurulu üyeleri arasında Şurayı Devlet başkanları, ağırlıklı bir yer tutuyorlardı.

Bundan yararlanarak, Mithat Paşa, Devlet yapısını ve kamu yönetimini çağdaşlaştırmaya, ekonomik yapıyı de-

ğiştirmeye yönelik bazı önemli reformlar yaptı, O arada Emniyet Sandığını kurdu; İstanbul'da da sanat okulları açılmasını sağladı.

Eğer Mithat Paşa'nın payıtahttaki (Osmanlı başkenti olan İstanbul'daki) yüksek görevleri yeterince uzun sürebilseydi, hem tümüyle Osmanlı Devleti hem de bugünkü Türkiye toprakları, daha o yıllarda -şimdiki deyimle- "çağ atlardı"; ve Türk toplumu, sanayi devrimine, daha bu sürecin başlarında ayak uydurabilirdi; demokrasimiz de çok sağlam temellere, altyapılara dayanabilirdi.

Ama İstanbul hem Mithat Paşasız yapamıyor hem de ona katlanamıyordu.

Irak'ta Toprak Reformu, Kalkınma ve Petrol

Belki o yüzden, kısa bir süre sonra, Mithat Paşa, 1869'da Bağdat Valiliğine gönderildi. O sırada Irak'ta her bakımdan umutsuz görünen bir durum vardı. Yolsuzluk almış yürümüştü; aşiret kavgaları ve dış kışkırtmalar nedeniyle huzur ve güvenlik kalmamıştı; ekonomi çökmüştü; halk perişan durumdaydı.

Mithat Paşa, üç yıllık Bağdat Valiliği sırasında da akla hayale gelmedik işler başardı.

Geniş sulama olanaklarına karşın, bölgede tarımsal üretim çok düşüktü. Çünkü hem sulama olanaklarından gereğince yararlanılamıyordu, hem de Hazine topraklarını ekip biçen köylüler, elde ettikleri gelirin büyük bölümünü Devlete vermek zorunda oldukları için, çok güç durumdaydılar. Bu durumda, kimsenin, toprağa bakmak ve verimli tarım işletmeciliğine geçmek niyeti de olanağı da yoktu.

Irak'ta, ilk iş olarak, Mithat Paşa, Türkiye'de hala yapılamayan bir şeyi, toprak reformunu gerçekleştirdi. Hakça böldüğü toprakları köylülere dağıttı. Bu toprakların zamanla varlıklı ve güçlü kişiler eline geçmesini önleyici etkili önlemler aldı.

O arada ilginç bir vergi sistemi de oluşturdu. Dağıtılan toprakları, verimli işletmeciliğe geçilmesi durumunda gerçekleşebilecek üretim değeri olanaklarına (potansiyeline) göre vergilendirdi; ve bunu yaparken, bir yandan da, Tuna Valiliğindeki gibi bir kooperatifçilik ve tarımsal kredi düzeni kurarak, toprak sahibi kıldığı yoksul köylüleri, verimli tarım işletmeciliği için gerekli maddi olanaklara kavuşturdu.

Böylece, köylüler, çiftçiler, üretimlerini büyük ölçüde arttırarak, topraklarına biçilen vergiyi rahatça ödeyebildikleri gibi, kendi gelir düzeylerini de hızla yükselttiler. Hem köylünün hem de Devletin geliri yükselmiş oldu.

Mithat Paşa'nın Bağdat Valiliği sırasında oluşturduğu ve başarıyla uyguladığı tarımsal vergi düzenini, tam yüzyıl sonra, çağımızın ünlü bir ekonomisti, Nicholas Kaldor, gelişme sürecindeki başka ülkelere ve Türkiye'ye de önerecekti.

Fakat Mithat Paşa'nın yüzyıl önceki uygulamasıyla kendi önerisi arasındaki benzerlikten, Kaldor'un, sanırım, haberi yoktu. Eğer haberi olsaydı, önerisini kabul ettirmeye çalıştığı fakat başaramadığı Türkiye'ye Mithat Paşa'nın Irak uygulamasını herhalde örnek olarak gösterirdi.[2]

Bağdat Valiliği sırasında Mithat Paşa, Mezopotamya

uyarlığını yeniden canlandırabilecek büyük sulama projelerine de girişti. Tarımda verimi o yoldan da arttırdı.

Hele Fırat ve Dicle nehirlerini birleştirmek üzere girişti-ği proje, 20 bin hektarlık yeni alanın sulu tarıma açılmasını öngörüyordu.

Öte yandan, Mithat Paşa, Tuna Valiliği sırasında, Tuna Nehrinde gemi taşımacılığı başlattığı gibi, Bağdat Valiliği sırasında da Fıratla Dicleyi gemi taşımacılığına elverişli duruma getirdi. Böylece, Anadoluyu, suyoluyla, bir yandan Avrupa'ya, bir yandan da Ortadoğuya bağlamış oluyordu.

Fırat gemi taşımacılığına açıldığında, Mithat Paşa, 800 kilometre kuzeye kadar, gemiyle gidebildi.[3] Bu açılışla birlikte, Fırat'ta düzenli gemi seferleri başladı.

Mithat Paşa, bir yandan da, Fırat'ı Suriye kıyılarında Akdeniz'e bağlayacak bir demiryolu yapımına girişti,

Ayrıca tramvay işletmesi kurarak, kent içi toplu taşımacılığın Osmanlı çağındaki ilk örneğini verdi. İleride, Suriye Valiliği sırasında, bu ülkede de tramvay şebekesi kuracaktı.

Petrolün enerji kaynağı olarak değerinin dünyada yeni farkedilmeye başladığı bir sırada, Mithat Paşa, Irak petrolünü de işletmeye ve değerlendirmeye başladı. Bu amaçla, 1871 yılında, yani Amerika'da petrol rafinerileri kurulmaya başlamasından hemen sonra, Irak'ta ilk Türk petrol rafinerisini kurdu. Ama, ne yazık ki, kendisi Bağdat Valiliğinden ayrıldıktan sonra, bu rafineri kapandı.[4]

Ekonomide Çağın Yakalanışı

Böylece, Mithat Paşa, çağdaş ekonomik örgütlenmeyi ve işletmeciliği, çağdaş taşımacılığı ve çağdaş teknolojileri, Batıdaki ilk uygulamalarıyla hemen hemen aynı zamanda, hem de ekonomik, sosyal ve kültürel altyapılarıyla birlikte, Osmanlı topraklarının bazı bölümlerine aktarmış; hatta bazen kendi özgün buluşları olarak uygulamış; bazen de, Irak'taki toprak vergisi reformunda olduğu gibi, bazı reformları çağımız dünyasından yüzyıl önce, başlatmış oluyordu.

Bunun bir kanıtı da, sayın Turgut Özal'ın kendi buluşu sandığı **"yap-işlet-devret"** modelidir. Bu modelin ilk denemelerine Ortadoğu'da girişen Mithat Paşa, en belirgin ve somut örneğini ise, ömrünün sonuna doğru, Aydın Valiliği sırasında (o sırada Aydın Vilayetinin merkezi İzmir'di) 140 kilometrelik İzmir - Alaşehir demiryolu projesi ile vermiştir.[5]

Kısacası, Mithat Paşa ile Osmanlı Devleti, onun Valilik yaptığı yerlerden bir çoğunda, ekonomide çağı yakalıyordu; ama aynı Devlet, Mithat Paşa'yı engellemekle ve öldürmekle, çağı daha yakalarken, elinden kaçırmış oldu.

Küçülme Döneminde İmparatorluğun Egemenlik Alanlarını Genişleten Adam

Mithat Paşa'nın Bağdat Valiliğine kadar, Arabistan'da ve bazı körfez ülkelerinde Osmanlı egemenliği lafta kalıyordu. Hatta buraları pek Osmanlı toprağı da sayılmıyordu.

Üstelik, 19'uncu yüzyıl ortalarına gelindiğinde, Osmanlı Ordusu, doğrudan doğruya Osmanlı yönetimi altındaki Ortadoğu topraklarında bile, Devlet gücünü duyuramıyor, iç ve dış güvenliği sağlayamıyordu.

Bugünkü Suudi Arabistan'ın iç kesimleri, Kuveyt ve Bahreyn, Osmanlı egemenliğinin uygulamada geçerlilik kazanamadığı yerler arasındaydı. Kuveyt'in kendi bayrağı bile vardı. Mithat Paşa, kısa sürede, Irak'ta huzur ve güvenlik sağladığı gibi, Ortadoğu'nun, egemenlik durumu belirsiz kalmış o bölgelerinde de Osmanlı egemenliğine her bakımdan gerçeklik ve işlerlik kazandırdı.

Böylece, İmparatorluğun küçülme, çözülme ve dağılma dönemine girilirken, Mithat Paşa, Ortadoğuda, Osmanlı topraklarını, fiilen, büyük ölçüde genişletmiş oluyordu.

Bunu güvence altına almak üzere, Mithat Paşa, Körfez bölgesinde oldukça güçlü bir donanma da oluşturdu.

Eğer Mithat Paşa'nın valiliğinden sonra da Ortadoğudaki Osmanlı toprakları, ekonomik bakımdan, onun görev dönemlerindeki gibi değerlendirilebilse idi ve bu toprakların altındaki petrol hazineleri, yine Mithat Paşa'nın Irak'ta yaptığı gibi, kendi olanaklarımızla ve yeterince işletilebilse idi; herhalde, Osmanlı Devleti ekonomik çöküntüden de dağılıp gitmekten de kolaylıkla kurtulabilirdi.

Sivil Vali Emrinde Ordu

Mithat Paşa komutan değildi, asker değildi; bölgedeki Osmanlı askeri birlikleri de büyük ölçüde etkisizleşmiş durumda idi.

Bütün bunlara karşın, Mithat Paşa, hem Irak'ta güvenlik ve huzur sağlamayı hem de Osmanlı egemenliğini Ortadoğuda fiilen büyük ölçüde genişletip etkinleştirmeyi nasıl başardı?

Kuşkusuz, bunlarda, Mithat Paşa'nın, Irak'a getirdiği refahın ve ciddi devlet düzeninin, tüm bölgede, gerek kendisine gerek Osmanlı Devletine saygıyı ve güveni çok arttırmış olması, önemli birer etken olmuştur.

Fakat en az bunlar kadar önemli bir başka etken de şudur: Mithat Paşa, Bağdat Valisi olur olmaz, Irak'ta durumu kontrol altına alabilmek için, bir sivil "paşa" olmasına karşın, bölgedeki başına buyruk ve başıbozuk Altıncı Osmanlı Ordusunu, asker paşalarıyla birlikte, doğrudan kendi emri altına sokabilmiştir.

Mithat Paşa'nın bunu, İstanbul'a da onaylatarak, sağlayabilmesi ile, hem Ordunun halkı rahatsız edici davranışları önlenebilmiştir; hem de Ordu, Devlet politikasına uygun yönde ve etkili biçimde kullanılabilir duruma gelmiştir.[6]

Mithat Paşa'nın Kısa Süreli Sadrazamlık ve Başka Devlet Görevleri

1872'de, Sultan Abdülaziz, Mithat Paşayı Sadrazamlığa getirdi.

Fakat bir yanda yolsuzlukların üzerine yürümesi ve bundan rahatsız olan güçlerin, o konuda pek duyarlı olmayan, üstelik kendisi de bir hayli savurgan olan Abdülaziz'i Mithat Paşa aleyhine kışkırtabilmeleri yüzünden;

öbür yanda da Çarlık Rusyası'nın entrikaları yüzünden, Padişahla Mithat Paşa'nın arası açıldı.

Bu yüzden, iki ay 21 gün sonra, Mithat Paşa'nın ilk Sadrazamlık dönemi sona erdi.

Bunu, 1876 yılına kadar, kısa süreli bakanlık (nazırlık) ve valilik dönemleri izledi.

Fakat, süreleri ne kadar kısa olursa olsun. Mithat Paşa, her devlet görevinde, akıl almaz bir sür'atle, önemli işler başarıyor, bir takım yenilikler yapıyor ve kalkınma atılımlarına girişiyordu.

O arada, Osmanlı topraklarının değişik bölgeleri artık kontrol edilemez duruma gelmişti; Padişahın ve çevresinin savurganlığı yüzünden, Devlet borca batmıştı. Ekonomi iflas noktasındaydı.

Bu durumda, kamuoyundan gelen baskılara bir ölçüde olsun boyun eğen Abdülaziz, yönetimde bazı değişiklikler yapmak zorunda kaldı. Bir yandan Mithat Paşayı Bakanlar kurulunda etkili duruma getirirken, bir yandan da, Sarayla arası açık olan Hüseyin Avni Paşayı Seraskerliğe (Başkomutanlığa) getirdi.

Abdülaziz'in Tahttan İndirilişi

Mithat Paşa'nın da içinde bulunduğu yenilikçi çevrede, bunalımdan esenliğe çıkış için, devlet düzeninde köklü bir değişikliğe gerek olduğu düşüncesi belirmişti. Bunun bir sonucu olarak , anayasa ilanı ve meşrutiyete geçiş eğilimleri güçlendi.

Ama Padişah böyle eğilimlere karşı direniyordu.

Mithat Paşa, başlangıçta, tüm güçlüklere ve Padişahın direnişine karşın, ikna yoluyla bir yumuşak geçişten yanaydı. Ama daha radikal ve çabuk davranma istekleri ağır bastı; ve, asker desteğiyle. bir örtülü darbe gerçekleşti. "Örtülü" diyorum, çünkü Padişahı tahttan indirmek için yapılan darbeye, Şeyhülislam Hayrullah Efendiden sağlanan fetva ile, bir yasallık kılıfı geçirilmişti.

Aynı zamanda, Mithat Paşa'nın etkisiyle, girişimin kansız olması da sağlanmıştı.

Günümüze Kadar süren Bir Çellşkinln İlk Örneğl

Ancak, bu olay, bir yandan demokrasi yolunda ilk adımlar atılırken, bir yandan da, İkinci Mahmut döneminde kurulmuş olan yeni Ordunun siyasete karışması anlamına geliyordu.

- Hüseyin Avni Paşa'nın çok sert yaradılışlı oluşu ve, Abdülaziz'den kurtulmak istemekle beraber, rejimin demokratikleştirilmesine pek yatkın olmayışı, tehlikeyi büsbütün arttırıyordu.

Böylece, Abdülaziz'in tahttan indirilişinde, demokratikleşme çabası ile askeri müdahale iç içe geçmiş oluyordu; günümüze kadar sürecek olan bu çelişkinin ilk örneği veriliyordu.

O günlerin koşullarında belki başka bir çözüm yokmuş gibi görünmüştü; fakat bunun da çözüm olmadığı kısa sürede anlaşılacaktı ve 33 yıllık Abdülhamit istibdadının, onu izleyen İttihat ve Terakki maceralarının yolu açılmış

olacaktı; o arada, çok geçmeden, Mithat Paşa'nın da acı sonu gelecekti.

Talihsiz Murat Denemesi

Abdülaziz'in yerine Veliaht Murat'ın tahta geçmesi kararlaştırılmıştı. Padişah olunca, anayasalı parlamenter rejime geçişi onaylaması için, kendisiyle önceden anlaşmaya varılmıştı.

Ne var ki Abdülaziz'in tahttan indirilişiyle ilgili olaylar, ruhsal durumu zaten pek sağlıklı olmayan Beşinci Murat'ın bunalıma girmesine ve akli dengesini yitirmesine neden oldu.

Beşinci Murat delirmeseydi de yerine Abdülhamit'in gelmesine gerek kalmasaydı işler yolunda gider miydi? Orası da belli değil. Çünkü Murat, iyiniyetli olsa bile, zayıf kişilikliydi. Başta annesi olmak üzere, haremindeki bazı hanımlarsa, tam tersine, güçlü hırslı ve acımasız kimselerdi.

Beşinci Murat'ın talihsiz saltanat dönemi ancak 93 gün sürdü. Bu 93 gün, kendisinin iyileşmesi umuduyla geçti. Akli dengesini yitirdiği duyulmuş olduğu için, Padişah adına herhangi bir ciddi işlem yapılamıyor, anayasa ve meşrutiyet konusundaki adımlar atılamıyordu.

Sonunda, kimsenin pek içinden gelmemekle beraber, köşesinde sabırla bekleyen Abdülhamid'in tahta geçmesine 31 Ağustos 1876 günü karar verildi. Başka çare bulunamadı.

İkinci Abdülhamit'in Tuzağı

Duygularını ve niyetlerini saklamasını çok iyi bilen Abdülhamit, o bekleyiş günlerinde, Mithat Paşa'ya büyük saygı gösterilerinde bulunmuştu; ve rejimi demokratikleştirme konusunda, en tatlı ve inandırıcı, daha doğrusu kandırıcı bir dille söz üstüne söz vermişti.

Daha önce belirttiğim gibi, iyiniyetliliği ve iyimserliği bazen saflık ölçüsüne varan Mithat Paşa da o sözlere kanmıştı.

Tahta çıktıktan sonra, İkinci Abdülhamit, verdiği bütün sözleri çiğneyerek, Anayasa ilanını engellemeye girişti.

Ama Mithat Paşa'nın yurt içinde ve dünyada büyük saygılığı vardı. Mithat Paşa'nın ısrarları karşısında fazla direnemeyeceğini bilen Abdülhamit, sonunda, Anayasayı onayladı. Ancak, onaylamadan önce, Anayasa metnine ünlü 113'üncü maddeyi kendi istediği biçimiyle koydurmayı başardı. Bu madde, Padişaha, tehlikeli gördüğü kimseleri sürgüne gönderme yetkisini tanıyordu.

Mithat Paşa, bazı arkadaşlarının ve kendisini destekleyen bazı aydınların itirazlarına ve uyarılarına karşın, bir an önce Anayasayı onaylatıp yürürlüğe koyabilmek; ve parlamentolu rejime geçebilmek uğrunda, bu ödünü verdi.

113'üncü maddenin ilk kurbanının kendisi olacağı, herhalde, aklından geçmiyordu.

Mithat Paşa'nın Vatanseverliğinin ve Devlet Sorumluluğunun Abdülhamit Tarafından İstismarı

Mithat Paşa, Abdülhamit'in bu tuzağına düştüğü, bu oyununa geldiği için, çok eleştirilir.

Fakat acaba yalnızca saflığından mı oyuna gelmişti?...

Kuşkusuz, Mithat Paşa'nın kişiliğini oluşturan ve olaylar karşısında davranışlarını tepkilerini belirleyen, saflık dışında, başka nitelikleri de vardı. Bu niteliklekleri ve erdemleri arasında, vatanseverliği ve devlet sorumluluğu büyük ağırlık taşıyordu.

O günlerde, İstanbul'da, Batılı Büyük Devletler ve Rusya, durumun belirsizliğinden de yararlanarak, bir konferans düzenlemişlerdi. Konferansdan özellikle Rusya'nın amacı, Osmanlı topraklarında insan haklarının yeterince korunmadığı ve bunları güvence altına alacak bir meşrutiyet rejimine bir türlü geçilmediği, o yüzden Hristiyan tebaanın ezildiği bahanesiyle, Balkanları Osmanlı Devletinden büyük ölçüde koparmaktı.

Oysa, başta Mithat Paşa olmak üzere, meşrutiyet yanlısı hemen tüm Osmanlı yöneticileri ve aydınları, ilke olarak, insan haklarını genişletip güvence altına almayı ve din ayrımı gözetmeksizin, tüm Osmanlı tebaasını bu haklardan eşit olarak yararlandırmayı içtenlikle istiyorlardı. Bunu, demokratik açıdan da, devlet bütünlüğünün korunması açısından da gerekli görüyorlardı.

Ne var ki, büyük devletler, bu hakları güvence altına alacak bir anayasa yürürlüğe konmadıkça ve meşrutiyete geçilmedikçe, yenilikçi Osmanlıların içtenliğini ciddiye almazmış gibi davranıyorlardı.

Anayasa yürürlüğe girse ve meşrutiyete geçilse, ellerinde bahane kalmayacaktı; özellikle Batılı devletler, Osmanlı İmparatorluğunu parçalama niyetlerinde direneme-yeceklerdi; ve Rusya da ister istemez onlara uymak zorunda kalacaktı.

Zaten, başta İngiltere olmak üzere, Batılı devletlerden bazıları, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması konusunda pek istekli değillerdi; çünkü parçalanma durumunda, aslan payını Rusya'nın koparacağından korkuyorlardı.

Mithat Paşa, yabancılar istediği için değil, Devletin ve toplumun yararı öyle gerektirdiği için yapılması tasarlanan reformları, sanki dış baskıyla yapmak zorunda kalmış gibi bir duruma düşmeyi içine sindiremiyordu... Hele Devletin saygınlığının, bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün o yüzden zedelenme olasılığı kendisini çok kaygılandırıyordu. Bu nedenlerle de, Konferansda herhangi bir karar alınmasına fırsat kalmadan, Anayasanın biran önce onaydan çıkmasını istiyordu.

Abdülhamit, Mithat Paşa'yı, işte, Devletin saygınlığına, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne gösterdiği bu özenden yakaladı; yani onun devlet sorumluluğunu ve vatanseverliğini, sanki bir zaafmış gibi, istismar etti; ve 113'üncü maddenin kendi istediği gibi Anayasaya girmesinde direndi.

Mithat Paşa, Konferansdan önce Anayasanın yürürlüğe girebilmesi uğruna bu ödünü verdi; ve, Konferansın toplanmasına birkaç gün kala, Anayasa onaydan çıktı.

Büyük Devletlere Sürpriz

Bu arada, 19 Aralık 1876 günü, Abdülhamit, Mithat Paşa'nın ülkedeki ve dünyadaki saygınlığını gözönünde tutarak, onu Sadrazamlığa getirdi.

Fakat aslında bu bir tuzaktı. Abdülhamit'in gerçek amacı, Mithat Paşa'yı, en yetkili ve sorumlu mevkie getirdikten sonra, orada engelleyip etkisizleştirmek ve küçük düşürmekti.

23 Aralık 1876 günü, Konferansın açılacağı dakikalarda, Bab-ı Ali'de de, Anayasanın ilanı için bir tören düzenlenmişti ve halk toplanmıştı.

Konferans açılır açılmaz, uzaktan top sesleri gelmeye başladı. Ne olduğunu anlamayan büyükelçiler şaşkınlıkla birbirlerinin yüzlerine bakarken, Osmanlı Devleti adına Konferansa katılan Hariciye Nazırı Saffet Paşa, önceden hazırlanan senaryo uyarınca, kürsüye geldi; ve Osmanlı topraklarındaki bütün unsurların haklarını ve özgürlüğünü güvence altına alan bir anayasanın yürürlüğe girdiğini; top sesleriyle bunun kutlandığını; artık Konferansın bir anlamı kalmadığını söyledi.

Bütün planı bozulan Sovyet Büyükelçisi İgnatiev çok sinirlendi; konferansın böyle gösterilerden etkilenmemesi, çalışmalarını sürdürmesi gerektiğini ileri sürdü. Fakat Osmanlı heyeti salondan ayrılıp gitti; ve konferans, görünürde devam etse bile, boşlukta kaldı.

Abdülhamit'In Sistemli Engellemeleri

Gerçekte, Mithat Paşa'nın yaptığı, bir gösteri değildi.

Mithat Paşa, yabancıların gözünü boyamak için oyun oynamıyordu. Anayasanın tüm gerekleriyle uygulanmasını, Anayasada öngörülen tüm kurumların bir an önce oluşturulup işlerlik kazanmasını içtenlikle istiyordu. Devletin kurtuluşunu ve çağdaşlaşmasını bunda görüyordu.

Fakat Abdülhamit, daha önce verdiği sözleri çiğneyerek, Mithat Paşa'dan gelen her isteği reddetti; hatta yanıtsız bıraktı. Böylece, Mithat Paşa'ya karşı sistemli bir engelleme kampanyası başlatmış, bir saray savaşı açmış oluyordu. Yalnız Anayasaya işlerlik kazandıracak kararları ve işlemleri değil, Hükümetin her türlü günlük işlerini de engelliyordu.

Abdülhamit, böylece, Devlet yönetimini, bilinçli olarak, çıkmaza sokmuştu. Bu yoldan,

* Mithat Paşa'yı güçsüz, etkisiz ve başarısız bir Sadrazam durumuna düşürmüş olacaktı;

* Anayasanın işlerliğini önlemiş ve kamuoyunda anayasalı düzene bağlanan umutları söndürmüş olacaktı ve,

* Kendisinin Anayasadan da Mithat Paşa'dan da güçlü olduğunu, devletin tek ve kesin hakimi olduğunu göstermiş olacaktı.

Mithat Paşa'nın Abdülhamit'e Tepkisi

Doğal olarak, Mithat Paşa, bunlara katlanamazdı. Katlanamayacağını zaten Abdülhamit de biliyordu.

30 Ocak 1877 günü, Mithat Paşa, Sultan Abdülhamit'e, o zamana kadar Osmanlı tarihinde hiçbir Padişaha

karşı kullanılmamış ağırlıkta bir uslüpla kaleme alınan bir mektup göndererek, yakınmalarını ve isteklerini bildirdi. Mektupta, bugünün Türkçesiyle özetlemeye çalıştığım şu sözler yer alıyordu:

"Bizim Anayasayı ilandan amacımız, yalnız Doğu sorununun (yani uluslararası alanda Osmanlı sorununun) **sağlıklı biçimde çözümüne katkıda bulunmak değildir; Avrupalıların aleyhimize açılan ağızlarını kapatmak için başvurulan bir gösterişten ibaret de değildir.**

Herşeyden önce, sizin, hükümdarlık görevlerinizi bilmeniz gerekir. Çünkü Millet önünde tüm davranışlarınızdan sorumlu olacaksınız... Benim size büyük bağlılığım vardır; ancak Milletimin yararına uymayan en küçük bir konuda bile size boyun eğmem. Çünkü sorumluluğum ağırdır. Hem vicdanımdan korkarım, hem de vatanımın esenliğini ve mutluluğunu sağlamakla yükümlüyüm.

Padişahım, Osmanlılar, kendi durumlarını düzeltme ve kendi kendilerini yönetme gücüne sahip olmalıdırlar.

Ben ağır bir yük altındayım... Dokuz gündür size sunduğum hususları yerine getirmemekte direniyorsunuz. İşçinin elindeki araçlara gereçlere benzeyen en zorunlu düzenlemeleri bile reddediyorsunuz. Oysa araçsız gereçsiz iş görülmez.

Korkunç bir depremle çökme tehlikesini henüz yeni savuşturmuş olan devlet yapısını onarmaya çalış-

tığımız sırada, siz onu yıkmaya çalışıyorsunuz, diye-bilirim".

Bu mektubu gönderdikten sonra, Mithat Paşa, günler-ce Saraya uğramadı. Padişah, kendisine haberler yolla-yarak, bütün isteklerini kabul edeceğini bildirdi ve Saraya gelmesini istedi. Fakat Mithat Paşa, beklediği Padişah iradeleri çıkmadan Saraya gitmeyeceğini söyledi.

Onun üzerine, Padişah, Başyaveri Sait Paşa'yı Mithat Paşa'ya göndererek, istediği iradelerin hazır olduğunu duyurdu; ve bunları teslim almak üzere Saraya gelmesi-ni istedi.

Abdülhamit'in Mithat Paşa'ya Tuzağı

Padişahlık sorumluluğunu taşıyan bir kimsenin, o kim-se İkinci Abdülhamit bile olsa, bir ölçünün ötesinde oyun oynamayacağını ve Sadrazamına yalan söylemeyeceğini düşünen Mithat Paşa, yine tüm saflığıyla, hazır olduğu bildirilen Padişah iradelerini almak üzere, Saraya gitti.

Fakat Sarayda, Padişah huzuruna çıkarılacak yerde, Sadrazamlık mührü elinden alındı ve Dolmabahçe Sara-yı önüne çekilmiş "İzzettin" adlı saltanat yatına götürül-dü.

"İzzetin"in kaptanına Saraydan bir kapalı zarf verilmiş-ti. Zarf ancak gemi hareket ettikten sonra açılacaktı. Zar-fın içindeki buyruğa göre, "İzzettin" yatı, 24 saat, Çekme-ce açığında bekleyecekti. O süre içinde, Saraydan, başka türlü davranılması yolunda bir tel gelmezse, gemi yola çıkacaktı ve Mithat Paşa'yı bir Avrupa ülkesi limanı-na bırakacaktı.

Böylece, Abdülhamit, Mithat Paşa'ya, vatanseverliğinden ve devlet sorumluluğundan yararlanarak kabul ettirdiği 113'üncü maddeyi, sürgün maddesini, daha Anayasanın mürekkebi kurumadan, ilk kez Mithat Paşa'ya uygulamış oluyordu.

24 saat doldu; kaptana yeni bir buyruk gelmedi; ve gemi, Mithat Paşa'yı, İtalya'nın Brindizi limanına, sürgün olarak bırakmak üzere denize açıldı.

Gemi Neden 24 Saat Bekletildi?

"İzzettin" yatı, Mithat Paşa'yı sürgüne götürmek üzere yola çıkmadan önce, Çekmece açıklarında neden 24 saat bekletilmişti?...

Bunun nedeni şuydu: Abdülhamit, kuruntulu, kurnaz, entrikacı ve inatçı olduğu kadar da ihtiyatlı idi... Eğer Mithat Paşa'nın sürgüne gönderildiği duyulur da İstanbul halkı ayaklanarak tepki gösterirse, gemi hemen geri çağrılacaktı; ve Padişah, Mithat Paşa'ya yalvar yakar, Sadrazamlık görevini yeniden kabul ettirecekti.

Halk Tepki Gösterebilseydi

Fakat bir halk hareketi olmadı. Olamazdı da...

Çünkü o dönemin sınırlı iletişim olanakları içinde, halk herşeyi zamanında öğrenemezdi. Haberden çok dedikodunun yayıldığı İstanbul'da, hangi söylentinin yalan hangisinin doğru olduğu da kolay ayırdedilemezdi.

Kaldı ki, haber duyulsaydı bile, örgütsüz bir halk, birkaç saat içinde nerede nasıl toplanacaktı?

Gerçi İstanbul'da bazen ayaklanmalar, "halk hareketi"ne benzeyen olaylar olurdu; ama bunlar ya bir birikimin zaman içinde patlama noktasına varmasından kaynaklanırdı; veya perde arkasındaki bir takım güçler tarafından düzenlenirdi.

Oysa ortada patlamaya yol açacak bir birikim yoktu. Tersine, halk, daha yeni kutladığı Anayasanın uygulamaya geçirilmesi için umutlu bir bekleyiş içindeydi.

Mithat Paşa da, apar topar sürgüne gönderileceğini aklından geçirmediği için, kimseyi uyarma gereğini duymamıştı.

Böyle umulmadık olaylara karşı bilinçli ve toplu halk tepkileri, ancak, güçlü halk örgütlenmelerinin bulunduğu veya dayanışma geleneğinin azçok geliştiği toplumlarda beklenebilirdi.

Oysa Osmanlı düzeninde ne güçlü bir halk örgütlenmesi, ne dayanışma geleneği, ne de halkın kendiliğinden topluca tepki gösterme deneyimi vardı.

Gerçi, valilik yaptığı yerlerden bazısında, Mithat Paşa, halkı kooperatiflerde örgütlenmeye alıştırmıştı. Ancak kooperatifleşme hareketi daha yolun başındaydı: Üstelik de kırsal alanlarla sınırlıydı; ve İstanbul'un çok uzağındaydı.

Kaldı ki köklü bir partileşmenin veya örgütlü bir işçi hareketinin bulunmadığı bir ülkede, kooperatifler, kendi başlarına, siyasal eylem girişiminde bulunamazlardı.

Eğer bu bakımlardan koşullar farklı olsaydı; Mithat Paşa'ya büyük sevgi ve güven besleyen halk, sürgün ka-

rarını zamanında öğrenip de, topluca tepki gösterebilseydi, neler olabilirdi?

O durumda, hiç kuşkusuz, Mithat Paşa, Padişah karşısında çok güçlenmiş olarak, yeniden Hükümetin başına geçebilirdi; ve, rejimi demokratikleştirme yolunda, sür'atle, ileri adımlar atabilirdi.

Mithat Paşa, iki kez Sadrazam olduğu halde, bu görevde toplam ancak dört ay kadar kalabilmiştir. Eğer birkaç yıl Hükümet başkanlığını sürdürebilseydi, herhalde, Tuna ve Bağdat Valiliklerinde büyük güçlüklere karşın gerçekleştirebildiği ekonomik, sosyal ve kültürel atılımları, Osmanlı topraklarında da, özellikle İmparatorluğun en ihmal edilmiş bölgelerinden biri olan Anadoluda da başlatabilirdi; ve Türkiye, belki daha geçen yüzyıl, gelişmiş demokratik ülkeler arasına girebilirdi.

Öylece, büyük bir olasılıkla, Osmanlı Devleti de dağılıp gitmekten kurtulabilirdi.

Fakat olmadı, olamadı, olamazdı.

Üstelik, bundan yüzyıl önce Mithat Paşa'nın başına gelen türden olaylar, Türk toplumunda, çok daha sonraları da yer almaya, ve o yüzden demokrasimizle devletimiz de yaralar almaya devam edecekti.

Sonun Başlangıcı

Bu olay, gereğince örgütlenememiş, dayanışma geleneğini ve topluca tepki gösterebilme deneyimini yeterince edinememiş bir halkın, demokrasiye çok bağlı olsa bile, demokrasiyi bir ölçünün ötesinde gerçekleştiremeyeceği-

ni ve koruyamayacağını; ve ezilmekten, itilip kakılmaktan kurtulamayacağını gösteren bir olaydır.

Yine bu olay, seçkincilik eğilimlerinin yeterince kırılamadığı; kendilerini "demokrat" sanan etkili çevrelerden bile bazılarının "halka rağmen halkçılık" oyunu alışkanlığından kurtulamadığı bir toplumda, Mithat Paşa gibi, halkı örgütlemeye ve güçlendirmeye, halkı ekonomide de siyasette de etkili bir güç durumuna getirmeye kalkışanların ne kadar yalnız kalabileceklerini ve başlarına neler gelebileceğini de gösteren bir olaydır.

Eğer Mithat Paşa, halk örgütlenmesine önem veren tek Osmanlı yenilikçisi olmasaydı; başka bazı yenilikçiler de, başka "Yeni Osmanlılar" veya "Genç Türkler" de halk örgütlenmesine ve halkın ekonomide ve siyasette güçlenmesine Mithat Paşa gibi katkıda bulunsalardı; veya, hiç değilse, Mithat Paşa, bu yönde başlattığı süreçten sonuç alabilecek kadar hayatta ve iktidarda kalabilseydi, herhalde Türk toplumunda çok şey değişirdi.

Fakat Mithat Paşa bu olanağı ve zamanı bulamadan, yapayalnız, sonun başlangıcı olan yolculuğuna çıkmak zorunda kaldı.

Mithat Paşa'nın Avrupa'daki Sürgünlüğü

Osmanlı İmparatorluğunun ancak Mithat Paşa yönetiminde derlenip toparlanabileceğini ve çağdaş bir devlet durumuna gelebileceğini bilen Avrupa kamuoyu, bu olayı şaşkınlıkla karşıladı.

Avusturya İmparatoru, şaşkınlığını, **"aman Tanrım, bu Türkler Iflâh olmaz"** diyerek dile getirdi.

Üçüncü Cumhuriyetin kurucusu ünlü Fransız devlet adamı Thiers, **"Türkiye'nin en azılı düşmanları bile Sultana böylesine şeytanca bir akıl veremezdi"** dedi.

Rus gazetesi "Golos" ise, Çarlık Rusyasının bu olaydan duyduğu mutluluğu,

"Artık Avrupa'da Türk imparatorluğunun sonu gelmiştir. Şimdi yapılması gereken sadece sabırla beklemektir. Çünkü kendi iç bunalımının düşman ordusundan daha kolay çökertebileceği bir devlete karşı savaş açmanın anlamı yoktur"
diyerek açığa vuruyordu.(7)

Sürgündeki Mithat Paşa Batı Avrupa'da olağanüstü ilgi görüyordu. Bir yandan Alman Şansölyesi Bismark, bir yandan bazı İngiliz devlet adamları, onu **"çağın en büyük adamlarından biri"** olarak tanımlıyorlardı.

Bütün kapılar önünde açılıyordu.

Birgün Fransız Sosyalistlerinin veya Pozitivistlerinin toplantısında, bir başka gün bir büyük ingiliz sanayi kuruluşunun toplantısında, konuk olarak ağırlanıyor ve konuşuyordu.

Sanayi kuruluşunun başındakiler, Mithat Paşa'nın halka yakınlığını bildikleri için, onu, yalnız kendileri adına veya fabrika yöneticileri adına değil, işçileri adına da selâmlama inceliğini gösteriyorlardı. Onu, **"adınız hiçbir zaman unutulmayacaktır; Türk İmparatorluğunu eski yüceliğine ancak siz kavuşturabilirsiniz"** diye öğüyorlardı. Mithat Paşa da, yanıt konuşmasında, yalnız fabrika sahiplerine ve yöneticilerine değil, işçilere de sesleniyor; ve,

"Bana gösterdiğiniz ilginin ve ülkem hakkında belirttiğiniz iyi dileklerin, yürekleri safiyetle ve içtenlikle dolu işçilerden de gelmesi, benim için bir teselli kaynağıdır.
diyordu.

Avrupa'da, elbette, siyasal nedenlerle Mithat Paşa'yı tutmayanlar da vardı. Bunlardan biri, ünlü İngiliz devlet adamı, Liberal Parti lideri, eski Başbakanlardan Gladstone idi. Gladstone Çarlık Rusyasını destekliyordu. Rusya'nın Balkanlardaki emellerini engelleyen Mithat Paşa'dan o nedenle hoşlanmazdı.

Gladstone, İngiltere'de Mithat Paşa'ya gösterilen büyük ilgiden ve saygıdan rahatsız oldu; ve bir konuşmasında, onu, Tuna Valiliği sırasında **"Slavlara zulmetmiş"** olmakla suçladı.

Fakat Mithat Paşa, "Daily Telegraph" gazetesine gönderdiği bir açık mektupta, bu suçlamayı öyle sağlam kanıtlara dayanarak yanıtladı ki, mağrur İngiliz devlet adamı Gladstone, derhal bir konuşma daha yaparak, yanıltılmış olduğunu kabul etti; ve **"Mithat Paşa'dan, açıkça, tereddütsüz ve kayıtsız şartsız özür diliyorum"** dedi. Üstelik, Mithat Paşa'dan özür dileyen konuşmasını bastırıp yaymak dürüstlüğünü de gösterdi; ve, bu olaydan sonra, Gladstone, Osmanlı Devletini başka türlü değerlendirmeye başladı.

İngilizler, hele o dönemde, protokole ve devlet hiyerarşisine çok bağlı idiler. İyi geçinmek istedikleri bir ülkeden sürülmüş bir politikacıya yüksek düzeyde kabul gösteremezlerdi. Fakat Mithat Paşa için bu tür kuralları da çiğnemenin yolunu buldular.

Şöyle ki, birgün Mithat Paşa, bazı aile üyeleriyle birlikte, Hyde Park'da yürüyüşe çıktı; güya bir rastlantı olarak, sonradan Yedinci Edward adıyla tahta geçecek olan Veliaht da Hyde Park'da geziye çıkmıştı. Veliaht Mithat Paşa'nın koluna girerek birlikte yürümeye başladı; ve, yine güya rastlantı sonucu, aynı saatlerde Hyde Park'da geziye çıkmış olan Kraliçe Victoria ile karşılaştılar; böylece, Veliaht, Mithat Paşa ile tanışmak isteyen Kraliçenin de isteğini yerine getirmiş oldu.

Mithat Paşa'nın Müslümanlığı ve Avrupalılığı

Avrupa'da sürgünde bulunduğu sırada, Mithat Paşa boş durmadı. Her vesileyle, Osmanlı Devletinin yararını kollayıcı, Devleti tehlikelerden koruyucu, Türk Milletinin saygınlığını yükseltici girişimlerde bulundu, konuşmalar yaptı, yazılar yazdı. Kırgınlığını içine bastırarak, Padişahdan bile, daima saygılı bir dille söz etti, Osmanlı Devletinin ve Türk Milletinin iyiliği için dışarıda yaptığı bütün girişimler hakkında Padişaha bilgi yolladı, önerilerini sundu.

Görevdeyken de sürgündeyken de, kendisine gösterilen büyük ilgiye karşın, hiçbir yabancı devlete en küçük bir ödün vermedi.

Bu davranışları, onun Avrupa'daki saygınlığını büsbütün artırıyordu.

Avrupalı, kendi isteklerine boyun eğen, kendisine ödün veren yabancı politikacıları elbette kullanır, ama onlara saygı duymaz. Avrupalı, ancak devletinin milletinin haklarına sahip çıkan ve gereğinde kendisine karşı

da direnebilen yabancı siyaset adamlarına saygı duyar. Çıkarları, politikaları çatışırsa, onları etkisiz bırakmak, hatta yok etmek için her yola başvurur; ama yine de onlara saygı duyar. Nitekim, Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesi sırasında, Gandhi'ye, Nehru'ya karşı da İngilizler öyle davranmışlardır. Atatürk, Avrupa'ya karşı savaşırken, Avrupa'lının saygısını kazanmıştır.

Mithat Paşa'nın bir özelliği de, Avrupa'lının gözünde, Müslümanlıkla Avrupalılığın bağdaşabileceğini kanıtlayan bir simge olmasıdır. Çünkü hem çocukluktan din eğitimi görmüş inançlı bir Müslümandı; hem de iyi yetişmiş, geniş görüşlü, çağdaş düşünceli bir Avrupalı idi.

Mithat Paşa, sürgünde, bu durumunu da, Devleti için, milleti için ve İslamiyet için değerlendirdi.

Bazı Avrupalıların, Türkleri, "Müslüman" diye hor görmelerini, demokrasiye ve çağdaş uygarlığa uyum sağlayamayacak bir ulus sanmalarını her vesileyle ve çok açık bir dille eleştirdi.

Örneğin, Fransız Sosyalistlerinin toplantısında konuşurken, bu konuda şunları söyledi:

"Avrupa (Türkiye'ye karşı kışkırttığı ayaklanmalar dolayısiyie) Rusya'yı eleştirdi mi? Hayır!... Saldırganlara karşı bir kelime olsun söyledi ml? Hayır!... Şimdi size niçin böyle hareket edildiğini söyleyeceğim. Eğer Türkler Hristiyan olmuş olsalardı, onlara karşı daha dürüst şeklde hareket edilirdi. Temennl ederim ki uygarlık bu batıl zihniyetl ortadan kaldırsın!... Hırlstlyanlığın Müslümanlığa karşı güvenslzlğinin nedenl nedir? Müslümanlık, uygarlığın yükselmesine, llerle-

meye engel midir? Hayır! İspanya'yı gidip gezenler, Arapların uygarlığa hizmetlerinin Izlerine her adımda rastlarlar. Hristiyanlık Müslümanlığın yerine geçtikten sonra, İspanya Ilerlemiş midir? Orasını belirlemek bana düşmez. Bununla beraber, hristiyan devletlerin maddi ve manevi ilerlemelerini de takdir ediyorum, buna hayranlık duyuyorum.

Avrupa'nın özgürlükçü yasalarına ve yönetimlerine de saygı duyarım. Çünkü bunlar ulusların geleceklerini ve ilerlemelerini hazırlamıştır. Bu gibi yönetimlere ve yasalara Hristiyanlığın yardımcı olup olmadığını iddia edecek değilim; yalnız şunu temin edebilirim ki, Türkiye'de Meşrutiyetin ilanına en çok yardım edenler ulema olmuştur. Bunlar, Türkiye'de maneviyat ve din gücünü sağlamlaştırmak için, daima ilerleme yolunda adım atmışlardır. İslam tarihi incelenirse şu kanıya varılır ki, gerek Abbasiler gerek Eyyubiler zamanında meşru bir takım inançlar üzerinde, demokrasi ile beraber özgürlüğün de temeli atılmıştır.

Son söz olarak şunu da ekliyeyim ki, Hristiyanlığın Müslümanlığa karşı beslediği kini ve hıncı, Müslümanlık Hristiyanlığa karşı beslememektedir. Allaha şükrederim ki Hristiyanlığın bu duyguları şimdi yavaş yavaş yok olmaktadır. Eğer din aramızda bazı güçlükler doğuruyorsa, o güçlükleri gidermenin yolunu bulacağız."

Londra'da 1878'de yazdığı, daha sonra Fransa'da da bir kitapçık olarak yayınlanan **"Türkiye'nin Geçmişi ve Geleceği"** başlıklı yazısında da, Mithat Paşa, bu konuya

değinerek **"İslamlığın demokrasi ve özgürlük ilkesi üzerine kurulu"** olduğunu söylüyordu.[8]

19'uncu yüzyıl sonlarının Avrupa'sında, bunları bir başka Müslüman veya Türk söylese, sanırım yadırganırdı. Belki bugün de büyük ölçüde yadırganır; ama Mithat Paşa'nın ağzından ve kaleminden çıkınca kimse yadırgamıyordu. Çünkü bunları söyleyen ve yazan Mithat Paşa, hem koyu bir Müslümandı, hem Ulusuyla kıvanç duyan bir Türktü; hem de en bilinçli bir Avrupalı kadar Avrupa'lı, demokrat yapılı ve özgür düşünceli idi.

Avrupalı, hem de geçen yüzyılda, Mithat Paşa'nın ağzından ve kaleminden çıkan bu gibi sözleri yadırgamamıştır.

Ama, korkarım, bu gibi sözler, bugünün Türkiye'sinde bazı "aydın" çevrelerce yadırganabilir. **"Türkiye'de meşrutiyetin ilanına en çok yardım edenler ulema olmuştur... Bunlar daima ilerlemeden yana olmuşlardır"** yollu sözler, bugünün Türkiye'sinde bazı çevrelere garip gelebilir, hatta ters düşebilir.

Oysa, meşrutiyet yolunda ilk adımlar atılırken, Mithat Paşa'ya ve arkadaşlarına en büyük desteğin Şeyhülislam Hayrullah Efendiden geldiği bir tarihsel gerçektir.

Kuşkusuz, aşırı tutucu veya gerici ulema da vardı. Ama en az onlar kadar tutucu veya gerici denebilecek kimseler, başka dallarda yetişmiş Türkler ve Müslümanlar arasından da, örneğin mühendisler, doktorlar, profesörler arasından da çıkmamış mıdır?

Son Osmanlı Şeyhülislamı, Mustafa Kemal'in katli için fetva vermişti; ama buna karşılık, Anadolu'daki birçok din adamı da Mustafa Kemal'e destek olmamış mıdır?

Müslümanlık, onu devlet yönetiminde bir iktidar aracı ve baskı unsuru olarak kullanan rejimler elinde yozlaştırılmıştır. Mithat Paşa ise Türkiye'de o tür bir rejime karşı mücadele ediyordu; ve bu mücadelesinde, din adamlarının, elbette tümünü değil, fakat önemli bir kısmını yanında buluyordu

Günümüzde, kimi Avrupalılar, aramızdaki din ayrılığını, laik Türkiye'nin bile Avrupa Topluluğuna üyeliğine karşı en büyük engel gibi gösteriyorlar. Türkiye'de de bazı kimseler, **"biz Müslüman olduğumuz için Avrupa bizi kendisiyle bir tutmaz, kendi topluluğuna almaz"** diye düşünüyorlar.

Oysa, geçen yüzyıl sonlarında, uluslararası ilişkilerde din şimdikinden çok daha ağırlıklı bir etken durumundayken, Mithat Paşa dindar bir Müslaman ve Türk devlet adamı olarak, kendini Avrupalılara bir Avrupalı gibi kabul ettirebildi ise; ve, yukarıdaki sözleri, Avrupalıların yüzüne karşı, hiç tepki görmeden söyleyebildi ise, din engelinin hiç de aşılmaz olmadığı görülür.

Yeter ki biz, çağdaşlıkla, Avrupalılıkla ve demokratlıkla, Müslümanlığı ve Türklüğü, Mithat Paşa kadar bağdaştırabilelim! Ve yeter ki Avrupa'da, **"dinci"** geçinen bazı Türkler, kişiliklerini kanıtlama kompleksi ile, birer Ortacağ kalıntısı **"Şarklı"** gibi dolaşıp davranmaktan, çağdaşlığı Müslümanlıkla bağdaşmazmış gibi göstermekten vazgeçsinler! Herhalde böyle davrananlardan hiçbiri, Müslümanlığın anlamını ve gereklerini Mithat Paşa'dan daha iyi bildiklerini ve gözettiklerini iddia edebilecek durumda değillerdir.

Mithat Paşa, Girit, Suriye ve İzmir'de

Abdülhamit, Mithat Paşa'nın sürgündeyken de Devlete hizmetlerini sürdürmesinden hoşnut olacak yerde, büsbütün hurzursuzluk duyuyordu. Çünkü, bu davranışlarının, Mithat Paşa'yı daha çok yücelttiğini görüyordu.

Onun için, Mithat Paşa'yı Avrupa'da tutmayı da sakıncalı buldu; ve güya kendisini bağışlayarak, Girit Adası'nda oturmak koşuluyla, Osmanlı topraklarına dönmesine izin verdi.

Fakat Mithat Paşa Girit'te de öyle büyük bir sevgi ve saygı ile karşılandı ki, Abdulhamit, onu oradan da uzaklaştırdı; ve, hiç bir görev almamakta direnmesine karşın, zorla, Vali olarak Suriye'ye gönderdi. Suriye, o sırada son derecede karışıktı; ve Abdülhamit Mithat Paşa'nın orada başarısızlığa uğrayacağına güveniyordu.

Başarısızlığa uğramasını sağlamak için de elinden geleni yaptı. Vali olarak Mithat Paşa'nın kargaşalığı giderebilmek, yolsuzlukları ve halka yapılan zulmü önleyebilmek, ekonomik durumu biraz olsun düzeltebilmek için istediği her türlü yetkiyi, olanağı, desteği ondan esirgedi. Ona engel üstüne engel çıkardı.

Fakat bütün bunlara karşın, Mithat Paşa, Suriye Valiliğinde de, Tuna ve Bağdat Valiliklerindeki hizmetlerinden aşağı kalmayacak kadar başarılı oldu. Kısa sürede halkın öylesine sevgisini ve güvenini kazandı ki, jurnalciler, saraya, Mithat Paşa'nın Suriye'de ayrı bir devlet veya cumhuriyet kurmaya hazırlandığı yolunda yalanlar uçurmaya başladılar.

Kuruntuları büsbütün kabaran Abdülhamit, bu durum-

da, yeni bir plan yaptı. Bu planın ilk adımı olarak, Mithat Paşa'yı, daha yakın bir yere, Aydın'a, Vali olarak atadı. Mithat Paşa, artık görev istemediğini, yaşlandığını, sağlık durumunun da iyi olmadığını öne sürerek, ısrarla, emekliliğe ayrılmak istedi. Fakat bu isteğini Abdülhamit'e yine kabul ettiremedi. 1881 yılında İzmir'e gitti, O sırada Aydın Vilayetinin merkezi İzmir'di.

İzmir'deki Tuzak

İzmir'de Valilik görevini devraldıktan kısa bir süre sonra, Mithat Paşa'ya bir haber ulaştı.

Abdülaziz'in ölümünden beş yıl sonra, Abdülhamit, onun intihar etmediğini, öldürüldüğünü öne sürmeye hazırlanıyordu. Bunun baş sorumlusu olarak da Mithat Paşa'yı gösterecekti ve kendisini yargılatacaktı.

Bir yüksek rütbeli subay da, Mithat Paşa'yı tutuklayıp İstanbul'a götürmek üzere, İzmir'e gelmişti.

Fakat Abadülhamit, Mithat Paşa'yı mahkeme önüne çıkarmaktan da korkuyordu. Onun için, perde arkasında, bir plan daha hazırlandı.

Buna göre, bir gece, Vali Konağı, Mithat Paşa'yı almaya gelen askeri birliklerle çevrilecekti; o sırada, konaktan bir hizmetkarın askerlere ateş açması sağlanacaktı. Bunun üzerine çıkan kargaşada da, Mithat Paşa, bütün aile üyeleriyle birlikte, Konağın içinde öldürülecekti. bu plan uyarınca, Mithat Paşa'nın konağındaki hizmetkarlardan biri de satın alınmıştı.

17 Mayıs 1881 gecesi, Mithat Paşa, konağın bir aske-

ri birlik tarafından kuşatıldığını görünce, gizli bir kapıdan çıktı ve yakında bulunan Fransız Konsolosluğuna sığındı.

Mithat Paşa, bu davranışı yüzünden derin vicdan azabı çektiğini, sonradan yazacaktı.

Aslında, kaçmak hele bir yabancı konsolosluğa sığınmak eğiliminde olmadığı şuradan belliydi: İdam istemiyle yargılanmak üzere tutuklanıp İstanbul'a götürüleceği kesinleşince, güvendiği bazı kimseler, kendisini bir gemiyle kaçırabileceklerini söylemişlerdi; fakat Mithat Paşa, **"kaçmayı Içime sindiremem, çünkü kaçarsam bütün dünya benim suçlu olduğumu ve Padişahdan korktuğumu sanır",** diyerek, bu öneriyi reddetmişti.

Fakat, son aşamada, ya paniğe kapılmıştı; ya da hazırlanan kargaşa tertibini öğrenmiş ve, ailesinin canını kurtarmak için, bu yolu seçmişti.

"Verin Mithat Paşa'yı, Alın Tunus'u!..."

Mithat Paşa, İzmir'deki Fransız Konsolosluğunda ancak iki gün kaldı. İki gün sonra, yargılamanın usulüne uygun biçimde yürütüleceğine ve tutuklanmaksızın ifadesinin alınacağına dair Adliye Nazırınca verilen güvenceye inanmış görünerek, teslim oldu; ve derhal tutuklandı.

Gerçekte ise, Fransız Hükümeti, Mithat Paşa'nın Osmanlı makamlarına teslim edilmesine zaten karar vermişti.

Bunun da çok ilginç bir nedeni vardı...

O sırada, Fransa, bir Osmanlı ülkesi olan Tunus'u kendi **"himaye"** sine almak, yani kendi sömürgesi yapmak istiyordu. Abdulhamit de buna şiddetle karşı çıkıyordu.

Fakat Mithat Paşa'nın Fransız konsolosluğuna sığınmasından sonra durum değişti. Sarayla Fransız Hükümeti arasında yeni bir diyalog kuruldu; daha doğrusu, pazarlık başladı. Buna göre, Fransa Mithat Paşa'yı Osmanlı makamlarına teslim ederse, Abdulhamit de Tunus meselesini **"daha sükunetle mütalea etmeye hazır"** duruma gelecekti. İstanbul'daki Fransa Büyükelçisi, Saraydan kendisine ulaştırılan bu bilgiyi, telle Hükümetine bildirdi.

Abdülhamit, Tunus sorununun, iki ülke arasında **"geçici bir bulut"** olduğunu da Büyükelçiye duyurdu.

18 Mayıs günü, ayrıca, Saraya yakın bir kişi Fransa Büyükelçisini ziyaret ediyor; ve daha önce Padişah'ın Tunus konusunda sert davranmış olmasının, **"Halifelik itibarını korumak"** ihtiyacından kaynaklandığını; aslında, Tunus meselesinde **"ucuza"** anlaşılabileceğini söylüyordu.

Bu konuda Fransa Büyükelçisi Tissot'nun, Fransız Dışişleri Bakanına 18 Mayıs 1881 günü çektiği telde şöyle denilmektedir:

"Sultan, tahmin ettiğim gibi, Mithat Paşa konusundakl tutumumuzdan (yani onu teslim etme kararından) fevkalade duygulandı. Ekselanslarına ve Fransa Cumhuriyeti Hükümetine içten şükranlarını ulaştırmamı rica için yaverlerlnden birini bana gönderdi.

"Sarayın yakınlarından birl de bu sabah beni gör-

meye geldi. Yetkiyle söylendiğine inandığım sözlerine göre, Sultan'ın Tunus meselesinde Fransa'yı şiddetle protesto edişl, ancak Müslümanlar karşısındakl sorumluluğunu ve şu sırada Mekke lle Trablusgarp'da pek ihlal edilmiş bulunan Halifelik itibarını korumak lçinmlş. Aslında Tunus meselesinde ucuza anlaşacakmış".

Nitekim Mithat Paşa'nın tesliminden sonra, Tunus meselesi de **"ucuz"**a çözüldü; ve Tunus Fransa'ya teslim edildi.

Osmanlı Devleti, Mithat Paşa'yı almış, karşılığında da Tunus'u vermişti. Bu kadar **"ucuz"...**

Tunusluların biz Türklere kırgın olduğu Türk kamuoyunda bilinir. Kuzey Afrika uzmanı bir Arap tarihçisine göre, bunun tek nedeni de, **"Mithat Paşa'ya karşılık Tunus'un Fransa'ya peşkeş çekilmiş"** olmasıdır.[8]

Abdülhamit "Adalet"I

Abdülaziz'in katli iddiasıyla açılan dava, normal mahkeme salonunda değil, Abdülhamit'in Yıldız Sarayının bahçesinde Abdülhamit'in sıkı gözetimi ve denetimi altında görüldü.

Sanıklardan çoğu, önceden, dayanılmaz işkencelerden geçiriliyor; olmamış şeyleri olmuş gibi anlatmaya zorlanıyorlardı. Padişahın istediği gibi ifade vermeye razı olmayan yürekli tanıklardan bazıları ise, kendilerini, tanık sandalyesi yerine, sanık sandalyesinde buluyorlardı.

Tanıklıktan sanıklığa geçirilenlerden biri de, Abdüla-

ziz'in en güvenilir hizmetkarlarından, Hazinedar Arzıniyaz Kalfa idi.

Arzıniyaz Kalfa gibi görgü tanıklarının birleştiği gerçekler özetle şunlardı:

Tahttan indirildikten sonra, Abdülaziz'in sinirleri bozulmuştu. Bir yandan öldürülme korkusu içindeydi, bir yandan da intihar etmek istiyordu. Nitekim bir ara zehir istetmişti.

Emrine ayrılan Fer'iye Sarayının harem dairesinde kalıyordu; annesi, eşleri, cariyeleri ve güvendiği haznedarlarıyla haremağaları dışında kimse oraya giremiyordu; hepsinin gözleri, başına birşey gelmesin veya intihara kalkışmasın diye, Abdülaziz'in üzerindeydi.

Fer'iye Sarayına yerleştikten birkaç gün sonra, 5 Haziran 1876 Cuma günü Abdülaziz, sakalını düzeltmek için, bir makas istemişti Haremdekiler, Valide Sultana, yani Padişahın annesine, sormuşlardı; o da **"adetidir, sakalını hep kendi düzeltir"** diyerek, makasın götürülmesine izin vermişti.

Yine de Valide Sultan, meraklanıp, bir süre sonra, oğlunun yanına gittiğinde, Abdülaziz, annesini, **"gelme üstüme, birazdan gelir görürsün"** diyerek odadan çıkartmıştı; odada tek başına kalınca da, kapıyı örtüp içerden sürgülemişti.

Valide sultanla Padişahın eşleri, cariyeler, haznedarlar, içeriye kuş uçurtmuyorlardı; Abdülaziz'in başına birşey gelmesin diye, kapı önünde bekleşiyorlardı. Bir ara yüksek sesle Kur'an okuduğunu duymuşlardı. Fakat bir

süre sonra durumdan kuşkulanmışlar; ve sürgülü kapıyı içerden açtıramayınca, kırarak girdiklerinde, Abdülaziz'i koltuğunda ölmek üzere bulmuşlardı. Kısa bir süre sonra, kan kaybından, Abdülaziz, hayata gözlerini yummuştu. Kanlı makas oradaydı; bileklerinin makasla kesildiği belliydi. Kapı içerden sürgülüydü; herkes kapının önünde bekleşiyordu; bileklerindeki kesiklerden başka bir yara bere, saldırıya uğradığını veya direndiğini gösterir en küçük bir belirti yoktu. İri yapılı güçlü kuvvetli bir pehlivan olan Abdülaziz, herhalde, sürgülü kapıdan sızmayı başaran **"suikatstçı"**lara, **"alın şu makası da bileklerimi kesiverin"** demiş olmazdı.

Olaydan hemen sonra, Hükümet bir soruşturma açtırmıştı. Soruşturma kuruluna, büyük devletlerin büyükelçiliklerinde görevli değişik milliyetlerden hekimler dahil, 17 hekim alınmıştı. Kurul, inceleme sonunda oybirliği ile hazırladığı raporda, Abdülaziz'in intihar ederek öldüğünü, başka bir olasılık görünmediğini belirtmişti.

Tüm baskılara, işkencelere veya tehditlere karşın doğruyu söylemekte direnenlerden Arzıniyaz Kalfa, işte bu olup bitenleri, görgü tanığı olarak anlattıktan sonra, eğer herkes sürgülü kapının önünde bekleşirken, **"göz-bağcılık gibi odaya girip merhumu cerhetmişlerse bilemem"** diyerek, kendisini sorgulayanlarla alay da etmekten çekinmedi.

Bunun üzerine Arzıniyaz Kalfa, tanıklıktan çıkartılıp, sanıklar arasına alındı; fakat bu kadar yürekli bir kimsenin, mahkeme önüne çıkarıldığında da doğruyu söylemesinden korkulduğu için, bir "affı şahane" ile, bağışlandı.

Abdülaziz'in intiharından beş yıl sonra Abdülhamit'in buyruğuyla açılan davada, Mahkeme Reisi Ali Sururi Efendi idi.

Bu Ali Sururi Efendi, Mithat Paşa'nın Valiliği sırasında, Tuna Vilayetinde, Rusçuk Kadısı olarak görev yapmıştı. Yeni Vilayet teşkilatına karşı halkı kışkırttığı için, Mithat Paşa onu, bu görevinden almıştı. O zamandan beri, Sururi Efendi, Mithat Paşa'ya diş bilerdi ve aleyhinde Saraya jurnaller düzenlerdi.

Mahkemenin İkinci Başkanı ise Hristo Forides adlı bir Rumdu. Hristo Forides Efendinin hukukla bir ilgisi yoktu. Heybeliada Rum Okulunu bitirdikten sonra gazetecilik, tercümanlık, memurluk ve zaptiyelik yapmıştı. Mahkemede Mithat Paşa'yı yargılama görevi bu zata verilmişti.

Mahkeme heyeti üyelerinden bir başkası, Ermeni Hakban Efendi ise, Tuna Vilayetindeki komiserlik görevi sırasında Ruslara yakınlığı görüldüğü için, görevinden alınmıştı. Rusların Balkanları Slavlaştırma politikasına karşı en büyük engeli oluşturan Mithat Paşa'nın yargılayıcılarından biri de, işte bu Rus yanlısı kişiydi.

Mithat Paşa, ancak çok sınırlı davetlilerin izleyebildiği duruşmalardaki konuşmalarında, derin hukuk bilgisi ile, zekası ile ve suçsuzluğun verdiği güçle, bu yargılamanın ciddiyetten, haktan hukuktan ne kadar uzak, yasalara ne kadar aykırı olduğunu; kendisine ve öteki sanıklara yöneltilen, birkaçına da korkunç işkenceler sonunda "itiraf" ettirilen iddiaların dayanaksızlığını, hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak açıklıkla ve kesinlikle kanıtladı.

Ama karar önceden belliydi: Mithat Paşa ve, araların-

da Abdülaziz'in en sadık adamlarından bazılarının da bulunduğu başkaları, sözde **"suçlu"**lar, idam edilecek-lerdi.

Ancak, kamuoyundaki ve dünyadaki tepkileri hafiflete-bilmek için, Abdülhamit, **"atıfet"** gösterdi, ve Mithat Paşa ile birkaç kişinin idam cezalarını ömür boyu hapse dö-nüştürdü.[10]

Son

Mithat Paşa Hicaz'ın (Suudi Arabistan) Taif kentinde sürgüne gönderildi ve oradaki zindana kapatıldı. Bütün dünya ile ilişkisi kesildi.

Fakat Abdülhamit, hala, içindeki Mithat paşa korkusu-nu ve kinini yenemiyor, ve sabırsızlıkla, onun ölüm haber-rini bekliyordu.

Birkaç kez Mithat Paşa'yı zehirlemek üzere girişimde bulunuldu ise de başarılamadı.

Sonunda, Hicaz Valisine İstanbul'dan, Saraydan ge-len buyruk üzerine, 9 Mayıs 1884 gecesi, hücresine giren cellatlar, Mithat Paşa'yı boğarak öldürdüler.

Yıldız Mahkemesinde son sözleri **"böyle lanet bir dünyada yaşamaktansa ölmeyi tercih ederim"** olan Mithat Paşa, böylece, Abdülhamit döneminin "lanet dün-yası"ndan; Abdülhamit de Mithat Paşa korkusundan kur-tulmuş oldu.

Mithat Paşa cellatlara hiç direnmemişti. Ancak, namaz kılmak ve Yasin-i Şerif okumak üzere izin istemişti. Bu di-ni görevlerini yerine getirdikten sonra da,

"Benim gibi maktüllerin kanı zayi olmaz, benim kanım diridir, batmaz" diyerek, boynunu cellatlara, canını Allah'a teslim etmişti.

Ve Bir Görev

Tuna Valiliği sırasında, Rus yanlısı Bulgar milliyetçileri, Mithat Paşa'ya karşı direnmiş, ellerinden geldiği kadar mücadele etmişlerdi. Onun reformlarını engellemeye çalışmışlardı. Bulgarcanın yanı sıra Türkçeye de ağırlık veren eğitim politikasına karşı çıkmışlardı. Çünkü, Mithat Paşa orada kaldıkça, bağımsız bir devlet kurma hayallerini gerçekleştiremeyeceklerini biliyorlardı.

Fakat, bağımsızlığa kavuştuktan bir süre sonra, Mithat Paşa'nın Rusçuk'daki konağını müze yaptılar. **"Mithatpaşa Müzesi"...**

Mithat Paşa'yı bir **"milli kahraman"** gibi saygıyla ve şükranla anmaya başladılar.

Çünkü ülkelerinde ilk kalkınma hareketlerini onun başlattığını; ve sağlam Bulgar ekonomisinin Mithat Paşa döneminde yapılan reformlardan kaynaklandığını biliyorlardı.

Türkiye'de ise bir Mithat Paşa müzesi yok, bir Mithat Paşa arşivi yok.

Genç kuşaklar, Mithat Paşa'nın anılarını, yazılarını, Cumhuriyet alfabesiyle okuyabilme olanağından yoksun...

Mithat Paşa ile ilgili yayınlardan birçoğunu Türkiye'de bulmak ya olanaksız ya da çok zor.

Daha acısı, ölümü üzerinden yüz yılı aşkın süre sonra, hala bazı gazetelerde, dergilerde, Mithat Paşa'yı aşağılayan, karalayan, ona akıl almaz iftiralar yönelten yazılar yayınlanıyor; ve Abdülhamit'in Mithat Paşa'ya karşı sönmeyen garazını kinini, genç kafalara da yüreklere de aktarmaya çalışılıyor.

Abdülhamit döneminde sansürlü ve güdümlü bir basın vardı. Abdülhamit'in bir yandan tehdit ettiği bir yandan da parayla beslediği bir takım yazarlar, o arada Mithat Paşa sürülmeden önce onun yanında yer almış, onu göklere çıkartmış bazı yazarlar, Padişahın gözüne girebilmek için, ilk sürgün döneminden itibaren, Mithat Paşa aleyhinde, yalanla iftira ile dolu yazılar yazmışlardı. Bunlara paralı jurnalcilerin uydurma jurnalleri de eklenmişti.

Mithat Paşa hakkındaki tarih **"bilgi"**lerini işte o tür yazılara ve jurnallere dayandıran bazı kimseler, bugün bile, gazete ve dergi sütunlarında, Mithat Paşa aleyhine demediklerini bırakmıyorlar. Ölümünden yüz küsur yıl sonra, çirkin polemik üslubuyla, **"Mithat Paşa'ya açık mektup"** yazanlar bile çıkıyor.

Bu yazıları yazanlar, o jurnalcilik döneminin iftiralarını, genç kuşaklara, ciddi **"tarih bilgisi"** gibi aktarmaya kalkışanlar, üstelik, **"milliyetçi"** veya **"dindar"** denen bazı çevrelerden çıkıyor.

Bu "milliyetçi" geçinen çevreler, onun Çarlık Rusyasına karşı mücadelesini bile neredeyse bir **"vatan ihaneti"** gibi gösteriyorlar.

Sürgündeyken Avrupalılara Müslümanlık dersi veren din bilgini Mithat Paşa'yı **"dinsiz"**likle suçlamaya kalkışıyorlar.

Genç yaşından itibaren, bütün görevlerinde, rüşvete ve yolsuzluğa karşı en kararlı ve yürekli mücadeleyi vermiş olan, sürgünde sıkıntı çekerken bile Padişahın göndermek istediği maddi yardımları reddeden bu insanı **"rüşvetçi"**likle bile suçlamaya dilleri varıyor.

Arasıra, **"objektif"** ve **dengeli"** yazarmış gibi görünmek için de, **"valiliği iyiydi ama, devlet adamlığı başarılı değildi"** diyorlar.

Oysa Osmanlı döneminde, hele Anadolu dışındaki valilikleri, devlet adamlığından, hatta devlet başkanlığından nasıl ayırabilirler, bunu anlamak çok zor.

Çünkü bir ilden bir ile ancak haftalar süren yolculuklarla erişilebilen o dönemde, bir Tuna Valiliği, bir Bağdat Valiliği, fiilen, devlet demekti.

Mithat Paşa'nın o görevlerde yıllar boyunca verdiği büyük hizmetleri hafife alıp, **"ama Sadrazamlıkta başarılı olamadı"** diyorlar. Sadrazamlık sürelerinin toplam dört ayı aşmadığını bilmez görünüyorlar; o kısa sadrazamlık dönemlerine veya Şurayı Devlet başkanlığı dönemlerine bile ne büyük hizmetler sığdırdığını da unutmuş görünüyorlar.

Mithat Paşa'nın en büyük özelliklerinin birinin, Osmanlı çağında ilk kez, halkı güçlendirici reformlar yapmak olduğu ise hiç hatırlatılmak istenmiyor. Yahut belki de bu yüzden onun hatırasını sürekli lekelemek gereği duyuluyor.

32 yıl padişahlık yapan İkinci Abdülhamit'in de, bütün kusurlarına karşın, elbette bu ülkeye bir takım önemli hizmetleri olmuştur. Fakat o hizmetleri takdir etmek, ille Mithat Paşa'yı kötülemeyi mi gerektirir?

Ama bazı çevreler öyle düşünüyorlar. Mithat Paşa Abdülhamit'in buyruğuyla öldürülürken, **"benim kanım zayi olmaz"** demişti. Ne hikmetse, Abdülhamit'in de kini zayi olmuyor.

Bütün bunların verdiği acıyla, olanakların elverdiğince yeni kuşaklara Mithat Paşa'yı bir ölçüde olsun anlatmaya çalışmayı, bir insani ve ulusal görev saydım.

Elbette, geçmişte yazdıkları kitaplarla, makalelerle, bunu benden çok daha yetkili olarak yapmış olanlar var. Ama Mithat Paşa'ya karşı son yıllarda yeniden körüklenen saldırılar karşısındaki suskunluğu içime sindiremedim.

Yazımı bitirirken, Mithat Paşa'ya Allah'dan rahmet dilerim.

Ve günün birinde, bu ülkede, onun özlediği ve gerçekleştirmeye çalıştığı gibi halkın ellerinde, hakça ve özgür bir düzen kurulabilmesini, tüm halkımızın hakkı olan refaha kavuşabilmesini dilerim.

Mithat Paşa'nın Taif zındanında akıtılan "kanının zayi olmadığı" ancak öyle kanıtlanabilir.

NOTLAR

1. Mithat Paşa'nın Balkanlarda kurduğu kooperatifçilik düzeni ile "Raiffeisen" hareketi arasındaki benzerlikler ve ayrılıklar, Nurettin Hazar'ın "Kooperatifçilik Tarihi" adlı kitabında anlatılmaktadır. (Tarım ve Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Yayını-Ankara 1970 Sayfa 238,240).

2. Refik Fenmen'in "Mithat Paşa'nın İktisadi İcraatı" başlıklı yapıtının (Türk İktisat Cemiyeti Yayını - 1942) 22-23'üncü sayfalarındaki bilgilerle; Mete Durdağ'ın "Some Problems of Development Financing"

başlıklı yapıtının (Reidel Publishing Company - Hollanda - 1973) 169,170'inci sayfalarında Kaldor'un önerisiyle ilgili olarak verilen bilgiler karşılaştırıldığında; Mithat Paşa'nın uyguladığı vergi düzeniyle Kaldor'un önerdiği düzen arasındaki benzerlik kolayca görülebilir.

3. Osmanlı döneminde ve Mithat Paşa'nın Bağdat Valiliği sırasında Ortadoğuda girişilen veya gerçekleştirilen sulama ve su yolu taşımacılığı projeleri hakkında, ABD Columbia Üniversitesi'nden Rhoads Murphy'nin "The Ottoman Centuries in Iraq: Legacy or Aftermath? A Survey Study of Mesopotamian Hydrology and Ottoman Irrigation Projects" adlı uzun makalesinde, ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Mithat Paşa'nın Irak'taki sulama ve su taşımacılığı projelerine ve girişimlerine ilişkin haritalarsa İstanbul Üniversitesi Kitaplığındadır.

4. "Meydan Larousse" Ansiklopedisi, Türkiye'de ilk petrol aramalarının 1877'de başladığını yazıyor; ve "1890'da İkinci Abdülhamit, Musul ve Bağdat Vilayetlerindeki petrol belirtilerini 'emlaki şahane' olarak kaydettirdiği zaman, bu bölgede ancak tabii şekilde sızan petrollerden yararlanılıyordu" diyor (Cilt 10 - Sayfa 81). Oysa, yabancı kaynaklar, ondan yıllar önce, 1871'de, Irak'ın Bakuba kentinde, Mithat Paşa'nın ilk petrol rafinerisini, hem de Amerika'daki ilk rafinelerin hemen ardından, kurmuş olduğunu doğrulamaktadır. (Bakınız: "The Industrialization of Iraq" - Kathleen M. Langley - Harvard University Press - 1961 - sayfa 30... "Oil in the Middle East" S.H. Longrigg-Oxford University Press - 1868 - sayfa 14.. "Die Politik und das Öl im Nahen Osten" - Helmut Mecher - Klett-Cotta yayınevi - sayfa 25... Ve aynı yazarın "Oil, the Middle East, North Africa and the Industrial States" başlıklı kitaptaki makalesi - Ferdinand Schöning yayınevi - Münih...)

5. "Mithat Paşa'nın İktisadi İcraatı" - Refik Fenmen - 1942 - Sayfa 28.. .

6. "The Life of Mithat Pasha" - Ali Haydar Mithat - John Murray Yayınevi - Londra - 1903 - Sayfa 48)... Ve Prof. M. Tayyip Gökbilgin'in, "Yüzyıllık Teşkilatlı Zirai Kredi" başlığıyla Ziraat Bankasınca yayınlanan kitapdaki "Mithat Paşa" başlıklı makalesi - sayfa 79)

7. Avrupa'daki sürgün dönemiyle ilgili ayrıntılar, Mithat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Mithat'ın "Hatıralarım" başlıklı kitabında yer alıyor: Mithat Akçit Yayını - İstanbul - 1946.

8. "La Turquie: Son Passee, son Avenir" - Midhat Pacha- Librarie de Facultes - Paris - 1901 - sayfa 13)

9. Fransa'nın Mithat Paşa konusundaki tutumuyla ve Mithat Paşa'ya karşılık Tunus'un Fransızlara bırakılmasıyla ilgili bilgiler, Büyükelçi Bilal Şimşir'in, "Fransız Belgelerine Göre Mithat Paşa'nın Sonu" başlıklı kitabında, belgelerin fotokopileriyle birlikte açıklanmaktadır. (Ankara,Ayyıldız Matbaası-1970).

10. Yıldız Mahkemesiyle ilgili geniş ayrıntılar, Ord.Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın "Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi" başlıklı kitabında yer almaktadır-Türk Tarih Kurumu Yayını Ankara 1967).

Yukarıdaki kaynaklardan başka, Prof. Bekir Sıtkı Baykal'ın Ziraat Bankası'nca yayınlanan "Mithat Paşa: Siyasi ve İdari Şahsiyeti" başlıklı kitapta da, Mithat Paşa hakkında aydınlatıcı bilgiler yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE TÜRK EKONOMİSİ(*)

(*) Bülent Ecevit'in 29 Eylül 1988 günü İstanbul'da, "Genç İşadamları Derneği"nde yaptığı konuşma.

Çağdaş bir dünya görüşüyle yetişmiş ve iş deneyimini bilgiyle bütünleştirmiş bir iş adamları kuşağının ortaya çıkmış olması Türkiye için büyük kazançtır. O nedenle, Genç İşadamları Derneğinin bir toplantısında bana konuşma fırsatı verilmesinden özellikle mutluluk duyuyorum.

Türkiye'de çağdaş işletmecilik demokratik işçi haklarıyla başladı

Yeni bir dünya görüşüyle yetişmiş işadamları kuşağından söz ettim. **"Kuşak"**, yani **"nesil"** nasıl ölçülür?.. Genellikle her kuşak 25 yıllık dönemlere göre belirlenir. Türkiye'de de, benim görüşüme göre, bir çağdaş işadamları kuşağının ortaya çıkmaya başlaması, bundan 25 yıl öncedir.

25 yıl önce Çalışma Bakanıydım. Bu Derneğin üyelerinden bir çoğu o sırada ya doğmamıştı ya da çocuktu.

O yıl, yani 1963 yılında, Türkiye'de işçilere ilk kez, demokratik işçi hakları, toplu sözleşme ve grev hakları, ve sendika özgürlüğü tanınıyordu.

Çalışma Bakanı olarak, gerek işçilerin gerek işverenlerin, bu dikkatle kullanılması gereken haklar ve özgürlükler için hazırlanmalarına katkıda bulunmak üzere, sanayi bölgelerine sıksık geziler düzenliyordum. Özellikle iş çevreleriyle bundan 25 yıl önce yaptığım görüşmelerde, demokratik işçi haklarına karşı büyük bir kaygı, hatta korku duyulduğunu gözlüyordum.

Görüştüğüm iş adamlarının büyük çoğunluğu demok-

rasiye içtenlikle bağlıydı; ancak, **"demokrasi olsun fakat demokratik işçi hakları olmasın, Türkiye henüz buna hazır değildir"** düşüncesi, o dönemin iş çevrelerinde yaygındı. Bu da doğaldı; çünkü o haklar Türkiye için çok yeniydi.

Bazı fabrikatörler, bazı deneyimli iş adamları, büyük bir içtenlikle,

- Nasıl olacak şimdi?... Ben yanımda çalışan işçiyle eşit koşullar altında masa başına oturup işyerimin sorunlarını mı görüşeceğim? O zaman ben bu işyerinde nasıl otorite sağlarım?

diye kaygılarını belirtiyorlardı.

Yine o gezilerden edindiğim izlenime göre, işyerlerinin büyük çoğunluğu halk deyimiyle, **"babadan kalma"** yöntemlerle yönetilirdi. Kâr ve kazanç, verimlilikten çok, ucuz işgücünde aranırdı.

Bunlar, yalnız özel sektör için değil, devlet sektörü için de geçerliydi.

1963 yılında, demokratik işçi hakları yürürlüğe girmeden önce, Zonguldak'da, yerin yüzlerce metre altında, dünyanın en ağır ve en tehlikeli işini gören kömür işçileri, günde altıbuçuk lira ücret alırlardı. O günlerin para değerine göre bile son derecede düşük bir ücretti bu... Zonguldak kömür işçileri avurdu avurduna çökmüş, soluk benizli, bir çoğunun ciğerleri hasta kişilerdi.

Kâr ve kazanç ucuz işçiliğe bağlandığı için, modern işletmecilik yöntemleri veya verimlilik üzerinde genellikle durulmazdı. O kadar ki, ekonomi ile ve işletmecilikle ilgili olarak **"verimlilik"** kavramı henüz dilimize bile pek girmemişti. Bunu bir anımla anlatmak isterim.

Yine 1960'lı yılların ilk yarısında, üyesi bulunduğum Hükümet, Büyük millet Meclisine, **"Mllll Produktlvlte Merkezl"** yasa tasarısını sunmuştu. Ben, bilinen Türkçeciliğimle, **"produktlvlte"** sözcüğünü gereksiz bulmuştum; Bakanlar Kurulunda ve TBMM'de,

- Türkçe "verlmlllık" sözcüğü dururken, nlye "produktivlte" diyoruz?

demiştim. Fakat birçok bakanlar ve milletvekilleri;

- "Verlmlilik" deylnce, bunun ekonomlde ne anlama geldiğl Türkiye'de anlaşılmaz; onun lçln "produktivlte" demellylz,

diye direnmişlerdi. Güzelim **"verlmlilik"** sözcüğü dururken, o yüzden , **"produktivite"** kullanılmıştı.

Hele örneğin, **"yöneylem araştırmacılığı"** (**"operational research"** veya **"operations research"** veya **"operations research"**) gibi kavramlar dilimize hiç girmemişti. Oysa, bildiğiniz gibi, İkinci Dünya Savaşı sırasında, savaşla ilgili olarak, geniş ölçüde uygulanan yöneylem araştırmacılığı, savaştan sonra iş alanına da büyük ölçüde uygulanmıştı. Daha ilginci, buraya gelmeden 1970'lerde basılmış bazı sözlüklere baktım; hiçbirinde **"yöneylem"** terimine rastlamadım.

Kısacası, çağdaş işletmecilikten ayrılmaz duruma gelen bu gibi kavramların, daha yakın zamana kadar, öylesine yabancısıydık.

Yine o yıllarda, çağdaş işletmecilikle ve pazarlama ile ilgili eğitim hemen hemen yoktu veya çok sınırlıydı.

Belki istisnaları vardı ama benim görebildiğim kadar özel sektörde olsun devlet sektöründe olsun, insan ilişki-

leri uzmanı, halkla ilişkiler uzmanı, basınla ilişkiler görevlisi gibi personel çalıştırma gereği genellikle işverenlerin aklından bile geçmezdi.

Şimdi ise bildiğim kadar, bütün ciddi işletmelerde bu gibi uzmanlara önem veriliyor.

Yine 25 yıl önce, işletmelerde psikologlardan, sosyologlardan, endüstri mühendislerinden yararlanma gereği duyulmazdı; **"endüstri tasarımcılığı"** diye bir kavramsa hiç bilinmezdi; halâ da, benim görebildiğim Türkçe sözlüklerde bu kavram yer almıyor. Ancak, ucun ucun bazı üniversitelerde kürsüsü kurulmaya başladı.

Fakat 1963'den bu yana 25 yıl veya bir kuşaklık zaman geçti, ve şimdi bırakınız fabrikaları, işyerlerini, herhangi bir büyükçe otele gitsem, hemen her seferinde, personellerine pazarlamacılık veya işletmecilik konusunda seminerler düzenleyen, özel sektör veya devlet sektörü kuruluşları görüyorum.

Benim kanıma göre, bütün bu gelişmeler, bundan 25 yıl önce, Türkiye'de işçilere demokratik hakların tanınmasıyla başlamıştır. Çünkü, o zamana kadar, sözlerimin başlarında belirttiğim gibi, kâr ve kazanç sorunu ucuz işçilikle çözülebiliyordu veya çözülür sanılıyordu. Ancak demokratik işçi hakları tanınıp da, çok ucuza işçi çalıştırma olanağı ortadan kalktıktan sonradır ki, işadamlarımız, işverenlerimiz, sanayicilerimiz, çağdaş işletmeciliğin gerektirdiği eğitimi edinme ve görevlilerine de bu eğitimi sağlama ihtiyacını duymaya başlamışlardır.

Sonuç olarak, bu toplantıyı düzenleyen Derneğin üyelerini de içermek üzere, çağdaş görüşlü ve bilgili bir işa-

damları kadrosu ortaya çıkmıştır. Dediğim gibi, bunu ülkemiz için büyük kazanç sayıyorum.

Eğer iş çevrelerinde bu çağdaşlaşmanın demokratik işçi haklarıyla başladığı görüşüm doğru ise, şöyle diyebiliriz: Türkiye'de demokratik işçi hakları, işadamlarını, sanayicileri, Osmanlı uykusundan uyandıran başlıca etken olmuştur. O sayede sınaileşme ve kalkınma hızlanmış ve yeni teknoloji arayışları başlamıştır.

Türkiye'nin düzeninde sanayicilik saygıdeğer bir "enayllik"

Eğer Türkiye'de bugunkü iyi yetişmiş, dünyanın nereye gittiğini bilen, çağdaş düşünceli işadamları ve işletme yöneticileri kadrosunu sanayide yeterince değerlendirebilecek bir düzen olsa, ülkemiz işte asıl o zaman çağ atlar. Ama bu iyi yetişmiş sanayiciler ve işletmeciler kuşağı, sanayide daha ileri atılımlar yapabilmemiz için büyük bir olanak sağladığı halde, ne yazık ki, Türkiye'de, sanayiciyi, sanayi alanında yatırım yapabilecek olanları caydıran, hatta cezalandıran, adeta işadamlarını sanayicilikten vazgeçirmeye uğraşan bir düzen var.

Hele son yıllarda bu caydırıcılık büsbütün artmıştır.

Nasıl oluyor bu caydırıcılık?... Sanayi yatırımcılığını başka anlanlardaki yatırımlarla karşılaştırınca, caydırıcılığın nasıl işlediği kolayca anlaşılır.

Bugün Türkiye'de, en verimsiz, gelişmeye en az katkısı olan veya hiç katkısı olmayan, hatta gelişmeye belki engel olan bazı alanlara yatırım yapmak son derecede

kârlıdır; sanayicilikten çok daha kârlıdır ve daha külfetsizdir.

Parasını altına, dolara yatırmak da daha kârlıdır.

Bazı malları dövizle dışardan alıp Türkiye'de satmak, benzer malları Türkiye'de üretmekten daha kârlıdır.

Parasını faize yatırmak, bankalardan kredi alarak fabrika kurmaktan daha kârlıdır.

Hele faizcilik yapmak çok daha kârlıdır.

Oturduğu yerde, hazine bonosundan ya da köprü veya baraj gelir ortaklığı senedinden gelir sağlamak, yine fabrika kurmaktan daha kârlı ve çok daha kolaydır.

Hele hele hayali ihracat yapmak, ihraç mallarını üretecek fabrikaları kurmaktan veya işletmekten kat kat daha kârlıdır.

Genellikle bir rantiye toplumu olmaya çalışıyor gibiyiz. Rantiyelik, ülkemizde, en kolay kâr sağlama yöntemi olmaya başlamıştır. Rantiyelik o kadar doğal karşılanır olmuştur ki, çok saygıdeğer bir dostumuzun kartında meslek olarak"rantiye" yazılıdır.

Vergi bakımından da, az üretken olan veya hiç üretken olmayan alanlara yapılan yatırımlar, emeğe ve üretken yatırımlara göre çok daha az yük getirmektedir.

Bu durumda, pek kullanmadığım bir deyimi, daha uygununu bulamadığım için kullanacağım; özür dilerim. Ancak başka bir vesileyle Meclis kürsüsünden kullanarak, sayın Başbakan, aynı deyime meşruluk kazandırdı. Türkiye'deki bu düzende bence sanayici olmak, biraz **"ena-**

yilik"tir. Ama son derecede saygıdeğer, şükranla karşılanacak bir **"enaylllk"...**

Osmanlıdan Devralınan Ekonomi Mirası

Konuşmamda, güncel siyasal sorunlardan çok, Türkiye'nin ekonomik gelişme süreci ve bu süreçte karşılaştığı bazı temel sorunlar üzerinde duracağım. Sonunda da, bir demokratik solcu veya sosyal demokrat olarak, bu sorunlara nasıl çözümler önerdiğimi, Demokratik Sol Parti Programına dayanarak, sunmaya çalışacağım.

Yalnız önceden şunu söylemeliyim ki, bu konularda çok iddialı olmam sözkonusu değildir. Çünkü ben bir iktisatçı değilim, tarihçi değilim, iktisat tarihçisi hiç değilim. Ancak politikayı ciddiye alan bir politikacının, gerek ekonomiye gerek tarihe belirli ve tutarlı bir bakış açısı olmalıdır. Onun için, elbette, bu konularla ben de olabildiğince yakından ilgiliyim.

Cumhuriyet çağına gelmeden önce, Osmanlıdan nasıl bir ekonomi mirası devraldığımıza kısaca değinmek isterim.

Ayrıntılara girmeme gerek yok. Osmanlıdan devraldığımız ilkel üretim biçimlerini, devleti çökertecek ölçülere varmış dış borçları ve kapitülasyonları hepiniz biliyorsunuz.

Osmanlı çağında, hatta Osmanlı çağının yenileşme, çağa sözde ayak uydurma döneminde, ülkemizde yerli sanayi diye bir şey hemen hemen yoktu. Daha önceleri, bir takım geleneksel sanayilerimiz, el sanatlarımız vardı; fvakat, dünyadaki sanayi devrimiyle birlikte, onlar artık geçerliliğini yitirmişti ve çağdışı kalmıştı.

Bildiğiniz gibi, Osmanlı çağının Türk toplumunda ticaret de hor görülürdü.

Yenilik hareketleriyle birlikte, Osmanlı çağında hızlı ve sorumsuzca bir dış borçlanma sürecine girildi. Dışardan alınan borçlar da üretken yatırımlardan çok savurganca tüketim harcamalarına yöneltildi. Dışarıya borçlanarak sağlanan paraların büyük bölümü, Osmanlı imparatorluğu'nun en güçlü ve varlıklı dönemlerinde hiçbir padişahın aklından geçirmediği lükslükte yapılara saraylara ayrılmaya başladı. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında, Sultan Abdülmecit döneminde, bu sürecin belirginleştiğini görürüz.

Borç veren ülkeler borçların kullanılışındaki savurganlıktan hiç yakınmazlardı. Çünkü geniş bir pazar olarak sömürmek istedikleri, aynı zamanda da kendilerine bağımlı kılmak istedikleri Osmanlı topraklarının sınaileşerek ekonomik bakımdan güçlenmesi işlerine gelmezdi.

Yenileşme döneminde birçok alanlarda olduğu gibi sanayide de öncülüğü büyük ölçüde ordu üstlenmiştir. Çünkü ordu, görevini yapabilmek için dünyadaki bazı teknolojik gelişmelere ayak uydurması gerektiğini biliyordu. Özellikle ikinci Mahmut'un Yeniçeriler yerine kurduğu yeni ordu bunun bilincindeydi. O nedenle, Türkiye'de ilk ciddi sanayi kuruluşları, daha çok ordunun gereksinmelerini karşılamak için kurulmuştur.

Bunun yanısıra, bir ölçüde de, sarayın tüketim gereksinmelerini ve lüks yaşam özlemini karşılamak için bazı küçük sanayiler kurulmuştur.

O dönemde devleti yönetenlerin sanayie yaklaşım bi-

çimi neydi, nasıldı?.. Bunu uzun uzadıya anlatmak yerine bir ilginç örnek vermek isterim.

Hereke Fabrlkasının "Fabrlka-l Hümayun " oluşu

Yıl 1843... Girişimci iki Ermeni yurttaşımız, İzmit Körfezi'nde dolaşırlarken, Hereke'yi çok beğenirler ve orada bir dokuma fabrikası kurmaya karar verirler. Bildiğimiz Hereke Fabrikası'nın ilk birimi öyle kurulmuştur.

Abdülmecit o sırada tahtta ve yenilikçi bir padişah... Osmanlı ölçütleriyle çağdaş görüşlü; dünyanın nereye gittiğini biliyor olması gerekli... Fakat kendisinden habersiz bir fabrika kurulması onun çok işkillendirir; buna çok içerler. Hatta inanmak istemez.

_ Bu bir söylenti olmasın, benden habersiz, benim iradem dışında nasıl fabrika kurulurmuş?... Hele bir gidip yerinde göreyim!..

diye düşünür. Bu amaçla, İzmit Körfezi'ne denizden bir gezi düzenler. Tam Hereke önüne geldiğinde, yanındaki Serasker Rıza Paşa'ya, fabrikayı gösterip

- Paşa, nedir şu bina?

diye sorar.

Serasker Rıza Paşa çok zeki... Padişahın işkillendiğini hemen anlar; ve

- Biz size sürprlz yapacaktık Padlşahım, onun lçln slzden bugüne kadar sakladık. Bu fabrlka slzln adınıza kuruldu

diyerek durumu kurtarır; böylece, iki özel girişimcinin kurdukları fabrika"**Hereke Fabrlka-l Humayunu**" olur.

Fabrikanın işbilir işletmecileri vardır; ürünlerini daha iyi pazarlamak için, İstanbul'da Kapalıçarşı'da bir satış mağazası açarlar. Ancak, fabrika"**Hazine-i Hassa Nezareti**"ne, yani sarayın hazine bakanlığına bağlıdır; ve yalnızca bu Nezaretin onayladığı siparişleri kabul edebilir. Yani bir kimse, Hereke Fabrikası ürünlerinden on arşın kumaş almak istese, dilekçeyle Hazine-i Hassa Nezareti'ne başvuracaktır; ancak oradan izin çıkarsa kumaşı alabilecektir.

Ne var ki bu satış yeri kısa bir süre sonra kapanır. Çünkü saraylılar, Hereke Fabrikası'nda, kendi giyim kuşamları, kendi sarayları, konakları için dokunan kumaşların ayağa düşmesinden, yani tebaanın da üzerlerinde, evlerinde görünmesinden hoşlanmazlar. O yüzden, fabrika, uzun süre, yalnız saray ve çevresi için üretim yapmak zorunda kalır.(1)

Osmanlı İmparatorluğu'nun yenileşme dönemindeki bu ilginç örnek, Batıda sanayi devriminin başlamasından yaklaşık yüzyıl sonradır. Bu da, Osmanlının dünyayı ne kadar gerilerden izlediğini gösterir.

O yıllarda, yani 19. yüzyıl ortalarında, bildiğiniz gibi, ticaret, uluslararası ilişkilerde en önemli unsur durumuna gelmişti. Fakat Osmanlıda ticarete yaklaşım biçiminin de ne kadar ilkel olduğunu anlatmaya bu Hereke örneği yeter sanırım.

Buraya gelmeden önce bir ekonomi dergisini okuyordum.(2) Dergide bir fıkra gördüm. Sayın Süleyman Demirel, İstanbul'da, 16 Ağustos'da, iş adamlarının, esnaf ve sanatkârların katıldığı bir toplantıda konuşmuş. Ko-

nuşmasında, Başbakan sayın Turgut Özal'ın ikide bir sorumluluğu kendinden öncekilere yıkmasından yakınırken,"**biz de kendimizden öncekl uygulamalara suçu yüklersek, bu işin ucu Abdülmecld'e kadar gider**" demiş. Dergi bir not ekliyor:"**Ancak davetliler, kendl kendilerine, herşeyin niçin Abdüimeclt'le başladığını sormaktan kendilerinl alamadılar**" diyor.

Oysa meseleyi Abdülmecid'e kadar götürmenin nedenleri tarihsel açıdan bellidir. Çünkü bir yandan ekonomide dışa açılma, aşırı borçlanma ve savurganlık, biryandan da ekonomide aşırı sınırlamalar ve tutukluk, Abdülmecit döneminde başlamış sayılabilir.
Ekonomiye ve ekonomide halk örgütlenmesine önem veren tek yenilikçi Osmanlı, Mithat Paşa'dır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yenileşme dönemindeki önde gelen devlet adamlarına ve politikacılara bakacak olursak, benim bildiğim kadar, Mithat Paşa'dan başka, ekonomiye çağdaş bir yaklaşımla önem veren; o zamanın ölçütlerine göre çağdaş bir ekonominin, çağdaş bir demokrasinin ve çağdaş bir toplumun altyapısını oluşturmak için çaba gösteren Mithat Paşa'dan başka bir Osmanlı devlet adamı tanımıyorum.

O dönemde ciddi bazı yenilikçi atılımlar yapılmıştır; fakat bunlar, genillikle, siyasete ve kamu yönetimine ilişkin alanlarla sınırlıydı. Osmanlı yenilik döneminde, ekonomik alanda da sosyal alanda da ciddi bir ıslahat hareketi görülmez. Bunun tek istisnası, Mithat Paşa'nın, valilikleri sırasındaki bazı girişimleri ve uygulamalarıdır. Mithat Paşa, payıtahtta yüksek görevlere getirildiği zamanlar, ilk anayasanın hazırlanışına, meşrutiyete, yani

bir tür parlamenter rejime geçilmesine, Şurayı Devlet'in (Danıştay) kurulmasına, insan haklarının genişletilmesine ve mevzuatın çağdaşlaştırılmasına öncülük ettiği gibi, bazı valilikleri sırasındaki uygulamalarında da, ekonomiye, ekonominin hem altyapısına hem üstyapısına ve halkın ekonomik örgütlenmesine ve eğitimine ağırlık vermiştir.

Bundan yüz yılı aşkın süre önce, Mithat Paşa'nın o zamanki bazı Osmanlı vilâyetlerinde başlattığı ekonomik halk örgütlenmesi, bugünün Türkiye'sindekinden çok daha yüksek düzeydeydi.

Ne yazık ki, Mithat Paşa, ekonomiyle ilgili uygulamalarını şimdiki Cumhuriyet Türkiye'si topraklarında da gerçekleştirme olanağı bulamamıştır. Bu tür uygulamaları, daha çok, Tuna Valiliği, Bağdat Valiliği ve Suriye Valiliği sırasında gerçekleştirebilmiştir.

Günümüzün Bulgaristan'ı ile Yugoslavya'nın bir bölümünü kapsayan Tuna Vilâyeti'nde vali iken, Mithat Paşa, kooperatifçiliğin beşiği sayılan İngiltere ile Almanya'nın bu alandaki ilk atılımlarından çok kısa bir süre sonra, iyi işleyen yaygın bir kooperatifçilik hareketini başlatmıştı.

Kooperatifçilikle bağlantılı olarak da bankacılığın temellerini atmış, sanat ve meslek okulları açarak, çağdaş ekonomiye geçişin gerekli kıldığı eğitim olanaklarını sağlamıştı.

Bunlar, Türkiye'deki Ziraat Bankası'nın ve meslek ve sanat okullarkının da kökenlerini oluşturmuştur.

Yine Mithat Paşa, Bağdat Valiliği sırasında, Irak'da toprak reformu yapmıştır.

Ünlü ekonomist Kaldor daha dünyaya gelmeden önce, şimdi Kaldor'a mal edilen vergi sistemini oluşturup uygulayarak, Irak'ta tarımı çöküntüden kurtarmıştır; toprak veriminin büyük ölçüde artmasını sağlamıştır.

Ekonomi amaçlı taşımacılığa ve toplu taşımacılığa büyük önem veren Mithat Paşa, Tuna Valiliği sırasında Tuna Nehrinden, Bağdat Valiliği sırasında Fırat'tan ulaşım için yararlanmıştır. Raylı ulaşımı da geliştirmiştir.

Yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu olarak üzerinde oturduğumuz ve hiç değerlendirmediğimiz Ortadoğu petrollerini ilk değerlendirmeye başlayan yine Mithat Paşa'dır.

Bugünkü Başbakanımızın kendi icadı sandığı"**yap-işlet-devret**" modelinin ilk uygulayıcılarından biri de Mithat Paşa'dır.

Kaynak yaratmada üstüne yoktu. Devlet parasıyla yatırım kolaydır. Fakat Abdülhamit, Mithat Paşa'dan ürktüğü için, onu hep harcamaya uğraşırdı; vali olarak gönderdiği yerlerde de parasız bırakarak başarısız kılmaya çalışırdı. Mithat Paşa da, hiç yılmadan, her gittiği yerde, yapacağı her iş için kendisi kaynak yaratırdı.

Valilik yaptığı yerlerde ekonomik örgütlenme yöntemlerini geliştirerek, halkı güçlendiriyordu.

Fakat Padişah bütün bunlardan tedirgindi; İmparatorluğun egemen güçleri de bunlardan tedirgindi. Çünkü kendi çıkarlarını ve egemenliklerini kurulu düzene bağlamışlardı. Hele halkın ekonomiden örgütlenerek güçlenmesi, onları herhalde çok ürkütüyordu.

Ayrıca Çarlık Rusyası da bunlardan tedirgindi. Çarlık Rusyası, bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'nda ıslahat istermiş gibi görünürken, bir yandan da her türlü ciddi ıslahatı engellemeye çalışırdı. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun içinden çürüyerek çöküşünü hızlandırmak ve mirasından büyük pay kapmak isterdi. Mithat Paşa'nın hele Tuna Valiliğindeki başarılı uygulamalarını ise, Çarlık Rusya'sı Balkanlardaki Panislavist emelleri önünde en büyük engel olarak görüyordu. Tüm bu nedenlerle, Rusya, İstanbul'daki etkili ve entrikacı Büyükelçisi aracılığıyla, saraya sızarak, kuruntulu Abdülhamid'in Mithat Paşa'ya karşı kuşkularını sürekli körüklüyordu.

Bu üç çevre, yani saray, egemen güçler ve Çarlık Rusyası, elele, Mithat Paşa'nın bildiğiniz acı sonunu hazırladılar.

Bugün Bulgaristan'da, Rusçuk kentinde, bir Mithat Paşa Müzesi vardır. Bulgarlar "**Milli kahraman**"larından biri sayarlar onu... Çünkü Doğu Avrupa ülkeleri arasında, hangi rejimle olursa olsun, ekonomisi en iyi işleyen ülke Bulgaristan'dır; ve Bulgarlar, bunu, büyük ölçüde, Mithat Paşa geleneğine ve mirasına borçlu olduklarını saklamazlar.

Ama, bildiğim kadar Türkiye'de, bir Mithat Paşa Müzesi yoktur. Ziraat Bankası, kurucusu saydığı Mithat Paşa'nın resimlerini şubelerine asar ama, bir kitapla, bir-iki inceleme dışında, Mithat Paşa ile ilgili etraflı yayın çalışmalarına da girişmemiştir. Örneğin bugünkü kuşaklar, Mithat Paşa'nın anılarını okuyamazlar. Oğlu Ali Haydar'ın Mithat Paşa ile ilgili anılarını içeren kitaba da bugün Türkiye'de kolay kolay erişilemez. Ben, Mithat Paşa

ile ilgili yayınlara, daha çok, ABD, İngiltere, Almanya, Hollanda gibi ülkelerin kitaplıklarında erişebildim.

Kısacası, Osmanlı çağında, Mithat Paşa'dan başka, ekonomiye gereken önemi veren bir devlet adamı çıkmamıştır; ve onun ekonomide çağdaşlaşmaya katkılarından da, daha çok Osmanlı İmparatorluğu'nun bugünkü Türkiye toprakları dışında kalan bazı bölgeleri yararlanabilmiştir.

Cumhuriyet Türkiye'sinin ekonomisi ise, Hereke örneğiyle somutlaştırmaya çalıştığım o kısır Osmanlı mirası üzerine kurulmuştur.

Devletçilik - özel girişimcilik çeklşmesi

Cumhuriyet çağının tek partili döneminde devletçiliğin ağır bastığı izlenimi yaygındır. Fakat bu net ve ideolojik bir devletçilik değildir. Tek partili dönemden sonra da devletçilikten net veya belirgin bir uzaklaşma olmamıştır. Tersine, devlet sektörünü küçültme kararı ile işbaşına gelen iktidarlar elinde de devlet sektörü genişlemeye devam etmiştir.

Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı sırasında, devletçilikle özel girişimcilik çekişme hâlindedir. Ama bu da biraz yanıltıcıdır. Çünkü o dönemde özel girişimciliğin öncülüğünü İş Bankası yapıyordu; İş Bankası ise devlet ağırlıklı bir yarı özel kuruluştu. İş Bankası'yla Hükümetler (daha doğrusu İnönü Hükümetleri) arasındaki çekişme, ona rağmen, bir devletçilik-özel girişimcilik çekişmesi gibi değerlendirilirdi. Oysa o yıllarda devletçilikle özel girişimcilik henüz kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış değildi.

Bu açıdan, bence, o dönemle ilgili olarak hâlâ süren, **"kimler liberaldi, kimler devletçiydi"** tartışması, bir ölçünün ötesinde gerçeklik taşımaz. O sırada çekişme ve çatışma bence, daha çok, devletçilikle devlet sırtından özel girişimcilik arasında idi.

Başlangıçta, kalkınma için, özel girişimciliğe ciddi olarak ağırlık vermek istenmişti. Fakat, kısa sürede, bundan sonuç alınamayacağı görülmüştü. Sonuç alınamaması da doğaldı, çünkü Osmanlıdan devralınan miras nedeniyle, ülkede, sermaye birikimi de iş deneyimi de yoktu.

Bu etkene, 1920'lerin sonlarındaki ve 1930'ların başlarındaki dünya ekonomik bunalımı da eklenince, devletçiliğe ağırlık veren bir politika izlenmeye başladı.

Fakat devletçilik hiçbir zaman, belirgin bir doktrine bağlanmadı. Yalnızca, "Kadrocular" denen grup, bunu bir doktrine, bir ideolojik temele oturtmaya çalıştı; fakat o da pek olumlu karşılanmadı.

Prof. Kemal Karpat, **"Türk Demokrasi Tarihi"** başlıklı kitabında**"Türk Devletçiliği, sağlam oturtulmuş bir teori olmaktan ziyade, olayların zoruyla ortaya çıkan pratik bir devletçilikti"**der. Sanırım bu teşhis çok yerindedir.

Yeni bilimsel araştırmalar, yeni olduğu için de tabuları pek tanımayan ve eskisine göre daha objektif olabilen araştırmalar, bu konunun Atatürk'le İsmet İnönü arasındaki başlıca sürtüşme konusu olduğunu göstermektedir.

Örneğin, Cemil Koçak adlı genç bilim adamının 1986'da yayınlanan **"Türkiye'de Milli Şef Dönemi"** başlıklı doktora tezi bu bakımdan çok ilginçtir ve aydınlatıcıdır. Bu kitapta, kaynak gösterilerek İsmet İnönü'den bazı

alıntılar yer almaktadır. Alıntılardan birinde, İsmet İnönü, büyük bir açıksözlülükle;**"Atatürk, başından beri özel teşebbüsü esas tutmuş ve ölünceye kadar bu prensibi tatbik etmiştir"**diyor.

Bir başka alıntıda da, yine İsmet İnönü, **"Atatürk devletçi değil, liberal ekonomiden yanaydı"** demektedir.

Atatürk'ün **"özel girişimci"**liğe veya **"liberal ekonomi"**ye yatkın tutumu karşısında, İsmet İnönü, öbür kutbu, devletçiliği, temsil ediyor sayılır.

Fakat, yakınında çalışma onuruna eriştiğim uzun yıllar boyunca vardığım kanı odur ki, İsmet İnönü'nün devletçiliği de ideolojik değildi. İsmet İnönü'nün devletçiliği, daha çok, bir yandan aferizme karşı, bir yandan da Osmanlı çağındaki yabancı sermaye sömürüsüne karşı duyarlılığından ve Lozan görüşmeleri deneyiminden, kaynaklanıyordu. Gençlik döneminde, siyaseti ticarete, ticareti siyasete âlet etmenin çok üzücü örneklerini görmüştü; ve bunların Cumhuriyet döneminde yeniden dirilebileceği kaygısını taşıyordu.

Bu duyarlılıkların ve tepkilerin, elbette, tarihsel ve nesnel nedenleri vardı.

Örneğin, kapitülasyonların ve Düyun-u Umumiye'nin acısını, İsmet İnönü, canevinde duymuştu; ve Lord Curzon'un bir tehdidini hiç unutmazdı, sohbetlerinde sık sık anlatırdı.

Lozan görüşmelerinin sonlarında Türk delegasyonu başkanı olarak İsmet İnönü, Türkiye'nin isteklerinden, koşullarından birçoğunu Batı devletlerine kabul ettirmeyi başarmıştı. Buna çok içerleyen İngiliz delegasyonu Baş-

kanı Lord Curzon, Lozan'da, bir gün, İnönü'ye şöyle demişti:

"Şimdilik birçok isteklerinizi bize kabul ettirdiniz. Bunları cebimize attık. Fakat bir gün gelecek, ekonomide öyle sıkıntıya düşeceksiniz ki, önümüzde diz çöküp bizden yardım isteyeceksiniz; o zaman biz de bütün bunları cebimizden çıkarıp bir bir önünüze koyacağız".

İsmet İnönü, Lord Curzon'un bu tehdidine **"eğer o duruma düşersek dediğiniz gibi yaparsınız"**, diye karşılık verdiğini anlatırdı. O duruma düşme korkusunu hiçbir zaman içinden atamazdı.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte vurgunculuğun ve karaborsacılığın yaygınlaşması, kamuoyunda, özellikle de "aydın-bürokrat" çevrelerde, özel girişimciliğe karşı kuşkuları büsbütün arttırmıştı. Bu vurgunculuğa, karaborsacılığa karşı, ekonomik açıdan ciddi ve geçerli önlemler alınacak yerde, o sıralarda bir lise öğrencisi olarak benim vicdanımı çok sızlatan, **"Varlık Vergisi"** gibi, hukuk devletini zedeleyici, münasebetsiz bir takım önlemlere başvurmakla yetinilmişti.

Tek parti döneminde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilkelerinden biri olarak **"devletçilik"** vurgulanırken, yine o ilkeler arasında yer alan **"halkçılık"**, daha çok lafta kalırdı. Çünkü, **"halka rağmen halkçılık"** iddiasında bulunan, daha çok seçkinci eğilimlilerin başı çektiği bir yönetim vardı. Halkçılık büyük ölçüde lafta kaldığı için de, nüfusumuzun o sıralarda yaklaşık yüzde 80'ini oluşturan köylü ve köylüyle birlikte tarım kesimi, büyük ölçüde ihmal edilmişti.

Tarım kesiminde, üreticiden çok tüketiciyi, bürokrat tüketici kesimi kayıran bir gelir ve fiyat politikası uygulanırdı. Ahmet Hamdi Başar'ın **"Atatürk'le Üç Ay"** başlıklı kitabında bunun ilginç kanıtları görülür.

Ancak, bütün bunlara karşın, şunu da gözardı etmemek gerekir: Cumhuriyetin ilk döneminde, ekonomide küçümsenemeyecek işler yapılmıştır. O dönemdeki olanak kıtlığı ve deneyim eksikliği gözönünde tutulursa, çok önemli başarılar sağlanmıştır.

Ömeğin, Anadolu'nun ortasında demir-çelik endüstrisi, makina-kimya ve silah endüstrisi, dokuma ve şeker fabrikaları kurulmuştur. 1920'li yıllarda, Kayseri'de bir uçak fabrikası bile kurulmuştur; ve, ne yazık ki, 1950'lerde kapatılmıştır o uçak fabrikası.. Demiryolları millileştirilmiş ve geliştirilmiştir; demiryolları için fabrikalar kurulmuştur. Ciddi bir ulaştırma politikası saptanıp uygulanmıştır.

Oysa günümüzde, ekonomimizin en büyük eksikliklerinden biri ulaştırma politikasıdır. Bugün, **"Türkiye'nin ulaştırma politikası nedir?"** dense, sanırım somut bir yanıt verilemez.

Yine o dönemde, Türkiye dünyanın ilk planlı kalkınma deneyimlerinden birini gerçekleştirmiştir. Elbette ilkel bir planlamaydı bu, ama iyi-kötü bir başlangıçtı.

Köylüye Yönelişin Güçlükleri

Tarımın ve köylünün ihmalini, yalnızca o dönemin bürokrat-aydınlarına veya CHP liderliğine yüklemek de hak-

sızlık olur. Çünkü, o konulara el atılır atılmaz, bazı etkili çevrelerden büyük tepkiler geliyordu.

O kadar ki, Atatürk, en güçlü olduğu yıllarda, toprak reformu yapmayı içtenlikle istediği halde, bunun gerekliliğini defalarca, Meclis kürsüsünden, bilinçli ve inançlı biçimde dile getirdiği halde, toprak reformunu gerçekleştirecek, hatta buna girişecek gücü kendinde bulamamıştır. Çok istediği halde. kooperatifçiliği de geliştirememiştir.

Büyük toprak sahibi çevrelerin, devlette ve siyasette, Kurtuluş Savaşı'na katkılarından kaynaklanan bir ağırlığı vardı. Bu çevrelerin önde gelen yöneticiler, milletvekilleri arasında da, toprak edinme alışkanlığını yaygınlaştırarak kazandıkları müttefikleri vardı.

Özel sohbetlerimizde, rahmetli İsmet İnönü, tek partili dönemde bazı yüksek bürokratların veya bazı etkili milletvekillerinin ikide-bir **"Paşam, şurada güzel bir çiftlik var, uygun bir fiyatla size alıverelim"** diye kendisini de baştan çıkarmaya uğraştıklarını anlatırdı.

Bu tür uğraşlara karşı direnen İsmet İnönü, Cumhurbaşkanlığı döneminde, İkinci Dünya Savaşı ardından, bir toprak reformu girişiminde bulundu; aynı zamanda da, bununla bağlantılı olarak köy enstitüleri girişimini destekledi. Köy enstitüleri projesi, toprak reformuyla bağlantılı bir projeydi; çünkü iyi yetişmiş, etraflıca eğitilmiş köy gençleri kadrosu olmadan toprak reformunun başarıyla uygulanamayacağı ve ciddi kooperatifçiliğe geçilemeyeceği düşünülmüştü.

Fakat İsmet İnönü'nün bu girişimleri, o zamana kadar Cumhuriyet Halk Partisi içinde yer alan bazı egemen

güçlerde, özellikle bazı büyük toprak sahibi çevrelerinde, öyle bir tepki doğurdu ki, Parti içinde o yüzden büyük bir bölünme oldu. Demokrat Parti'nin kuruluşunda, hattâ belki de çok partili rejime geçişte, sanırım en önemli etkenlerden biri, toprak reformuna ve köy enstitülerine karşı o çevrelerden gelen sert tepkiydi.

Sonunda, toprak reformu iyice sınırlanıp yozlaştığı gibi köy enştitüleri de kapandı.

Tek partili dönemin sonlarına doğru bir lise öğrencisi olarak, Büyük Millet Meclisi'nin sert tartışmalı bir birleşimini izlemiştim. Toprak reformu tartışılıyordu. O tartışma sürecinde, tek parti içinden bir başka partinin doğmasının kaçınılmazlığını bir çocuk olarak bile farkettiğimi anımsarım.

1950-1960 Dönemi

Egemen güçlerin büyük topraklı kesiminden kaynaklanan o muhalefet hareketine, kuşkusuz, geniş halk kesimleri de katılmıştı. Fakat halkın tepkisinin başka nedenleri vardı. Halk, daha çok kendisine yabancılaşmış bir bürokrasiden ve **"ilerici aydın"** kesiminden şikayetçiydi. Halkta o nedenle oluşmuş tepki, toprak reformuna ve köy enstitülerine karşı çıkan çevrelerce, kolaylıkla kanalize edilebildi.

Üyeliğini ve Başkanlığını yapmış olmaktan onur duyduğum eski Partimin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, geçmişi konusunda ne kadar nesnel, objektif olmaya çaba gösteriyor ve açık konuşuyorsam, başka bir Parti hakkında da, kendi inançlarım doğrultusunda aynı açıklıkla konuşmamın anlayışla karşılanacağını umarım.

Bir bakıma, büyük topraklı çevrelerin tepkisi de doğaldı. Her etkiyi-tepkiyi kendi tarihsel koşulları içinde değerlendirmek uygun olur. O tepkiler de doğaldı; çünkü o yıllar, Türkiye'de, toprak burjuvazisinin, henüz topraktan kopmaksızın, ticaret ve sanayi burjuvazisi durumuna yumuşak geçiş dönemiydi.

1950'de, Cumhuriyet Halk Partisi, ilk serbest seçimlerle iktidardan ayrıldı ve Demokrat Parti iktidara geldi. Fakat o iktidar döneminde, köylülerin, bir takım hizmetler elde edebilmek, bürokrasi karşısında daha serbest ve rahat davranabilmek gibi bazı küçümsenemeyecek kazançları olmakla beraber, gelir durumlarında büyük bir düzelme olmadı. Seçimlerden önce verilen bütün sözlere karşın, işçilere de herhangi bir hak tanınmadı. Yani Demokrat Parti iktidarının halka yakınlığı, daha çok, yüzeysel bir popülizm düzeyinde kaldı.

1950-60 arasını bir **"ekonomik liberalizm"** dönemi diye tanımlayanlar vardır; fakat bu tanımlama pek gerçekçi sayılamaz. Evet, o dönemde özel sektörün girişkenliği artmıştır; ticaret alanına da sanayi alanına da küçümsenemeyecek bir canlılık, bir dinamizm gelmiştir; fakat bütün **"liberal"**lik iddialarına karşın, devlet sektörü artan bir hızla büyümeğe devam etmiştir, ekonomide devlet müdahaleciliği de sürmüştür.

Ayrıca, Batıda ekonomik liberalizmle siyasal liberalizm genellikle ayrılmaz bir bütün oluşturduğu halde, 1950-60 arası Türkiye'de, zaten bir hayli sınırlı olan siyasal liberalizm de gitgide gerilemiştir.

Batıda, özellikle Batı Avrupa'da, bir kimse veya bir

parti, siyasal ve sosyal anlamda da liberal değilse, ekonomik liberalizme ne kadar inanırsa inansın, ona **"liberal"** denmez. O kadar ki, bazı Batı ülkelerinin liberal partileri, sosyal güvenliğe, hatta bir ölçüde işçi haklarına, bazı sol partilerden bile daha erken öncülük etmişlerdir.

Bizde ise, **"liberal"**lik, genellikle salt ekonomik anlamda kullanılır ki, bence bu çok yanlıştır. Türkiye'de, Batı Avrupa'daki anlamıyla liberal parti şimdiye kadar ortaya çıkmamıştır. Bu da, sağla sol arasındaki kutuplaşmanın yumuşatılmasını zorlaştırmaktadır. Batı Avrupa'da liberaller, tarihsel süreç içinde, sağla sol arasında yakınlaştırıcı, bağdaştırıcı bir köprü rolü oynamışlardır. Türkiye ise bu olanaktan hâlâ yoksundur.

Hele 1950-60 arası dönemde, liberalizmin siyasal ve sosyal boyutları üzerinde hiç durulmadığı gibi, ekonomik anlamda bile gerçek bir liberalizm uygulanmamıştır.

1960'lardaki Gelişmeler

Şimdi 1960'lara geliyorum.

1960'lı yılların ilk yarısında Türkiye'de, siyasal açıdan olduğu kadar, sosyal ve ekonomik açıdan da bazı önemli gelişmeler olmuştur.

Daha gerçek bir demokrasi yoluna girilmiştir.

Planlı ekonomiye geçilmiştir.

Sosyal haklar büyük ölçüde genişletilmiştir. O arada, işçilere toplu sözleşme ve grev hakları, sendika özgürlüğü tanınmıştır.

Sosyal güvenliğin kapsamı genişletilmiştir.

Planlı ekonomiyle ve demokratik işçi haklarıyla birlikte, ekonomiye canlılık gelmiştir; sınaileşme hızlanmış; gelişme hızı yükselmiştir.

Ancak 1960'la 1978 arası dönem daha çok, içe dönük bir kalkınma dönemidir. İkame ve montaj sanayilerine ağırlık verilmiştir. Dışsatım ise kendi haline bırakılmıştır.

KİT'lerin, devlet sektörü işletmelerinin, daha rasyonel çalışması konusu gündeme gelmiştir. Çok etkili düzenlemeler yapılamasa bile, 1964'de bu amaçla bir yasa çıkarılmıştır; daha sonra da o yönde çalışmalar, araştırmalar sürmüştür.

1965'de yine özel girişimci bir parti, Adalet Partisi, iktidara geldiği halde, devlet sektörü genişlemeye devam etmiştir. Devlet sektörünü küçültme, devlet işletmelerini elden çıkarıp özelleştirme projeleri, 1950'lerde olduğu gibi, 1960'lı ve 1970'li yıllarda da, lafta kalmıştır.

Türk ekonomisi, giderek, devlet sektörüyle özel sektörün aşağı yukarı yarı yarıya bölüştüğü bir karma ekonomi yapısı edinmiştir. O arada sermayesini ve yönetimini özel sektörle devlet sektörünün paylaştıkları karma girşimler de yaygınlaşmıştır.

Bunları şunun için vurguluyorum: Hiçbir ideolojik temele dayanmadığı, bir doktrine bağlanmadığı halde, devlet sektörünü küçültmek amacıyla gelen iktidarlar döneminde bile, devlet sektörü genişlemeye devam ettiğine göre, Türkiye'de, devletçiliğin bir takım kaçınılmaz nedenleri olagelmiştir; ve bunlar sürmektedir.

Türk toplumunun ve ekonomisinin bazı özellikleri, özel girişimciliğin de devletçiliğin de ideolojik temellere dayandırılması girişimlerine karşı direnmektedir.

Bu alanda ideolojik tartışmalar sürerken, ekonomi, karma yapısını ve işleyişini sürdürmektedir.

Devletçiliği Doktrinleştirme Yönünde Yeni Girişimler

Yine 1960'lı ve 1970'li yıllarda, sosyalist veya genel anlamda sol düşüncelerin daha serbestçe açıklanmaya ve örgütlenmeye başlamasıyla birlikte, bazı sol veya "**ilerici**" çevrelerde, devletçiliği doktrinleştirme eğilimleri, devletçiliği solculuğun veya "**ilerici**"liğin kesin bir gereği gibi görme eğilimleri canlanmıştır. Solculuğu, hatta "**ilerici**"liği devletçilikle özdeşleştirmek gibi, bence çağdışı olan akımlar güçlenmeye başlamıştır.

1930'larda, devletçiliği bir ideolojik temele oturtma çabası, "**Kadro**" dergisi çevresinde toplananlardan gelirdi. 1960'lı yıllarda da "Yön" dergisi çevresinde taplananlar, o yönde bir bir çaba başlatmışlardır.

"Yön"ün 21 Aralık 1960'da çıkan ilk sayısında, devletçi bir bildiri yayınlanmıştı. İlk sayıda ve onu izleyen birkaç sayıda, bu bildiriyi imzalayanların sayısı binleri bulmuştur. Bugün birçoğu özel sektörde başarılı işadamları lan, ekonomik anlamda "liberal" veya siyasal anlamda **ıtucu"** sayılan bazı kimselerin de o bildiri altında imzavardır. Ancak benim imzam yoktur. Benim, katı devği ve özel girişimin engellenmesini reddeden karşı ım, "**Yön**"ün ikinci sayısında yayınlandı. O karşı

oy yazımdaki yumuşatılmış devletçilik anlayışı, daha sonra, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1976 programına da yansıyacaktı.

Devletçiliğin Sürmesindeki Nedenler

Aslında, **"Kadro"** hareketi gibi, **"Yön"** hareketi de, daha sonraki yıllarda gelişmeye devam eden sosyalist akımlar da, Türkiye'de devletçiliği ideolojik temellere oturtmayı başaramamışlardır.

Ona rağmen, devletçi eğilimlerin, sürmesinde ve devlet sektörünün, özel sektörcü ve özelleştirmeci iktidar dönemlerinde bile, genişlemesinde önemli bir etken, Türk özel sektörünün bazı özellikleridir.

Türk özel sektörünün korumacılıktan vaz geçememesi, devletten hep özel destekler beklemesi, devlet sektöründen yararlanma alışkanlığı, bu özelliklerden biridir.

Öte yandan, Türk özel sektörü, toplumdaki beklentileri karşılamak için yeterli çaba göstermemektedir. Türkiye'de, özel girişimcilerin yatırım yapıp fabrika kurmayı akıllarından geçirmedikleri pekçok yöre vardır. Oraların halkı, işsizlikten, yoksulluktan, geri kalmışlıktan kurtulmak için, fabrikalar kurulmasını ister; fakat bunu özel sektörden beklemez;

- Ne olur bizim ilimize, kasabamıza, köyümüze bir fabrika kurun,

diye özel girişimcilerin ardına düşmez; ancak, araya politikacıları koyarak, devletin ardına düşer,

Çünkü özel sektörün, kolay ve çabuk kâr beklenmeyen yerlerde fabrika kurmayacağını bilir.

Yatırım yeri seçiminde kolay ve çabuk kârı gözetmek, elbette, özel girişimcinin hakkıdır. Ancak, gelişmiş ülkelerde, geleceği ve yerel gereksinmeleri gözeterek yatırım yapan özel girişimciler de az değildir; ve özel girişimciliğin toplumca benimsenip desteklenmesinde bu gibi yatırımcıların önemli etkisi olmuştur.

Bizde ise bazı varlıklı kesimler, kâr düşünmeden hayrata para yatırırlar da, geri kalmış yörelere fabrika kurmayı, nedense, bir hayır işi olarak, veya geleceğe yatırım olarak bile düşünmezler. Oysa hayrat olarak yapılan yatırımlar, sosyal devlette, genellikle, devletin işlevidir. Bazı varlıklı iş adamları, hayrata ayırdıkları parayla, bazı geri kalmış yörelere, bir süre için kâr getirmemesini göze alarak, küçük fabrikalar kurmaya başlasalar, hem, sanırım, daha çok hayır dua alırlar; hem de, zaman içinde, o fabrikaların çevreye getireceği ekonomik canlılık ortamında, kâra geçmenin yolunu bulabilirler. Daha da önemlisi, kalkınmayla ilgili olarak, halkta, herşeyi devletten beklemek yerine, bazı şeyleri de özel sektörden bekleme eğilimini başlatmış olurlar.

Türkiye'de özel sektörün gerçek anlamda halka açılmayışı; aile şirketlerinin geniş katılımlı ortaklıklara dönüştürülmeyişi; bunların, piyasaya, hisse senedinden çok tahvil sürmeyi, yani halkı ortak etmek yerine, halktan borç almayı tercih edişi; veya, hisse senedi çıkarma durumunda da, doyurucu kâr dağıtmaktan kaçınışı; halkın özel sektöre yakınlık duymasını zorlaştıran ve herşeyi devletten bekleme eğilimini sürdüren bir başka nedendir.

Bu gibi nedenler, ancak, özel sektörde toplumsal sorumluluk anlayışının ve geleceğe yatırım bilincinin gelişmesi oranında giderilebilir.

Ekonomik Bunalım Dönemi

1973 sonlarından başlayarak, petrol fiyatlarındaki hızlı sıçramalarla, dünya, ağır bir ekonomik bunalım dönemine girdi. 1973-74'de,dünya petrol fiyatları, yaklaşık dört kat arttı. 1979'da, petrol fiyatları, yaklaşık yüzde 80 oranında bir sıçrama daha yaptı. Bu süreç 1980'lerin başlarına kadar sürdü; ve gerek uluslararası ekonominin, gerek ulusal ekonomilerin tüm sektörlerini ve dengelerini altüst etti.

Tüm dünyayı sarsan bu bunalım, üstelik, Türkiye'nin o yıllardaki iç bunalımıyla çakıştı, içiçe geçti; o yüzden, Türkiye'de ağır sıkıntılar doğdu. 1975'de yürürlüğe giren Amerikan silah ambargosu da sıkıntıları arttırdı.

Türkiye ciddi bir döviz darboğazına sürüklendi. 1977 sonunda, Türkiye, dışsatım geliriyle petrol faturasını ancak ödeyebilirken, dış borç taksit ve faizleri de kapıya dayandı. Ara mal veya yatırım malı dışalımına yeterli döviz ayrılamadığından, üretimde, yatırımda ve gelişme hızında hızlı düşüşler başladı. Mal kıtlıkları başladı. Enflasyon, bugünkü kadar olmasa bile, hızlandı.

Ama döviz kıtlığının sözkonusu olmadığı gelişmiş ve varlıklı ülkelerde de üretim düşüyor, yatırımlar yavaşlıyor, işsizlik artıyor, enflasyon, çift haneli rakamlarla, hızlanıyordu. Mal kıtlığı bütün dünyada yaygınlaşıyordu.

Başbakan sayın Turgut Özal, ikide bir,

- 1970'li yılların ikinci yarısını unutmayın; o yılların mal darlığını, benzin-mazot kuyruklarını unutmayın, der; ama o yıllarda aynı sıkıntıların bütün dünyayı sardığını; bütün dünyada mal darlıkları olduğunu; üreti-

min, yatırımın ve gelişme hızlarının düştüğünü; enflasyonun hızlandığını; işsizliğin arttığını; pekçok gelişmiş ülkede elektrik kısıntısı yapıldığını; bizde benzin istasyonları önünde 300-400 metrelik kuyruklar varken, büyük bir petrol üreticisi olan zengin ABD'de benzin istasyonları önündeki kuyrukların kilometrelerce uzadığını, çok iyi bildiği halde, bilmezden gelir.

» O bunalımlı dönemde, işçiye köylüye geçim sıkıntısı çektirilmediğini de, bazı çevreler, hatırlamak istemiyorlar.

Dışa Dönük Arayışlar

1975-77 arasında, Türkiye, sağlıksız bir dış borçlanma süreci yaşamıştı. Özellikle DÇM'lerin (dövize çevrilebilir mevduat) yarattığı sıkıntıları, Türkiye yıllarca çekecekti.

Kendi haline bırakıldığı halde küçümsenemeyecek bir hızla gelişen dışsatımımızda, ilk kez 1977 yılında, büyük bir düşüş olmuştu. Öyle ki, 1976'da bir milyar 960 milyon lira olan dışsatım gelirimiz, 1977'de, yüzde 10;6 oranında gerileyerek, bir milyar 753 bin dolara düşmüştü.

Bütün bunların sonucu olarak, koşullar, 1978 yılından itibaren, Türkiye'yi, ekonomide ciddi arayışlara yöneltti.

Türk ekonomisinde dışa açılışın, 1980'lerde değil, 1978'de, Cumhuriyet Halk Partisi hükümeti'yle başladığı, nedense gözden kaçmaktadır.

O dönem, bütün dünyada dış ticaretin büyük ölçüde daraldığı, dış pazarlara açılmada en deneyimli ve en geniş olanaklı ülkelerin bile dışsatımlarında önemli düşüşlerin görüldüğü bir dönemdi.

Oysa, bu dünya gerçeğine karşın; yatırımlarımızdaki ve üretimimizdeki, enerji darboğazından ve yatırım malı ve ara mal sağlama güçlüğünden kaynaklanan düşüşlere karşın, Türkiye, 1978'de, dışsatım gelirini, dolar olarak yüzde 30'un üstünde arttırmayı başarmıştı. ANAP iktidarı döneminde yayınlanan resmî rakamlar da bunu kanıtlıyor. Nitekim, Başbakanlık Hazine ve Dışticaret Müsteşarlığı'nın son **"Dış Ticaret Hareketleri"** bültenindeki rakamlar da, 1978'de dışsatım gelirimizin yüzde 30,52 oranında yükseldiğini doğrulamaktadır. Üstelik, bu artışın içinde, bir dolarlık bile **"hayalî ihracat"** payı yoktu. Son yıllarda örnekleri görüldüğü şekilde, dışarıya ucuza satılan kendi ürünlerimizi daha yüksek fiyatlarla geri almak gibi gariplikler de söz konusu değildi. Dünya bunalımına ve kendi ağır güçlüklerimize karşın bir yılda sağlanan bu yüzde 30,52 oranındaki dışsatım artışı, gerçek ve net artıştı.

1979'un ilk yarısında da, dışsatım, 1978'in eş dönemine göre, yüzde 22,3 oranında artmıştır.

Öte yandan, dışsatım gelirlerimizde sanayi ürünleri payının yükselişi de, ANAP iktidarı döneminde değil, 1978-79 CHP Hükümeti döneminde başlayan bir gelişmedir. Öyle ki, 1979'un ilk yarısında, toplam dışsatım gelirimiz yüzde 22,3 oranında artarken, sanayi ürünleri dışsatımındaki artış oranı, yüzde 58,7'yi bulmuştur.

1979'un dışsatım gelirlerinde, ancak yılın sonlarına doğru, sayın Özal ekonominin başına geçtikten sonra, hızlı bir düşüş görülmüştür.

24 Ocak kararlarına karşın, 1980'in ilk dokuz ayında,

yani askerî müdahale öncesinde de, dışsatım gelirindeki artış hızı yavaşlamıştır. Öyle ki, 1979'un Ocak-Eylül döneminde 1.655.000 dolar olan dışsatım gelirimiz, 1980'in eş döneminde, ancak 210 milyon dolarlık bir artışla, 1.865.000 dolara yükselebilmiştir; yani büyük bir devalüasyona karşın, beklenen sıçramayı yapamamıştır.

1978-79'da, son derecede güç koşullar altında, Devlete ve halka ağır yükler getirilmeksizin, paramız pul edilmeksizin sağlanabilen dışsatım artış hızına, ancak 12 Eylül 1980 askerî müdahale döneminin olağanüstü desteklerıyle, ancak Türk parasının büyük değer yitirmesi ve halkın büyük ölçüde yoksulaşması pahasına ve ancak Dünya ekonomik bunalımı sona erdikten, dünya petrol fiyatlarında hızlı bir düşüş başladıktan sonra, yeniden erişilebilmiştir. Önümüzdeki yılda ise dışsatım artış hızının büyük ölçüde düşeceği resmen kabul edilmektedir.

Bunlar şunu gösteriyor: Demek ki, Türkiye'nin dışsatımı, 12 Eylül 1980 sonrasının, özellikle de ANAP iktidarı döneminin getirdiği ağır sıkıntılara katlanmaksızın da, önemli ölçüde arttırılabilirmiş.

1978'de ve 1979'un ilk yarısında alınan sonuçlar bunun kanıtıdır.

1978-79'da dışsatım alanında sağlanan gelişmeyi, CHP Hükümetinin başarısını övmek için değil, Türk ekonomisinin olanaklarını göstermesi bakımından vurguluyorum.

Bu durumda, son yıllarda dışsatımda yapılan atılımları kişisel **"mucize"** lere veya ANAP iktidarının benimsediği **"model"**e bağlamanın, Türkiye'nin potansiyelleri açısından Türk Ulusuna karşı bir haksızlık olduğu görülür.

Şunu da belirteyim ki, 1978-79'da, biz, dışsatımımızı önemli ölçüde arttırırken, yalnız dünya bunalımının ve Türkiye'deki üretim düşüşünün yarattığı engellerle değil, altyapı darboğazıyla da başa çıkmak zorunda kalmıştık.

Örneğin, tarlalarda çürüyen milyonlarca ton tahılımız vardı; biz o tahıla dışarda alıcı da buluyorduk; ama karşımıza,

- Bunları taşıyacak kadar vagon yok; limanlarda bunların depolanacağı yerler, bunları gemilere yükleyecek tesisler yok,

gibi itirazlarla ve engellerle karşılaşıyorduk.

Bunalım Döneminde Dışsatım Artışı Nasıl Sağlandı

O bunalım döneminde, dışsatımda bir yılda yüzde 30'u aşan artış, tüm engellere karşın, nasıl sağlandı?

Özet olarak anlatayım...

Türkiye, ilk kez 1978'de, kendi bölgesindeki büyük pazarların farkına vardı. Petrol zengini Ortadoğu ülkelerinin pazarları yanıbaşımızdaydı. Tüketim eğilimlerinin arttığı, fakat tüketim sanayiinin çok yetersiz kaldığı Sovyetler birliği'nin sağlam döviz rezervleri çok yetersizdi; Türkiye bu durumu değerlendirirse, Sovyetler Birliği de, ülkemiz için, geniş bir pazar olabilecekti.

1978'de Türk ekonomisi, yanıbaşındaki bu pazarları değerlendirebilmek için seferber edildi. Bölge ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerimiz geliştirilmeye başladı.

O zamana kadar Türkiye, yabancı ülkelere, genellikle tek işlevli ticaret heyetleri gönderirdi. Örneğin, bir ülkeye buğday mı satılacak? Genellikle yalnızca buğday konusunu bilen ve yalnızca buğday dışsatımıyla yetkili bir heyet gönderilirdi. Ya da bir yabancı ülkeden petrol mü alınacak? Genellikle yalnızca petrol konusunda bilgili ve yetkili bir heyet gönderilirdi.

Oysa dış ticaret ilişkileri çok boyutlu ilişkilerdi. Buna göre, dışarıya gönderilecek heyetlerin, her türlü mal alıp satmak için gerekli bilgilerle ve yetkilerle donatılmış olması gerekirdi. Türk geleneğine göre ise, bugday satmak için dışarıya göndertilen bir heyete, buğday karşılığında bazı makinalar önerilse, veya **"buğdayı bırakın da meyvadan sebzeden konuşalım"** dense, genellikle, o heyet, yapısının yetkisinin ve bilgisinin sınırlılığı yüzünden, **"kusura bakmayın, biz o konulardan anlamayız"** yanıtını vermek zorunda kalırdı. Biz bu geleneği değiştirdik. Dışarıya, değişik konularda uzmanların yer aldığı, çok işlevli ticaret heyetleri göndermeye başladık.

Yine 1978'e gelinceye kadar, Türkiye Cumhuriyeti'nin Büyükelçileri, ticareti hor gören Osmanlı geleneğinin doğal sonucu olarak, özel sektör firmaları adına, yabancı ülkelerde pazar aramaya alışmamışlardı. Hattâ böyle bir davranış sakıncalı ve yakışıksız sayılırdı. Biz bu çağdışı yaklaşımı ve alışkanlığı da ortadan kaldırmaya çalıştık.

O dönemde, birçok yeni Büyükelçinin yabancı ülkelere atanma zamanı gelmişti. Ben her biriyle tek tek görüşüyordum, ve;

- **Başta gelen görevinlz, mallarımıza pazar bul-**

maktır. Onun için, herhangi bir Türk işadamı, görevli olduğunuz ülkeye geldiğinde sizden yardım isterse, hiç çekinmeden, o iş adamını gereğinde yanınıza alıp kapı kapı dolaşmalısınız!.
diyordum.

Geçenlerde ülkemize gelen İngiliz Başbakanı Margaret Thatcher'in, resmî törenlerde, bir takım özel İngiliz firmalarını ad vererek tanıtması ve övmesi, belki bizde bazı çevrelerce biraz yadırganmıştır. Oysa bu yöntem, çağımızın, hatta daha önceki çağların, bir gerçeğidir ve yadırganacak yanı yoktur. 1970'lerin sonlarında biz o gerçeğe de uyum sağlamaya çalıştık.

Petrolün yaşamsal önem kazandığı o yıllarda biz, petrol piyasasındaki dalgalanmaları ve beklentileri bile yabancı gazetelerden, dergilerden izlemeye çalışırdık. O yüzden de, dünyadaki hatta bölgemizdeki ekonomik gelişmeleri, ancak çok gerilerden izleyebilirdik. Çünkü kendi dış temsilciliklerimizden zamanında ve yeterli bilgi akışı gelmezdi. Biz, dış temsilciliklerimizi, bulundukları ülkelerin ekonomilerini, varsa kalkınma planlarını, iç ve dış piyasalarını, daha yakından izlemekle ve Türkiye'ye günü gününe, ayrıntılı bilgi göndermekle görevlendirdik.

Döviz kıtlığı yüzünden, sanayicilerimiz, dışarıdan gereksinme duydukları girdileri alamıyorlardı. Buna karşı önlem olarak, CHP Hükümetinden önce sanayiciye, **"kendi dövizini kendin bul"** denmişti. Bu çok sakıncalı bir önlemdi. Devlet, resmen, döviz karaborsasını teşvik etmiş oluyordu. Onun yerine biz, **"kendi dövizini kendin kazan"** kuralını getirdik.

Yani, Tahtakaleden veya yurtdışındaki işçilerden karaborsa fiyatıyla döviz sağlayıp, o dövizlerle girdi getirtmeyi kabul etmedik. Onun yerine sanayicilere;

- Dışarıya mal satarsınız, o şekilde döviz kazanırsınız, o dövizlerle de gereksinme duyduğunuz girdileri, ara mallarla yatırım mallarını, alıp yurda getirirsiniz, dedik.

Bu sayede, o zamana kadar dışsatımla hiç ilgilenmemiş, yalnızca iç pazara dönük olarak çalışmaya ve ülkemize döviz kazandırmak yerine döviz harcamaya alışmış birçok sanayiciler ve devlet işletmeleri, ürettikleri malları dışarıya pazarlama uğraşı içine girdiler. Hatta başkalarının ürettikleri malları da alıp dışarıya pazarlamaya başladılar.

O arada kooperatif birliklerini de daha çok dışsatıma zorladık.

Türkiye'de ilk kez sınır ticaretini serbest bırakarak, sınır bölgelerindeki küçük üreticileri de dışsatıma yönelttik. Böylelikle, örneğin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun sınır yörelerinde hayvancılık yapan köylüler, hayvanlarını kaçak olarak yurtdışına satmaya veya düşük fiyatlarla aracılara kaptırmaya mecbur kalacak yerde, doğrudan ve açıktan dışsatıma yönelmeye başladılar. Hem ülkeye döviz kazandırdılar hem de kendileri daha çok kazandılar.

Akaryakıt sıkıntısının en ileri ölçüye vardığı bir dönemde, örneğin Ağrı ve komşu iller, akaryakıt sıkıntısı hiç çekmediler; çünkü ürünlerini, hayvanlarını İran'a satarak, karşılığında diledikleri kadar benzin, mazot alabildiler.

Dışsatımda formaliteleri de büyük ölçüde azalttık.

Döviz konusunda katlı kur sistemini başlattık. Tabii bu, serbest kur ayarlamalarına göre ilkel bir sistem sayılırdı. Fakat o bunalım döneminde serbest kura geçmenin çok büyük güçlükleri ve riskleri vardı.Kaldı ki, 1980'den bu yana, güya serbest kur sistemi yolunda büyük mesafe alındı ama, aslında, değişik mallar için uygulanan değişik destekleme önlemleri hesaba katılırsa, son yıllarda hem Türk parası büyük bir hızla devalüe ediliyor, hem de fiilen bir tür katlı kur sistemi uygulanmış oluyor.

Şimdi bir doların değerini 1600 liranın üstüne çıkarmakla ancak sağlanabilen dışsatım artışını, hatta daha çoğunu, biz, 1978'de, Türk lirasının değerini ortalama 40 dolar düzeyinde tutarak sağlayabildik. Daha çoğunu, diyorum, çünkü, son yılların görünürdeki dışsatım artışlarının en az üçte biri, bilindiği gibi, hayalî dışsatımdan, yani gerçek olmayan dışsatımdan kaynaklanmaktadır.

Dış Borç Anlaşmaları

1978'de, CHP hükümeti kurulduğu zaman karşı karşıya kaldığı en büyük sorunlardan biri, kapıya dayanmış dış borçlar ve faizleri idi. İçinde bulunduğumuz döviz darboğazına karşın, dış borç ödemelerimizi aksatmadan sürdürebildik.

O arada, 1975 başında yürürlüğe giren ve döviz kaynaklarımızı büyük ölçüde zorlayan Amerikan silah ambargosunu, 1978 güzünde, hiçbir ödün vermeksizin kaldırtabildik.

Çetin müzakerelerden sonra, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile ve Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü (OECD) ile anlaşarak, yaklaşık iki milyar dolarlık, uygun koşullu program kredisi, yani serbestçe kullanılabilecek nakit kredi olanağı; ve önemli borç ertelemeleri sağladık.

Bunların sağlanabilmesi, ekonomik değil, bazı siyasal nedenlerle gecikmişti. Bunları sağlayabilmek için de, hiçbir siyasal ödün verilmediği gibi; Uluslararası Para Fonu'na karşı, kendi gerekli gördüğümüz önlemleri almak dışında, bir yükümlülük altına girmemiştik.

Yani, eğer dışardan uygun koşullu kredi sağlamak bir başarı ise, o başarı için de son yıllarda çekilen sıkıntılara katlanmak gerekmiyordu.

Ne var ki, sağladığımız kredilerden CHP Hükümeti yararlanamadı; sanırım bizden sonra kurulan AP Hükümeti de yeterince yararlanamadı. Bunlardan yararlanmak, 12 Eylül sonrasının hükümetlerine nasib oldu. CHP Hükümeti eğer kendi sağladığı dış kredi olanaklarına işlerlik kazandırabilecek kadar süre iktidarda kalabilseydi, piyasadaki mal darlıkları, 12 Eylül'den ve Özal **"mucize"**sinden önce de giderilebilirdi.

Kendi imzaladığımız kredi anlaşmalarından biz niye yararlanamadık? Bunun bir teknik nedeni vardı: Genel anlaşmalar imzalandıktan sonra, kredi paketine katkıda bulunmayı üstelenen her devletle ayrı ayrı uygulama anlaşmaları da imzalamak gerekiyordu. Oysa biz buna vakit kalmadan Hükümetten ayrılmak zorunda kaldık.

Gerçek şu ki, 12 Eylül 1980'den sonra Türk ekonomi-

sini nefes alma ve canlanma olanağına kavuşturan ilk büyük dış krediler, 12 Eylül askeri müdahalesinden ve 24 Ocak 1980 kararlarından önce sağlanmıştır.

Yani, Sayın Özal'ın deyimiyle, Türkiye'nin "kredibilite"si yeni değildir.

"Lıberal" Denen Polltikalar Dönemi

24 Ocak 1980'de Türkiye'de **"lıberal"** veya **"monetarist"** denen politikalar uygulanmaya başladı. **"Denen"** diyorum, çünkü aslında, bu deyimlerle tanımlanabilecek politikalar uygulanmış değildir Türkiye'de... Bunların, hele **"liberal"**likle hiç ilgisi yoktur. Bunlar **"biz bize benzeriz"** türünden politikalardır.

Ben **"monetarlst"** değilim; ekonomik anlamda **"liberal"** de değilim; ancak şuna inanırım: Herhangi bir model, ülke koşulları gözönünde tutularak ve kendi içinde tutarlı olarak uygulanırsa, başarılı sonuçlar verebilir. Modeli ve sonuçları beğenirsiniz, beğenmezsiniz, o başka; ama kendi ölçütlerine göre başarılı olabilir. Fakat herhangi bir model, ülke koşulları gözönünde tutulmaksızın veya tutarsız biçimde uygulanırsa, ondan başarılı sonuçlar alınamaz.

ANAP iktidarları döneminde uygulanan modelse, adına ne denirse densin, çelişkilerle, tutarsızlıklarla dolu olarak uygulanmıştır.

Örneğin, Özal iktidarı, güya ekonomide ve yönetimde merkeziyetçiliğe son verecekti. Oysa ben, yönetimde de ekonomide de karar mekanizmalarının, son beş yıldaki

kadar merkezileştiği bir dönem bilmiyorum. Eskiden, karar mekanizmalarında merkeziyetçiliğin en ileri ölçülere vardığı yıllarda, örneğin tek partili dönemde bile, yetkiler, en azından Hükümet elinde toplanırdı. Oysa şimdi, yetkiler, Hükümette de değil, sayın Başbakanla kardeşinin ve, bir ölçüde de, üst düzeydeki birkaç bürokratın elinde toplanmış durumda. Tüm ekonomik kararlar, bu dar çevre içinde alınıyor. Bütçe bakımından bu merkeziyetçilik süreci, hiçbir hukuk devletinde eşine rastlanamayacak bir duruma gelmiştir. Kamu gelirlerinin giderek artan bir bölümü, artık sayısı bilinmeyen ve hesabı tutulamayan fonlara aktarılmakta; ve o fonlardan, parlamento denetimi de Sayıştay denetimi de olmaksızın, Başbakanla yakın çevresinin keyfine göre harcanmaktadır. Bu konuda da, yalnız parlamento veya Sayıştay değil, Hükümet bile aşılmaktadır.

Üstelik o dar çevrede alınan kararlar o kadar sık değiştiriliyor ve birbiri ardından öylesine çelişkili kararlar ve uygulamalar görülüyor ki, ekonomik yaşam, o yüzden, belirsizlikler, kararsızlıklar ve çelişkiler içinde bocalıyor.

Güya fiyatlar pazar kuralları içinde kendiliğinden belirlenecekti. Oysa Türkiye'de, hiçbir dönemde, fiyatlar şu son beş yılda olduğu kadar, merkezî otorite tarafından belirlenmiş değildir. Çünkü ANAP iktidarı, yasa dışı bir vergileme aracına dönüştürdüğü KİT (kamu iktisadî teşebbüsleri) fiyatlarını, kamuya gelir transferi gereği duydukça sık sık ve kendi istediği gibi yükseltmektedir; bu KİT zamlarının zincirleme etkisiyle de tüm fiyatlar sürekli tırmanış içine girmektedir.

Güya bu iktidar, özel sektörcüydü, özel girişimciliği

destekliyordu; oysa, özel sektörü, kaynak darlığından yatırım yapamaz duruma sürüklemiştir. Türkiye'de mevduatın ve tasarrufa yönelen kaynakların şu son beş yıldaki kadar kamu kesimine yöneltildiği bir dönem bilmiyorum.

Özel sektöre kalan kaynaklar da, istikrarsızlık, geleceğe güvensizlik ve kredi maliyetlerindeki, genel olarak üretim ve yatırım maliyetlerindeki hızlı ve aşırı yükseliş ve sanayi yatırımlarının caydırılışı gibi nedenlerle, büyük ölçüde, ölü yatırımlara veya üretken olmayan, gelişmeye gerçek katkıda bulunmayan yatırımlara yönelmektedir. Gerek o yüzden, gerek rantiyeliğin açıkça özendirilmesi yüzünden, Türk ekonomisi, hızla,üretkenlikten rantiyeliğe yönelmektedir; ve ekonomik liberalizmin özel sektöre ve ekonomiye kazandıracağı öne sürülen dinamizm ve gelişme sağlanamamaktadır. İmalât sanayii yatırımları duralar, tarımda gelişme hızı düşerken, hizmetler sektörü doğal ve sağlıklı sayılamayacak ölçüde büyümektedir.

O arada devlet sektörünün kârları da, yapısal ve kurumsal değişikliklerle veya verimlilik artışlarıyla değil, sürekli fiyat zamlarıyla yükseltilmektedir.

Güya ANAP iktidarı ekonomide serbest rekabeti kamçılayacak, öylelikle Türk ekonomisini dış pazarlarda da rekabete hazırlayacaktı. Oysa küçük ve orta işletmeler, kayırılan büyüklere ezdirilerek, büyüklerin de tekelleşmesine veya kartelleşmesine hız katılarak, serbest rekabet yine eşi görülmedik ölçüde baltalanmaktadır. Küçük ve orta işletmeler, ekonominin ve girişimciliğin fidanlığıdır; fakat bu fidanlık gitgide kurutulmakta, fidanlar kırılmaktadır.

Dışsatım seferberliğinde, küçüklü büyüklü tüm üreticileri, firmaları ve kooperatifleri harekete geçirmek gerekirdi; oysa dışsatımda büyüklere aşırı avantajlar sağlanırken, küçükler ve kooperatifler engellenmektedir.

Güya bu iktidar enflasyon hızını kesecek, iki yılda yüzde ona indirecekti. Sayın Özal'ın 1983'de iktidara gelirken söylediği sözlere göre, eğer iki yılda enflasyon yüzde ona indirilmezse **"felaket"** olurdu. Oysa, ANAP iktidarından önce yaklaşık yüzde 30'a kadar düşen enflasyon hızı beş yıl sonra, yüzde ona indirilmek şöyle dursun, yüzde 80'i aşmıştır. Hem de, 1980 öncesi gibi bütün dünyada enflasyonun hızlandığı, çift haneli rakamlara ulaştığı, dünya petrol fiyatlarının katlanarak arttığı bir dönemde değil; dünya ekonomik bunalımının çoktan sona erdiği, dünya petrol fiyatlarının hızla düştüğü ve dünya ülkelerinin büyük çoğunluğunda enflasyonun hızının tek haneli rakamlara indiği, hatta bazılarında sıfırlandığı bir dönemde...

Demokrasi ve demokratik işçi hakları, enflasyon hızının kesilebilmesi önünde ve ekonominin düzlüğe çıkarılabilmesi önünde en büyük engeller gibi gösterilmişti. Bu iddiaya dayanılarak, demokrasi de işçi hakları da büyük kesintilere ve kısıntılara uğratıldı. Fakat, bunlara karşın, enflasyon hızı, düşecek yerde, tırmanışa geçti.

Bizzat sayın Başbakan zaman zaman

- 12 Eylül 1980 askerî müdahalesi olmasaydı, bu ekonomik modelden beklenen sonuçlar alınamazdı!, diye konuşmaktadır.

Oysa askerî müdahalenin toplumu baskı altına alıp

susturarak ve işçi haklarını büyük ölçüde kısarak sağladığı, "rahatlığa" karşın, uygulanan ekonomik politikalardan, beklenenlerin vaad edilenlerin tam tersi sonuçlar alınmıştır. Yani halka ve işçilere bunca sıkıntı boşu boşuna çektirilmiştir.

Yine sayın Başbakan, zaman zaman, 12 Eylül 1980 öncesinde enflasyon hızının yüzde yüzü bulduğunu söyler. Bu doğrudur. Ancak bir doğru daha vardır ki o da şudur: 12 Eylül 1980 öncesinde enflasyon hızının yüzde yüze eriştiği dönem, ekonominin direksiyonu başına, tam yetkili Başbakanlık Müsteşarı olarak sayın Turgut Özal'ın geçmiş olduğu aylardır.

Şimdi, sayın Özal'ın elinde, sekiz yıl sonra, enflasyon hızı, yine yüzde yüze tırmanıyor.

Askerî müdahaleyle 1983 güzü arasında geçen üç yıllık dönem, bankerlik olayının dramına ve sarsıntısına karşın, ekonomide göreceli bir stabilizasyon dönemi olmuştu ve enflasyon hızı o dönemde yüzde 30 dolaylarına kadar inmişti. Bu dönem, sayın Özal'ın yeniden ve en geniş yetkilerle ekonominin başına geçmesi ile sona ermiştir.

1980-83 arasında sınırlı ölçüler içinde tutulan bütçe açıkları ve emisyon, ANAP iktidarında, korkunç boyutlara varmıştır.

Bir de, eğer, 1982'den itibaren dünya petrol fiyatları hızla düşmeseydi, Türk ekonomisi, sayın Özal'ın elinde ne duruma gelecekti, buna tasavvur etmek bile insanı ürkütüyor.

Zam ve Enflasyon Lobileri

Enflasyon sorunu, iktidar öncesinde, sayın Özal'ın en iddialı olduğu konuydu. Oysa bu dönemde enflasyon Türk ekonomisinin yapısal özelliği oldu.

Bu arada, benim deyimimle, bir takım **"zam ve enflasyon lobileri"** de oluşturuldu. Şöyle ki, yurttaşlara, Hazine Bonosundan, Devlet Tahvilinden farkını pek anlıyamadığım **"kâr ortaklığı hisse senetleri"** satılmaya başladı. Köprülerin, barajların,elektrik santrallerinin **"kâr ortaklığı"** senetleriydi bunlar. Amaç iç borçlanmaysa, bu, Devlet Tahvilleri ve Hazine bonolarıyla da sağlanabilirdi. Öyleyse neden başka bir yol seçilmişti?

Çünkü bu yöntem, bazı zamlar için iktidarı bir mazerete kavuşturuyordu. Şöyle ki, örneğin köprü geçiş ücretlerine veya elektrik ücretlerine büyük zamlar yapıldığında halktan tepki gelince, sayın Başbakan,

- Ne yapayım, vatandaşlarımız bunların kârına ortak; elindeki "kâr ortaklığı hisse senetleri" karşılığında benden yüksek gelir bekliyorlar; ben de vatandaşların isteğini yerine getiriyorum, diyor; böylelikle sorumluluğu o hisse senetlerini alanların üstüne yıkabiliyor.

Yani, bir kısım yurttaşlarımız, kendi iradeleri dışında, bir zam ve enflasyon lobisi oluşturur duruma getirilmiş, bir tuzağa düşürülmüş oldular.

Ekonomik Düzenle Seçim Sistemi Arasında Bağlantı

Bu arada, ekonomik düzenle seçim sistemi arasında ilginç bir bağlantı kurulmuştur. Şöyle ki:

Bir yanda, ekonomiyi çöküntüye sürüklemek ve halk çoğunluğunu gitgide yoksullaştırmak pahasına da olsa, bugünkü ekonomik düzenle, kolay ve bol kazanç elde eden genişçe bir kesim oluşturulmuştur. Zam ve enflasyon lobileri yaratılarak; rantiyelik özendirilerek; spekülatif kazanç olanakları, az sürümle yüksek kâr olanakları ve aracı kârları arttırılarak; hayalî dışsatımdan veya tüketim malları dışalımından büyük kazançlar sağlanarak, oluşturulan bu kesim, sanırım,nüfusun yaklaşık yüzde 25'ini bulmaktadır.

Bir yandan da, buna koşut olarak, sadece yüzde 25-30 dolaylarında oyla, bir partiyi, Meclisde rahat çoğunluğa dayanarak iktidar yapabilecek, veya iktidarda tutabilecek, bir seçim sistemi getirilmiştir.

Böylece, seçimlere doğru, ANAP, seçim ekonomisi şırıngasıyla, yüzde 25'in üstüne, yüzde beş oy daha ekledi mi, nüfusun büyük çoğunluğunu küstürmüş olsa bile, iktidarda kalmanın yolunu bulmuş olmaktadır; veya öyle ummaktadır.

Oy dağılımı rast gelirse, bu seçim sistemiyle, sadece yüzde 25 dolaylarında oyla bile, Meclisde rahat çoğunluğa dayanak iktidar olunabilir.

Nitekim, geçen yıl, TBMM'nin yeni toplantı yılının açıldığı gün, ANAP Grubunda, erken genel seçimden ürken ANAP'lı milletvekillerini rahatlatmak amacıyla yaptığı konuşmada, sayın Özal,

- Merak etmeyin, öyle bir seçim sistemi getiriyorum ki, oylarımız yüzde 25'e düşse bile iktidarda kalabllirlz!. demişti.

Yani, son derecede çarpık ve adaletsiz bir seçim sistemi, aynı derecede çarpık ve adaletsiz bir ekonomi politikasıyla iktidarda kalabilmenin güvencesi olmaktadır.

Gerçi bu seçim sistemi **"kime niyet kime kısmet"** türünden bir kumardır. Bir başka parti de, oy dağılımı rast gelirse,'yüzde 25-30 dolaylarında oyla iktidarı ele geçirebilir.

Fakat, riskten hoşlandığını söyleyen sayın Özal, belli ki, o kadarlık riski göze alıyor.

Sık Seçimden Sorumlu Olan da Yakınan da Sayın Özal

Başbakan sayın Turgut Özal da, Devlet Bakanı olan kardeşi sayın Yusuf Bozkurt Özal da, enflasyondaki tırmanışın ve ağırlaşan ekonomik sorunların başlıca nedeni olarak, çok sık seçim yapılmasını, milletin ikide bir sandık başına götürülmesini gösteriyorlar. İki buçuk yıldır, üstüste seçimler yüzünden, seçim ekonomisi uygulandığını, bu sıkıntılara o yüzden düşüldüğünü söylüyorlar.

Oysa milleti iki buçuk yıldır ardı ardına sandık başına sürükleyen sayın Özal'ın kendisidir.

Örneğin geçen yılki halkoylamasını da bu yılki halk oylamasını da yaptırmak zorunda değildi. Genel seçimleri bir yıl erkene almak zorunda da değildi.

Bütün bunlardan hem kendisi sorumlu, hem de ençok kendisi yakınıyor.

Bunun izahı çok zor...

Benim izahım şu: Sayın Özal, 1980'de yıkılıp yeniden kurulmaya başlayan siyasal yapılar yerine oturmadan, konsolide olmadan, milleti seçimden seçime götürerek, kendi iktidarını sürdürmek istiyor. Ama bunun cezasını, ekonomik alanda, hem kendi iktidarı hem de millet çekiyor. Üstelik, Türkiye yeni bir siyasal bunalıma doğru sürükleniyor.

Enflasyonla Devalüasyon Atbaşı Beraber

Enflasyonla birlikte devalüasyon da gem almaz biçimde hızlanıyor.

Sayın Öztin Akgüç hesaplamış, geçen gün bir yazısında okudum: 1979'la 1988 arasında Türkiye'de fiyatlar 40 kat artmış.

Burada, enflasyonla devalüasyon arasında ilginç bir koşutluk (paralellik) ortaya çıkıyor. Çünkü, 1979'la 1988 arasında, Türk lirası karşısında doların değeri de tam 40 kat arttı.

1979 güzünde Cumhuriyet Halk Partisi Hükümetten ayrılırken, bir dolar yaklaşık 40 Türk lirasıydı; şimdi ise 1600 lirayı aştı.

Yani dokuz yılda, enflasyon da devalüasyon da kırka katlandı.

Sayın Özal, ikide bir, ülkeye ve ekonomiye istikrar getirdiğini söylüyor. Oysa bir ülkede enflasyon ve devalüasyon böylesine hızla artarken, faizler bir yükseltilip bir indirilirken,ardı ardına birbiriyle çelişen ekonomik kararlar alınırken, ne ekonomide ne de ülkede istikrar sözkonusu olabilir.

Vergi Kaçağı Nasıl Önlenecek?

Enflasyonu dizginleyebilmenin klasik önlemlerinden biri, kamu gelirlerini, borçlanmak veya karşılıksız para basmak yerine, verimli bir vergi düzeni gibi sağlam kaynaklara dayanarak arttırmaktır.

Oysa, ANAP iktidarı, vergi adaletsizliğini çok ileri ölçülere vardırdığı gibi, en kolay yoldan sağlanan bazı yüksek gelirlere, o arada rant gelirlerine, en düşük vergi oranlarını uyguluyor; hem o yüzden hem de vergi kaçakları yüzünden, vergi gelirleri, gerçekleşebilecek olanın çok altında kalıyor.

Gerçi son zamanlarda, sayın Özal vergi kaçaklarının üstüne çok kararlı biçimde gidileceğini sert dille söylemeye başladı. Umarım ki öyle olur. Ama bunun nasıl başarılabileceğini merak ediyorum. Çünkü, **"mevduat sertifikası"** yoluyla, büyük bir vergi kaçağı kapısı ardına kadar açık duruyor.

Mevduat sertifakaları (kimlere ait olduğu bilinmeyen banka hesapları) hariç tutulursa, Türkiye'de, vadeli mevduat artış hızı, 1985'de yüzde 65,7 iken, 1986'da yüzde 29,2'ye; 1987'de de yüzde 17,4'e düşmüş.

Buna karşılık, mevduat sertifikasına bağlı vadeli mev-

duatlardaki artış hızı, 1986'da yüzde 18,5 iken, 1987'de, yani biryılda, yüzde 75'e yükselmiş.

Bu mevduat türü, vergi kaçırmak isteyenlere devletin cömertçe açmış olduğu bir kapıdır. Bu kapı kapanmadan, vergi kaçaklarının önleneceğini söylemek sanırım biraz garip kaçıyor.

Sanayl Duralarken Nasıl İleri Sanayi Ülkesl Olunur?

Sayın Özal'ın iddialarından biri, Türkiye'nin, çok yakında, ileri sanayi ülkeleri arasına gireceğidir. Bunu kim istemez? Ama burada da bir çelişki var. Çünkü sanayi yatırımları bir duralama sürecine girmiş bulunuyor.

Son yıllarda benim gezdiğim yerlerde gördüğüm ve acı gerçek şu ki, Türkiye'de artık, açılan yeni fabrikalardan çok, kapanan fabrikalar var. Rakamlar da bunu doğruluyor.

Sayın Özal'ın bu konuda ilginç bir mantığı var:

- **Madem ki sanayi ürünlerinin dışsatımımızdakl payı artıyor, sanayide ilerliyoruz demektir!,**

diyor.

Oysa, özellikle imalât sanayii ürünleri dışsatımındaki artış, yeni kapasiteler yaratılmasından değil, var olan kapasitelerin zorlanmasından, yani daha yüksek düzeyde değerlendirilmesinden kaynaklanıyor.

Bunu ben söylemiyorum, İstanbul Sanayi Odası, **"1988 Başında Türklye Ekonomisl"** başlıklı raporunda

söylüyor. Bu raporda belirtildiğine göre, **"İmalât sanayi-indeki üretim artışı, yeni yatırımların sonucu değil, kapasite kullanım oranlarının yükselmesi sonucu-dur".**

Fakat şimdi, kapasite kullanım oranlarındaki yükseliş sürecinin de sonuna gelmiş durumdayız.

Bizzat Başbakan ve başka yetkililer, sanayicilere,

- İşinizi küçültün, üretiminizi kısın! direktifini ver-mekteler.

Devletin sanayi alanındaki yatarımlarında büsbütün yavaşlama var. Sayın Başbakan, bunu,

- Artık, devlet, sanayi yatırımlarına ağırlık verme-yecektir; biz bunu özel sektöre bıraktık; devlet olarak biz, altyapı yatırımlarına öncelik veriyoruz, diye açıklı-yor.

Fakat, hele bugünkü yüksek kredi faizleriyle, özel sek-törün sanayi yatırımları yapması gitgide güçleşmektedir.

Zaten, iktidar şimdi, özel sektörü de, sanayi alanında yeni yatırımlara özendirmek şöyle dursun, dediğim gibi, üretimi bile kısmaya zorluyor.

Altyapılarda Duralama

Devletin altyapılara öncelik vermesi yerinde bir karar-dır. Bu alanda büyük eksikliklerimiz vardır. Fakat şimdi altyapılar konusunda da Devletin hızı kesilmiş durumda.

Bu da çok doğal, çünkü kaynaklar akıl almaz bir sa-

vurganlıkla tüketilmiştir; ve Devlet, artık, altyapılara bile yeterli kaynak ayıramaz, hatta birçok yerde müteahhitlere hakedişlerini ödeyemez duruma gelmiştir.

Kaynak kullanımındaki savurganlığın en belirgin örneklerinden biri, sayın Özal'ın sık sık öğünerek verdiği bir rakamda görülebilir. Sayın Özal, **"78 barajın inşa halinde"** olduğunu söyleyerek öğünmektedir.

Fakat, 78 barajın birden inşaatını sürdürmeye kalkışmak acaba akıl kârı mıdır? Benim bu konuda ciddi kuşkum var.

Nitekim ben, gezilerimde, o 78 baraj inşaatından bazılarını gördüm: Birçoğunda inşaat faaliyeti tümüyle durmuş veya göstermelik ölçüye inmiş durumda...

78 barajın birden inşaatı sürdürülünce, her birinin devreye girmesi ve üretime katkıda bulunur duruma gelmesi ertelendikçe ertelenmektedir.

İktidarın büyük önem verdiği GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) inşaatı bile, kaynak yetersizliğinden, yavaşlamıştır; ve hedefe zamanında erişilmesi şimdiden tehlikeye girmiştir.

Nitekim, geçen yıl sonlarında ve bu yılın ilk yarısında, GAP inşaatıyla ilgili hakedişlerin ödenmesinde büyük gecikmeler olmuştur; o yüzden bazı işler durmuştur; binlerce işçi de aylarca ücret alamamıştır; birçoğu işten çıkarılmıştır.

Gerçi, son aylarda, "Fakir-Fukara Fonu" gibi kaynaklardan para aktarılarak, GAP inşaatı yeniden canlandırılmıştır, ama Eylül sonundaki halkoylamasının ardından, inşaatın yine yavaşlayacağı kaygısını duyuyorum.

Kaynakların aşırı ölçüde yayılması sonucu altyapı yatırımlarının yavaşlaması yüzenden, bunların üretime katkısı gecikmektedir; bu da enflasyonu kamçılayan etkenlerden birini oluşturmaktadır.

Tarımda Durum Büsbütün Kaygı Verici

Tarımdaki göstergeler büsbütün kaygı vericidir. Tarımda gelişme hızı büyük ölçüde düşmektedir ve hedeflerin çok gerisinde kalmaktadır. Bu sektörde büyüme hızı, bir yılda yüzde 7.3'den, yüzde 2.6.'ya gerilemiştir.

ANAP iktidarının sulamaya ve yeni tohumluklara bolca kaynaklar ayırmasına karşın, neden bu gerileme?.. Çünkü köylünün, küçük ve orta çiiftçinin, hızla tırmanan fiyatlar karşısında, yeterli girdi kullanacak hali kalmamıştır. Birçokları, traktörlerini, topraklarını bile elden çıkarmak zorunda kalmaktadır.

Özellikle hayvancılıkta büyük gerileme vardır.

Dışsatım gelirlerimizdeki sanayi ürünlerini payının artışında bir neden, demin belirttiğim gibi, kapasite kullanım oranının yükselmesidir. Fakat bir başka neden de tarım ürünleri dışsatımımızın, yalnız göreceli olarak değil, mutlak olarak da gerilemesidir. Üstelik, tarım ürünleri dışsatımımız mutlak olarak gerilerken, tarım ürünleri dışalımına ödediğimiz döviz, 1983-1987 arasında, yani birinci ANAP iktidarı döneminde, tam beş buçuk kat artmıştır.

Bu, tarım ürünleri konusunda kendi kendine yeterli nadir ülkeler arasında yer alan Türkiye için çok acı bir durumdur.

Gerçi bazı çevreler, sınaileşmeye çalışan bir ülkede tarımın ihmal edilebileceğini, hatta ihmal edilmesi gerektiğini düşünüyor olabilirler. Türkiye'de böyle düşünenlerin, sınaileşme ile tarım arasında bir seçme yapmamız gerektiğine inananların, bulunduğunu biliyorum.

Oysa, tarımda gelişme hızı gerilerken,sanayide bir atılım yapılabilmiş de değildir.

Kaldı ki, tarımla sanayi arasında bir seçme yapmak gerekmez. Hatta bu sakıncalı olur.

İleri sanayi ülkelerinden çoğu, tarımda da en ileri gitmiş ülkelerdir. Bunun en belirgin örneği Amerika Birleşik Devletleri'dir. Avrupa'daki bir belirgin örnek de Hollanda'dır.

Geçen gece televizyonda Bush-Dukakis tartışmasını izlemişsinizdir. Tartışmalarının ekonomiyle ilgili bölümünde, sanayiden çok tarım konusuna eğildiler. Çünkü tarımdan hız almadıkça sanayide ilerlemek çok güçtür.

Türkiye'de, tarımla sanayi arasında ille bir seçme yapmamız gerektiğini düşünenler olduğu gibi, dışsatıma yönelik sınaileşmeyle ikame sanayii arsında bir seçme yapmamız gerektiğine inananlar da vardır. Bence bu da yanlıştır. Selektif bir yaklaşımla, ikisini bir arada yürütmek bence daha uygun olur.

Ama biz, ulusça, bir çok konuda "akla,kara"cıyız.

Örneğin musiki alanında da öyleyizdir. Ya alafrangacıyızdır ya alaturkacıyızdır. O yüzden aradan arabesk çıkmaktadır.

Tarımı ve Köylüyü İhmal Etmenin Bedeli

Özellikle Türkiye gibi nüfusunun yaklaşık yarısı henüz kırsal alanda yaşayan ve kırsal alandaki nüfus artışı da özellikle hızlı olan bir ülkede, tarımı ve köylüyü ihmal etmenin bedeli çok ağır olur ve bu bedelin yükünü tüm ekonomi ve toplum çeker.

Kentlere akın, bu yüzden, giderek hızlanır; bu da kentleşme maliyetini çok arttırdığı gibi, konut sorununu da çözülmez duruma getirir.

Nitekim ANAP iktidarı konut yapımına büyük kaynak ayırdığı halde, konut açığı, daralacak yerde büyümektedir. Yapılan konutlardan da, hızla artan maliyetler ve çok yükselen taksitler nedeniyle, dar ve orta gelirliler, yani konut edinmeye asıl gereksinmesi olanlar, artık yararlanamamaktadır.

Geçen gün bir gazete açıklıylordu: Çok sayıda işçi çalıştıran işletmelerden işçiler hesabına yatırılan paraların oluşturduğu **"KonutEdindirme Fonu"**nda 350 milyar lira biriktiği halde, bu fondan yararlanmak üzere tek bir işçi başvuramamıştır.

Tarımın ve köylünün ihmali, işsiz sayısının gitgide çoğalmasına da neden olmaktadır.

Hizmetler Sektöründeki Şişkinlik

Sanayi yatırımları gerilerken, altyapı yatırımları duralarken ve tarımda gelişme hızı büyük ölçüde düşerken, yalnızca hizmetler sektörü, hedefleri aşan bir büyüme göstermektedir. Fakat bu, aslında, "büyüme" değil, daha

çok kolay kazanıp kolay harcayan bir kesimin genişlemesinden, tüketim savurganlığından ve kentlere akından kaynaklanan bir şişkinliktir.

Sayın Özal, **"değil mi ki dışsatımımızda sanayi ürünlerin payı yükseliyor, öyleyse hızla sınalleşiyoruz demektir"** yollu mantık oyununu, hizmetler sektöründeki büyümeye de uyguluyor:

- Sınaileşen ülkelerde hizmetler sektörü büyür; bizde de hizmetler sektörü büyüdüğüne göre, sınaileşiyoruz demektir!..

diyor. Fakat gelişme ve sınaileşme böyle mantık oyunlarıyla sağlanamaz.

Dışsatımdaki Hayali "Mucize"

ANAP iktidarının en iddialı olduğu alanlardan biri de dışsatım. Son yıllarda dışsatım gelirlerimizdeki artış, uygulanan ekonomik politikaların yarattığı bir **"mucize"** gibi gösteriliyor.

Dışsatımda bir gelişme olduğu doğrudur ve bu, elbette, sevinilecek bir şeydir. Ama, bu gelişme, 24 Ocak 1980 kararlarıyla, 12 Eylül'le veya ANAP iktidarıyla başlamış değildir. Bu gelişme, biraz önce de belirttiğim gibi, 1978'de, hem de bütün dünya ekonomik bunalım içindeyken, bütün dünyada ticaret hacmi daralırken ve dünya ekonomik bunalımıyla Türkiye'deki bunalımın çakıştığı bir dönemde başlamıştı; ve paramız pul edilmeden, Türk ekonomisi ve Türk halkı başdöndürücü bir devalüasyonun ve enflasyonun baskısı altında ezilmeden sağlanabilmişti. Dışsatım gelirimiz, o koşullar altında bile, bir yılda yüzde 30,52 oranında arttırılabilmişti.

ANAP iktidarı döneminde, dışsatım gelirlerimizdeki en yüksek artış hızı, ancak görünürde o düzeye erişebilmiştir. Çünkü son yılların rakamları enaz üçte biri oranında hayalî dışsatıma dayandığına göre, şimdi gerçek görünürün bir hayli altındadır.

Geçen gün sayın Öztin Akgüç'ün belirttiğine göre, 1970'le 1979 arasında, o dönemin ikinci yarısı çok zor koşullar altında geçtiği halde, Türkiye'nin dışsatım geliri toplam' yüzde 284 oranında artmıştır; 1979'la 1987 sonu arasındaki artış da yüzde 360'dır. Yani aradaki fark çok küçüktür. Hayalî dışsatım payı da çıkarılırsa, arada hiç fark olmadığı görülür.

Kaldı ki, önümüzdeki yıldan itibaren, kapasite kullanımında ve üretiminde beklenen düşüşler nedeniyle, dışsatım artış hızının önemli ölçüde gerilemesi söz konusudur. Yani dışsatımdaki **"mucize"** de hayalîdir.

El Parasıyla Yabancı Malı Bolluğu

Vitrinlerdeki yabancı malı bolluğunu, ekonomide başarının ve toplumda refahın bir kanıtı gibi göstermekse hiç inandırıcı değildir. Bu, el parasıyla sağlanan bir bolluktur. Çünkü dış borçla sağlanmaktadır.

1979'da 13,6 milyar dolardan ibaret olan dış borçlarımız şimdi görünürde, 43 veya 45 milyar doları bulmuştur. Yine "görünürde" diyorum; çünkü, döviz mevduat hasapları ve, bilğidim kadar, belediyelerin aşırı ve sorumsuzca dış borçlanması bu rakama gerçek ölçüleriyle yansımış değildir. Gerçek ölçülerini de galiba kimse bilmemektedir. Belediyelerin son yıllardaki dış borçlanmaları ve döviz

hesapları da hesaba katılırsa, dış borçlarımızın, görü-nürdekinden, veya resmen açıklanandan, çok daha fazla olduğu ortaya çıkar.

Türkiye, artık, borç ödeyebilmek için borçlanan bir ülke durumundadır; ve dış borçlarımızda kısa vadelilerin oranı gitgide yükselmektedir.

İstanbul Sanayi Odasının **"1988 Başında Türkiye Ekonomisi"** başlıklı raporunda belirtildiğine göre, dış borçların gayri safi millî hasılaya oranı, 1982'de yüzde 33.1 iken, 1986'da yüzde 50.4'e 1987 Haziranı sonunda da % 61.4'e yükselmiştir. Bu artış hızı dikkate alınırsa, dış borçlarımızın gayri safi millî hasılaya oranı, şimdi, yüzde 70'i bir hayli aşmış olmalıdır.

Bu son derecede tehlikeli bir gelişmedir. Türkiye, kazandığından ve varlığından çok harcayan bir ülke durumuna gelmek üzeredir.

Sayın Başbakan, bu kadar hızlı borçlanmayı da bir marifet gibi gösteriyor. Türkiye'nin **"kredibilite"**sinin artışına, yani borç veren ülkelerin veya kuruluşların Türk ekonomisine güveninin artışına bağlıyor. **"Kredibilite"**si yüksek ülkelerin kolay dış borç bulabildikleri doğrudur,. ama dış borçları hızla artan her ülkenin **"kredibilite"**sinin yüksek olduğu varsayımı doğru değildir. Kimi ülkeler ve kuruluşlar, bazen, bir ülkeyi siyasal veya ekonomik bakımdan bağımlılaştırabilmek için, veya o ülkede kendi istedikleri düzeni gerçekleştirebilmek için de borca boğabilir, borç batağına sürükleyebilirler. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemi, dışardan borç para bulmakta hiç de zorluk çekilmeyen bir dönemdi. Ter-

sine, yabancı bankalar, bankerler, Saraya ve Babıâliye borç para verebilmek için yarış halindeydiler. Bunu herhalde, çöküntü sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntü halindeki ekonomisine güven duydukları için yapmıyorlardı.

Dış borç, eğer, bir ülkenin borç ödeme gücünü arttıracak biçimde, yani üretken yatırımlarda kullanılırsa, elbette sakınca taşımaz.

Fakat üretken yatırımlardaki göreceli gerileme, böyle bir avunma olanağını da bırakmamaktadır.

1987'de Türkiye'nin yatırım malları dışalımı ancak yüzde 9.8 oranında artarken, tüketim malları dışalımının yüzde 22 oranında artmış olması, dış kaynakların, yatırımdan çok, savurganca tüketim için harcanmakta olduğunu gösteren kanıtlardan biridir.

İç Borçda 33 Kat Artış

Dış borçlanmadaki baş döndürücü ve kaygı verici artış hızı, iç borçlanmada da görülüyor. Öyle ki, 1979 sonunda 418 milyar lira olan kamu iç borçları, 1988'de, 33 kat artışla, 14 trilyon liraya yükselmiştir.

ANAP iktidarı, kamu gelirlerini, verimli ve adaletli bir vergi sistemi gibi sağlam yollardan arttırmaya uğraşacak yerde, KİT fiyatlarına ve kamu hizmetlerinin ücretlerine sürekli zamlarla, iç borçlanmayla ve karşılıksız para basmakla arttırmaktadır; daha doğrusu şişirmektedir. 12 Eylül 1980'de 250 milyar liradan ibaret olan banknot miktarı, 1988 ortalarında dört buçuk trilyona yükselmiştir.

Ekonomlk Politikaların Salt Ekonomik Ölçütlerle Başarısızlığı

Kısacası, son yıllarda uygulanan ekonomik politikaların neden olduğu sosyal sorunlar ve tahribat hiç dikkate alınmasa, ve bu politikalar salt ekonomik ölçütlerle değerlendirilse bile, her bakımdan başarısızdır.

Salt ekonomik ölçütlerden biri, enflasyon ise, bu açıdan başarısızlık açıktır.

Ekonomik ölçütlerden biri, ulusal paranın dış değeri ise, başarısızlık açıktır.

Sanayi açısından da, tarım açısından da başarısızlık açıktır.

Dışsatımdaki başarı ise, dediğim gibi, Türkiye'de daha önce başlamış bir dışa açılma sürecinin devamından ibarettir. Kaldı ki Türkiye o konuda da bir hız düşüşünün eşiğine gelmiştir.

Büyüme hızının da soluğu tükenmektedir.

Ekonomik Politikaların Sosyal Sonuçları

Son yıllarda izlenen ekonomik politikaların sosyal sonuçları ise büsbütün acıdır.

Geçen gün bir gazetede, sayın Doçent Dr. Halûk Özmucur'un hesaplarına dayanılarak bazı rakamlar verildi.

Buna göre, millî gelirden ücretlilerin payı, 1979'da yüzde 32,79 iken; 1987'de yüzde 17'ye inmiştir; 1988'de de yüzde 13'e inmesi beklenmektedir.

Millî gelirden tarım kesiminin payı, 1979'da yüzde 24,3 iken; 1979'da yüzde 17,6'ya inmiştir; 1988'de yüzde 14'e inmesi beklenmektedir.

Bunlara karşılık, millî gelirden kâr, faiz ve rant gelirlerinin payı, 1979'da yüzde 42,88 iken; 1987'de yüzde 65,04'e yükselmiştir; 1988'de ise yüzde 73'e yükselmesi beklenmektedir.

Yani nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan; işçi, köylü, kamu görevlisi, emekli hızla yoksullaşırken; belirli kesimlerin geliri aşırı bir hızla yükselmektedir. Bir yandan da işsizlik hızla artmaktadır.

Bunlar, toplum yapısının temeline konmuş bir saatli bomba gibidir.

Karamsarlığa Gerek Yok

Rakamlara dayanarak belirttiğim bütün bu acı gerçeklerden, Türkiye'nin ekonomik geleceği konusunda karamsar olduğum anlamı çıkarılmamalıdır.

Bence karamsarlığa gerek yoktur.

Tersine, ben, Türkiye'nin ve Türk Ulusunun olanakları ve potansiyelleri bakımından çok iyimserim.

Türkiye, dünyayı bilen, iyi yetişmiş işletmeci kadrolarına sahiptir. Genç İşadamları Derneği'nde bir araya gelenler, Türkiye'de böyle bir kuşak yetişmiş olduğunun bir kanıtıdır.

Türk işçisi iyi çalışma koşulları altında dünyanın en verimli ve disiplinli işçileri arasında yer alabildiğini, gelişmiş ülkelerde çalışırken kanıtlamaktadır.

Türkiye, verimli ve geniş pazarların kapı komşusu durumundadır.

Ve Türkiye'nin, çok zengin olmasa da, küçümsenemeyecek doğal kaynakları vardır.

Üstelik Türkiye'nin, herşeye rağmen, dışa açılma yoluna girmiş ve kalkışa geçmiş, hattâ bugünkü düzenin kabına sığmayan bir ekonomisi vardır.

Eğer bu olanaklar, bu potansiyeller iyi değerlendirilebilirse, Türkiye, kısa sürede, hem hızlı hem de sağlıklı bir gelişme sürecine girebilir.

DEMOKRATİK SOL ÇÖZÜMLER

Uygulanmakta olan ekonomik politikaları bu kadar eleştiren bir politikacıya, haklı olarak;

- Pekiyi, senin partin ekonomik sorunlara nasıl çözümler öneriyor?
diye sorulmak gerekir.

Bunu, sorulmuş sayarak, kısaca yanıtlamaya çalışacağım.

Marksist Kökenli Olmayan, Çağdaş ve Ulusal Sosyal Demokrasi

Ben, sosyal demokrasiyi benimseyen bir partinin, Demokratik Sol Partinin üyesiyim. Onun için, ilkin, DSP'nin belirgin bir özelliğini vurgulamak isterim.

Birçok Batı ülkelerinde, sosyal demokrasi, başlangıç-

ta Marksizmden esinlenip kaynaklanmıştır; fakat zamanla Marksizmden uzaklaşmıştır. Kimi, Marksizme, başlangıçtakinden çok değişik yorumlar getirirken; kimi de, bazı biçimsel anıları veya sloganları sürdürse bile, Marksizmden tamamiyle kopmuştur.

Batıdaki sosyal demokrat partilerden bazıları, başka sol akımlara yatkın olanları da içlerinde barındırırken; bazıları bunları tümüyle veya çok büyük ölçüde dışlamışlardır. Batının en başarılı sosyal demokrat partileri, Marksist kökenlerden ençok uzaklaşabilenler ve sosyal demokratlığı yeterince özümseyememiş olanları dışlayabilenlerdir.

Türkiye'deki Demokratik Sol hareketin ve Partinin kökeninde ise Marksizm yoktur; ve, Demokratik Sol Parti, başından beri, sosyal demokrasiyi özümseyememiş olanları ve ancak bir aşama olarak destekleyenleri, kendi dışında tutmaya özen göstermiştir.

Türkiye'deki Demokratik Sol hareket ve Parti, Marksist kökenlerden ayrı oluşmuş; başarılı çağdaş sosyal demokrat uygulamaları örnek alan; fakat, aynı zamanda, Türk toplumunun özelliklerini gözönünde tutan; yani hem çağdaş hem de ulusal bir sosyal demokrasi anlayışını, tutarlı bir yapı içinde yansıtmaktadır.

Dengeli Gelişme

Demokratik Sol düzende, gelişmenin, hem toplum kesimleri, hem ekonomik sektörler, hem de bölgeler arasında, dengeli ve adaletli olarak hızlanması gözetilecektir.

Tarım ve sanayi, biribirine hız katacak biçimde desteklenecektir.

Ekonomide dışa açılma, üretken yatırımlarla ve teknolojik ilerlemeyle birlikte özendirilecektir; ve dışsatıma destek, pazarlama aşamasından çok, yatırım ve üretim aşamasında yoğunlaştırılacaktır.

Enflasyon Sorunu

İlk akla gelecek sorulardan biri şudur:

- Şimdi Türkiye'nin gerek ekonomik gerek sosyal açıdan en ciddi ve en lvedl sorunu enflasyon... Siz bu enflasyon sorununa nasıl çözüm bulacaksınız?

Bu konuda önce şunu söylemeliyim ki Demokratik Sol Parti, ilke olarak, enflasyonu bir umacı gibi görmemektedir. Parti programında, bu konuda, şu satırlar yer alıyor:

"Bütçe açıklarını ve enflasyon oranını, yıllık üretimde ve ulusal gelirde sağlanacak artışla dengelenir düzeyde tutmak koşuluyla, sıkı denetim altında, ekonomiyi canlandırıcı bir etken olarak değerlendireceğiz."

Ölçüsü kaçırılan herşey zararlıdır. Örneğin su çok yararlı bir şeydir ama, denetimsiz kalınca, sellere, felâketlere neden olur. Mikrop zararlıdır, ama belirli ölçüler içinde ve denetim altında aşı olarak kullanılırsa insanı hastalıktan korur. İlaç da ölçüsünde kullanılırsa yararlı, ölçüsüz kullanılırsa zararlıdır.

Bu açıdan bakılırsa, belli ölçüler içinde enflasyon da olabilir, bütçe açıkları da olabilir; yeter ki bunlar üretimdeki artışla eşzamanlı ve dengeli olarak değerlendirilsin!

Ama bu zamanlama ve denge gözetilmezse, hele bir de enflasyonun yükünü çeken halk kesimlerine o yükü karşılayacak gelir artışı sağlanmazsa, şimdi olduğu gibi, hem ekonomik hem de sosyal bakımdan acı sonuçlar ortaya çıkar.

Demokratik Sol Parti Programı şöyle devam ediyor.

"Enflasyon denetim altına alınırken, istem (talep) kısıntısı, ekonomide durgunluk ve toplumda sağlıksız sonuçlar doğurmayan ölçüler içinde tutulacaktır; istemi kısmaktan çok, üretimi ve sunuyu (arzı) arttırmaya özen gösterilecektir. İstem kısıntısı da, sağlıksız ve savurganca tüketimi caydırma, gönüllü tasarrufları ve üretken yatırım eğilimlerini özendirme yoluyla gerçekleştirilecektir."

Bazen insanı en gelişmiş ülkelerden gelenler karşısında utandıracak ölçülere varan bir tüketim özendiriciliği var Türkiye'de... Son yıllarda bu büsbütün arttı. Demokratik Sol iktidar, bu savurganca tüketim özendiriciliğine son verip, yatırım özendiriciliğine, o arada çalışan halk kesimlerini de yatırıma özendirici düzenlemelere, ağırlık verecektir.

Savurganca tüketimi, bir yandan manevî önlemlerle, yani aşırı tüketim hevesini kamçılayıcı davranışlardan ve reklamlardan kaçınmakla; bir yandan da vergi önlemleriyle, caydırmaya çalışacağız.

Fakat önlemlerimiz istem kısıntısından çok, üretimi arttıcı, üretken yatırımlara çekicilik kazandırıcı yöntemlerde yoğunlaşacaktır.

Faiz oranları da, tasarrufu özendiren ancak maliyet enflasyonuna yol açmayacak ölçüler içinde tutulacaktır.

Ayrıca, enflasyonu önlemenin veya taşınabilir ölçüler içinde tutmanın başka klasik yöntemleri de kullanılacaktır. O arada, örneğin, bütçe açıkları sınırlandırılacaktır; kamu gelirlerinin tümü Bütçe kapsamına veya Parlamento denetimi altına alınacaktır; Kamu gelirleri, borçlanmayla veya KİT zamlarıyla şişirilmek yerine, sağlam kaynaklara, verimli ve adaletli vergilere dayandırılacaktır.

Getirilecek vergi sistemi, ölü yatırımları ve rantiyeliği caydırıcı, üretken veya gelişmeye hız katan yatırımları özendirici, ve gelir dağılımında adalet sağlayıcı bir sistem olacaktır. Vergi kaçırmayı kolaylaştıran yollar kapatılacaktır.

Fiyatlar ve Pazar Ekonomisi

Demokratik Sol iktidarda kamu iktisadi teşebbüslerinin fiyatlarını, Hükümet değil, doğrudan doğruya pazar kuralları belirleyecektir.

Belirli kamu hizmetlerinin ücretleri sosyal amaçlarla düşük tutulmak istenirse, bunun karşılığı Bütçeden sağlanacaktır.

Özel sektör fiyatlarının da devlet sektörü fiyatlarının da, pazar kuralları içinde belirlenirken, yapay biçimde yükseltilmemesi için, tekelleşme veya kartelleşme yolları tıkanacak; spekülatif kazanç kapıları olabildiğince kapatılacaktır.

Tüketim mallarının dağıtım ve pazarlama biçimi, Türkiye'de, enflasyonun da gelir dağıtımındaki adaletsizliğin de başta gelen etkenlerinden biridir. Bu yüzden hem tüketici, hem üretici, hem de esnaf ezilmektedir.

Geçen gün Ziraat Odaları Birliği Ege Bölge Başkanıyla, **"Hürrlyet"** gazetesinde ilginç bir söyleşi yayınlandı. Dağıtım ve pazarlamadaki aracılık aşamalarının fiyatları nasıl yükselttiği, o söyleşide, somut örneklerle açıklanıyordu. Ürün, köylünün çiftçinin elinden, diyelim yüz liraya çıkıyorsa, kentlerdeki tüketiciye, 400 lira fiyatla ulaşıyordu. Aradaki farkın büyük bölümü aracılara gidiyordu.

Demokratik Sol düzende, aracılık aşamaları asgariye indirilecektir. Bu amaçla, gerek üretim gerek tüketim kooperatifçiliği özendirilip desteklenecektir ve yaygınlaştırılacaktır. Ancak, kooperatifçilik geliştirilirken, esnafın ekmeğiyle oynanmayacaktır. Çünkü esnaf kesimi, hem iş yaşamının fidanlıklarından hem de demokrasinin güvencelerinden biridir; aynı zamanda işsizliğin sınırlı tutulmasında önemli bir etkendir. Onun için, biz, programımızda, esnaf ve sanatkârla kooperatifler arasında, tüketiciyi de üreticiyi de satıcıyı da koruyacak bir işbirliği ve dayanışma düzeni öngörüyoruz.

Kaynakların Sorumluca ve Verimli Kullanımı

Kaynakların sorumluca ve verimli kullanımı, kaynak yaratmak kadar önemlidir, kaynak yaratmak kadar önemlidir, üstelik daha kolaydır.

Oysa Türkiye'de, kaynaklar, hele son yıllarda, çok savurganca ve enflasyonu gereksiz ölçülerde kamçılayacak biçimde kullanılmaktadır.

78 baraj yapımının birden sürdürülmesi örneğinde olduğu gibi, seçmene hoş görünmek için pekçok yatırıma birden başlayıp, bunların devreye girmesini ve ekonomi-

ye katkıda bulunur duruma gelmesini yıllarca geciktirmek, o arada maliyetlerini yıldan yıla yükseltmek yerine, biz, zamanında bitirilen yatırımlardan sağlanacak gelir artışıyla yeni yatırımlara girişeceğiz.

Kaynakların savurganca kullanımının yanı sıra, son yıllarda, kaynakların beceriksizce kullanımı da çok yaygınlaştı.

İstanbul'daki durumu bilmiyorum; İstanbul'da daha becerikli bir Belediye Başkanı bulunduğu için, belki burada durum değişiktir; ama Ankara'da, bu açıdan, yıllardır, bir dram yaşanıyor. Pekçok yolun yapımına birden başlandığı ve o yüzden Ankara köstebek istilâsına uğramış bir tarlaya dönüştürüldüğü gibi, yapılan yollar, defalarca yeniden bozulup yeniden yapılıyor.

Örneğin, Ankara'nın en işlek yollarından biri olan Cinnah Caddesi, bir buçuk yılda yedi kez yapılıp yeniden kazıldı. Böylece, Belediyenin beceriksizliği ve sorumsuzluğu yüzünden, inşaatın maliyeti belki de normalin yedi katına yükseldi. Halkoylamasından önce açılış töreni yapıldığı halde de, o bir buçuk kilometrelik yol, bir buçuk yıldır bitirilemedi. O yüzden halka büyük sıkıntı çektirildiği gibi, cadde üzerindeki işyerleri de ağır zarara uğratıldı.

Gerçekçi Ulaştırma Politikası

Türkiye'nin, bir köprü ülke olarak, bir transit ülke olarak, dünya ekonomisindeki önemi gitgide artmaktadır. Bu durumdaki bir ülkenin, ciddi, tutarlı ve gerçekçi bir ulaştırma politikası olması gerekir.

Oysa, bildiğim kadar, Türkiye'nin bir ulaştırma politikası yoktur.

Üç yanı denizle çevrili bir ülkeyiz. Böyle bir ülkede deniz taşımacılığının büyük ağırlık kazanmış olması gerekir. Oysa, örneğin, bir kamu görevlisi, İstanbul'dan Rize'ye atanacak olsa, eşyasını kamyonla gönderir, kendisi de günlerce yol aşıp otobüsle gider.

Türkiye Osmanlı çağının çöküntü döneminde ve Cumhuriyetin çok çetin koşullar altındaki ilk yıllarında bile, demiryolculukta büyük atılımlar yapmıştı. Ekonomideki başarılarına imrendiğimiz Avrupa ülkelerinde de, ekonomik "mucize"sinden söz ettiğimiz Japonya'da da, demiryolculuk, toplu taşımacılıkta ön sıraya geçmiştir. Fakat bizde, uzun yıllardır, demiryolu taşımacılığı akıl almaz ölçüde, ve belki de kasıtlı olarak, ihmal edilmektedir.

Demokratik Sol iktidar, toplu taşımacılığa ağırlık ve demiryolu taşımcılığıyla deniz taşımacılığına öncelik veren bir ulaştırma politikası uygulayacaktır.

Böylece, taşımacılıkta, yalnız para ve zaman kaybı değil, can kaybı da asgariye indirilmiş olacaktır.

Konut Sorununa Çözüm

Hızlı nüfus artışı olan kentlerin yakınında, yeni yerleşme alanları açılarak, ilgili tüm kamu kuruluşlarının işbirliğiyle buraların altyapıları devletçe hazırlanacaktır; bu şekilde üretilen arsaların makûl ölçüler içindeki değer artışlarından kamunun sağlayacağı gelir belirli fonlarda biriktirilecektir; ve bu fonlardaki kaynaklar,yeni yerleşim

alanları açılması için kullanılacaktır. Böylece, başlangıçta ayrılacak kaynaktan sonra, devletten yeni maddi katkı beklenmeyecektir; fonların kendileri kaynak üretecektir.

Bu yerleşim alanlarında arsa ve bina spekülasyonunu kesinlikle önleyici kurallar uygulanacaktır.

Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti, 1979'da, böyle bir projenin Ankara, İstanbul ve İzmir'deki hazırlıklarını tamamlamıştı; fakat, uygulama aşamasına gelindiğinde, görevden ayrılmak zorunda kalmıştı.

ANAP iktidarı, üç büyük kent yakınındaki toplu konut yapımları için, büyük ölçüde, CHP Hükümetinin hazırladığı o yerleşim alanlarından yararlanmaktadır; fakat dar gelirlilere ve gerçek gereksinme sahiplerine öncelik veren bir tutum izlenmediği ve inşaat maliyetleri aşırı hızla yükseldiği için, geniş halk kesimleri açısından, konut açığı ve sorunu küçülecek yerde, giderek büyümektedir. Konut yatırımları, İstanbul Sanayi Odası'nın raporunda da belirtildiği gibi, imalât sanayii ve enerji yatırımlarını aştığı halde, beklenen sonuç alınamamaktadır.

Aslında, konut sorununun çözülebilmesi için, sorunun kaynağına inilmelidir. Sorunun kaynağı da tarım kesimindedir.

Kırsal Alan Kalkınmasının Önemi

Tarım kesimi güçlenmedikçe, köylü yoksulluktan, hele son yıllardaki gibi, giderek yoksullaşmaktan kurtarılmadıkça, kırsal alandaki yeni kuşaklara kendi yörelerinde yeterli eğitim ve iş alanları sağlanmadıkça, kentlere akın

hızlanarak sürecektir; ve, bunun sonucu olarak, kentleşme maliyeti sürekli yükselmeye devam edeceği gibi, konut sorunu da, ne kadar kaynak ayrılırsa ayrılsın, çözülemeyecektir.

Demokratik Sol iktidar, yalnız köylüye adaletli gelir olanakları sağlamak ve uygarlık nimetlerinden ve gelişmeden kırsal alanı da yararlandırmak için değil; yalnız tarımı geliştirmek ve tarımdaki gelişmeden alınacak hızla sınaileşmeye hız kazandırmak için de değil; aynı zamanda, kentlere akının kendiliğinden sağlıklı ölçülere inebilmesi, kentleşme maliyetinin düşürülebilmesi ve konut sorununun çözülebilmesi için de, kırsal alan kalkınmasına önem verecektir.

Bunun yanı sıra, kırsal alanın ve köylünün kalkınma maliyetini de düşürmek üzere, ilk denemelerine 1978'de girişilmiş olan köykent düzenlemesine geçilecektir. Köykentler, köylüleri yerlerinden yurtlarından etmeyecektir. Fakat birbirine yakın köylerden gruplar oluşturularak, hızlı kalkınma için gerekli altyapıların, kamu hizmetlerinin ve yatırımlarının tüm köylülere çok kısa zamanda ve çok ucuza ulaştırılabilmesi sağlanacaktır; aynı zamanda köylüler, ekonomik bakımdan geçerli boyutlarda ekonomik işletmeler kurabilme olanağına kavuşturulmuş olacaktır.

Halk Yatırımcılığı

DSP, ayrıca, hem köylüleri, küçük ve orta çiftçileri, hem de işçileri, ortak yatırımlara özendirip yönlendirici düzenlemeler ve kurumlaşmalar öngörmektedir. Bu amaçla, Üretici Yatırım Fonları ve İşçi Yatırım Fonları

kurulacaktır. Bu fonlar, her türlü hükümet kontrolü ve karışması dışında, pazar ekonomisinin kurallarına ve demokratik işletmecilik kurallarına uygun biçimde, üreticilerin ve işçilerin kendi yönetimlerinde ve denetimlerinde çalıştırılacaktır.

Enflasyonu öneleme bahanesiyle emeğin hakkını kısmak, üreticinin ve işçinin millî gelirden payını adaletsiz biçimde sınırlamak yerine; gerek üreticiler gerek işçiler, gelir artışlarının, kendi uygun görecekleri ve enflasyonu önelemek için gereken bölümünü, ortaklaşa üretken yatırımlara yöneltmeye özendirileceklerdir.

İsterlerse kendi modern tarım işletmelerini veya fabrikalarını kurabileceklerdir; isterlerse ve sermaye piyasası halka güven verici bir duruma gelmişse, sermaye piyasasını çıkarak, uygun görecekleri özel şirketlerin hisse senetlerini alabileceklerdir.

"Öncü ve Doğurgan İşletmeler"

Özel sektörün veya halk sektörünün kârsız bulduğu için yatırım yapmadığı geri kalmış yörelerde, Devlet, işletme düzeyinde kâr gözetmeksizin, DSP programında kullandığımız deyimle **"öncü ve doğurgan işletmeler"** kuracaktır.[3]

Bu küçük işletmeler, kısa sürede yörenin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamına canlılık getirecekleri, yeni işyerlerine yol açacakları için, işletme olarak zarar etseler bile, zincirleme etkileri bakımından ekonomiye ve toplu-
ma yararlı olacaktır.

Yöre ekonomisine getirecekleri canlılıkla Devletin ver gi geliri artacağı için, Devlet aslında zarar da etmiş olmayacaktır.

Yöre koşullarındaki değişimle birlikte, bu işletmeler, zamanla kârlı çalışır duruma gelirse, yöre halkı bunları devletten devralabilecektir.

Özelleştirme Yerine Özerkleştirme

Demokratik Sol iktidar, KİT'leri özelleştirmeyecek, özerkleştirecektir.

Nasıl ve ne ölçüde?...

Hükümet veya devlet bürokrasisi, KİT'lerin yönetimine, çalışmasına, yatırımlarına ve fiyatlarına hiçbir şekilde karışamayacaktır. KİT'lerde, işçisiyle, yöneticisiyle, mühendisi, teknisyeni ile, tüm çalışanlar, bütün yetkiyi ve yetkiyle birlikte de sorumluluğu, üstleneceklerdir. İşletmeleri kârlı çalıştırırlarsa, kârdan istedikleri kadarını kendilerine, istedikleri kadırını da yeni yatırımlara ayırabileceklerdir. işletmeleri iyi yönetemez de zarar ettirirlerse, zarara ve zararın sonuçlarına katlanacaklardır.

Özel sektörle devlet sektörü, eşit koşullarla, pazar ekonomisi kuralları içinde, yarışıp çalışacaklardır.

Böylece hem KİT'ler sorunu demokratik ve ekonomik açıdan sağlıklı bir çözüme kavuşturulmuş olacaktır; hem de ekonomi büyük hız kazanacaktır.

Aynı zamanda, özel sektörle devlet sektörünün eşit koşullar altında girişecekleri yarışı daha çok hızlandıran

ve özel girişimciliğin dinamizmi ile devlet işletmeciliğinin toplumsal sorumluluğunu kaynaştıran, ikisi arasında katalizör rolü de oynayabilecek olan, bir halk sektörü oluşturulacaktır.

Devlet Tekelciliğinin Sınırlanması

DSP Programı, Türkiye'de ilk kez, devlet tekelciliğinin sınırlarını somut ve kesin biçimde belirlemektedir.

Dört alan dışında her alanda, özel sektörle devlet sektörü eşit rekabet koşulları içinde yatırım yapıp çalışabileceklerdir. Devlet tekeli ancak şu dört alanda geçerli olacaktır:

1. Devletin aslî işlevleri arasında yer alan kamu hizmetleri;

2. Bu hizmetlerin yerine getirebilmesi ve olanak eşitliği sağlanabilmesi için gerekli altyapılar;

3. Önemli doğal kaynaklar;

4. Temel savunma sanayileri...

Savunma sanayilerinin kompleks sanayiler olduğunu biliyoruz. Savunmaya katkıda bulunan tüm sanayi dallarının devlet elinde toplanması elbette söz konusu olmayacaktır. Ancak ulusal güvenlik politikasının ve dış politikanın demokratik süreç içinde ve özel çıkar hesaplarından etkilenmeksizin, devletçe belirlenebilmesi için gerekli temel savunma sanayii birimleri devlet elinde bulunacaktır.

Devlette toplanması gereken kamu hizmetleri bakımından da çok katı davranılmayacaktır. Örneğin, etkin

devlet denetimi altında özel hastaneler kurulabilecek; veya hava ulaştırmacılığında özel sektör de etkin olabilecektir.

Bu ölçüler içinde tutulmak koşuluyla, saydığım dört alan dışındaki her alan devlete veya KİT'lere ne kadar açıksa, özel sektöre veya halk sektörüne de o kadar açık olacaktır.

Ekonominin Yönetiminde Halk Katılımı

Demokrasi, ancak, halk katılımının yaygınlaşması ve etkinleşmesi oranında gerçeklik kazanır ve iyi işler. Halk katılımının yaygınlaşıp etkinleşmesinde de, ekonominin yönlendirilmesine ve yönetimine halkın ağırlığını koyabilmesi önemli bir etkendir.

Bu, aynı zamanda, sosyal demokrasinin başta gelen gereklerinden biridir. Sosyal demokrasi, en başarılı sonuçlarını, halka bu olanağın sağlanabildiği ülkelerde vermektedir. Bunun sağlanabildiği sosyal demokrat ülkelerde, İskandinav örneğinden görülebileceği gibi, özel sektör de, dileğince genişleyebilmekte; geleceğe güvenle bakarak, huzur içinde gelişebilmektedir.

Demokratik Sol Parti'nin amaçladığı düzende de, çalışan halk kesimleri, ekonominin direksiyonunda, sosyal demokrasi açısından, hattâ siyasal demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi açısından hakkı olan ve gereken yeri alacaktır.

Bir yandan halk sektörünün oluşturulup geliştirilmesi, bir yandan da KİT'lerin endüstriyel demokrasi kuralları

içinde özerkleştirilmesi, çalışan halk kesimlerini, ekonomik sorunlar karşısında, şimdiye kadar olduğundan değişik bir konuma getirecektir. Çalışan halk kesimleri, ekonomik sorunlara, o arada gelir veya ücret sorununa, yalnız emeğin hakça değerlendirilmesi açısından değil, aynı zamanda, ulusal ekonominin tümü açısından ve yatırımcı ve işletmeci açısından da yaklaşır duruma geleceklerdir.

Toplu sözleşme ve grev hakları, 12 Eylül sonrasının kısıntılarından kurtarılıp, Batı demokrasisi ölçütlerine uygun düzeye getirilirken; aynı zamanda, bir **"toplumsal anlaşma"** kurumu oluşturulacaktır. Herhangi bir zorlama sözkonusu olmaksızın, toplu sözleşmelerin genel çerçevesini ve iç dengelerini toplumsal anlaşmayla belirlemeye çalışılacaktır. Bu düzenlemenin nasıl işleyeceği ve ne yararlar sağlayacağı, DSP programında, aşağıdaki sözlerle açıklanmaktadır:

"Hükümetin ve işverenlerin de işçilerle birlikte katılacakları toplumsal anlaşma çalışmalarında, gelir dağılımında adalet sağlanması ve ücretlerin dengeli olması gözetilirken, ücret artışlarının enflasyonu körüklememesine de özen gösterilecektir; ve, bununla bağlantılı olarak, işçiler, ulusal gelirin dağılım biçimi, üretimin ve verimliliğin artması, işsizliğin azaltılıp önlenmesi, işyeri güvenliğinin sağlanması gibi konulardaki istek ve önerilerini öne sürebileceklerdir. Toplumsal anlaşma, yalnız ücretleri ve çalışma koşullarını değil, bu konuları da kapsayacaktır.

Bu düzenlemeyle, ekonomik, malî ve sosyal politikaların belirlenmesine demokratik işçi katılımı yo-

lunda önemli bir adım atılmış; ve toplu sözleşmeler, ücret pazarlığının ötesinde, hakça gelişmeyi güvence altına alan, işletmeleri daha verimli çalışmaya yönelten, işçilerin ulusal gelirden payını yükseltirken ekonomiyi de güçlendiren ve demokrasiye daha çok gerçeklik kazandıran bir sürece dönüşmüş olacaktır".

Toplumsal anlaşmayla ilgili bu Program alıntısından sonra şunu da eklemek uygun olur:

Demokratik Sol Parti'nin öngördüğü düzen, genel olarak ekonomik, malî ve sosyal politikaların saptanmasında, o arada merkeziyetçilikten uzak bir yöntemle yapılacak planlama çalışmalarında; devleti, iş çevrelerini, işçileri ve üreticileri, verimli bir danışma ve dayanışma sürecine çekebilecektir. Bu süreçte haklar ve sorumluluklar âdil biçimde paylaşılacaktır. Örneğin, işçiden veya üreticiden, ülke yararı veya ulusal ekonominin gerekleri açısından, belirli bir aşamada belirli bir özveri istemek gerekirse; işçi veya köylü de, **"ben şu kadar süre için bu özveriye katlanayım; ama devlet de, iktisadî veya malî politikalarında veya vergi politikasında belirli değişiklikleri yapsın, belirli adaletsizlikleri gidersin veya önlesin!,** diyebilecektir.

Böylece, çalışan halk kesimlerinin siyasal katılımı sağlıklı biçimde artmış olacaktır.

Sonuç olarak şunları söyleyebilirim:

Demokratik Sol düzende, halk yatırımcılığı, özel sektörün üretken yatırımlara özendirilmesi, KİT'lerin özerkleştirilmesi, pazar kurallarına işlerlik kazandırılması, re-

kabet koşullarının eşitleştirilmesi, geniş demokratik katılımlı planlama ve toplumsal anlaşma gibi düzenlemeler, bir bütünlük içinde değerlendirilecektir.

Böylece,

- hızlı kalkınmayla sosyal adaleti ve gerçek demokrasiyi bağdaştırmak çok kolaylaşmış olacaktır.
- yatırımcılarla çalışanların ekonomiye yaklaşımları bağdaştırılabilecek ve değişik çıkarlar uzlaştırılabilecektir;
- ve çalışma barışı en sağlıklı ve demokratik yollardan sağlanabilecektir.

NOTLAR

1. Hereke Fabrikasıyla ilgili bilgiler, Prof. Önder Küçükerman'ın 1987'de Sümerbank yayınları arasında yayınlanan "Hereke Fabrikası: Saraydan Hereke'ye Giden Yol" başlıklı kitabından alınmıştır.
2. "Ekonomik Panorama" dergisi, 28 Ağustos 1988, Sayfa 34.
3. Bu terim, az gelişmiş veya gelişme sürecindeki ülkeler konusunda uzmanlaşan İsveçli ünlü ekonomist Gunnar Myrdal'ın "investments with cumulative spread effects" kavramından ve teriminden esinlenerek oluşturulmuştur.

GENÇİŞADAMLARIDERNEĞİ TOPLANTİSINDA BÜLENT ECEVİT'E YÖNELTİLEN SORULAR VE YANITLARI

29 Eylül 1988 günü, Bülent Ecevit'in, istanbul'da Genç İşadamları Derneği toplantısında yaptığı, genişletilmiş metnini verdiğimiz konuşmasından sonra, ilk soruyu, Başkan Cefi J. Kamhi, Türkiye'deki gençlik sorunları konusunda yöneltti.

Gençlik sorunları

ECEVİT-Türk toplumu dünyanın en genç nüfuslu toplumlarından biri. Nüfus artış hızı da, son bildiğim rakama göre, yüzde 2,8'i buluyor. Bu çok yüksek bir rakam.

Onun için sorun, bir hayli büyük boyutlu. Böyle bir soruna kestirme veya mucizevi çözümler önermek de fazla iddialı bir davranış olur.

Ayrıca bir demokratik ilke olarak şunu söyleyeyim; Herhangi bir toplum kesiminin sorunlarına çözüm ararken, öncelikle o kesimin kendisi çözüm arayışına etkin biçimde katılabilmelidir; yani politikaya ağırlığını koyabilmelidir.

Oysa 1982 Anayasası ve ona dayanılarak çıkarılan yasalar, öğrenim gençliğinin siyasete karışmasını yasaklamıştır. Bir genç, eğer öğrenciyse, 30 yaşına gelmiş bulunsa bile, herhangi bir partiye üye olamamaktadır. Partilerin gençlik kolları da yasaktır. Çalışan gençlerse, çalışma yaşamına yeni atılmışlardır; onların politikaya zaman ayırabilmeleri zordur. Öğrenci derneklerine getirilen sınırlamalar da bellidir. O dernekler, siyasal konular-

da görüş açıkladıkları vakit, yasal açıdan başları derde girebilir ve nitekim girmektedir.

Böyle bir anormallik, gençlere karşı böylesine bir siyaset yasağı, benim bildiğim demokratik olsun olmasın, hiçbir devlette yoktur.

Bir kere bu yasaklar ortadan kaldırılmalıdır. Yani gençliğe siyasal katılım hakkı tanınmalıdır. Bu, yalnız gençlik sorunlarına onların katkısıyla çözüm arayabilmek ve bulmak bakımından zorunlu olmakla kalmıyor; aynı zamanda, deneyimli siyasal kadroların yetişmesi bakımından da zorunludur. Çünkü, politikacılık, kolay kolay sonradan edinilebilen bir yetenek değildir; politikada çekirdekten yetişilir genellikle.

Oysa bizde hele son dönemde ne oluyor? 40 yaşına, 50, 60 yaşına kadar doktorluk yapmış, mühendislik yapmış, avukatlık, subaylık yapmış bir kimseye birden bire "gel seni milletvekili yapalım" deniyor. O zamana kadar politikayla hiç ilişkisi olmamış bir kimse... Seçilirse ertesi gün bakan olabiliyor, başbakan olabiliyor; ve birden bire kendini politikanın ve devlet yönetiminin içinde, hatta başında buluyor. Deneyim kazanıncaya kadar da, çoğu kez, hata üstüne hata yapıyor ve Türkiye deneyimli siyaset adamı kadrolarından yoksun kalmış oluyor.

Çok değer verdiğim bir politikacımız vardı, rahmetli oldu: Cahit Zamangil... Cumhuriyet Halk Partisinin Parti Meclisi üyesiydi. Değerli bir iktisatçı olduğu gibi, amatör olarak keman da çalardı. Bir toplantımızda, kemandan örnek vererek, şöyle konuştu:

- Bizde, sokakta rastladığınız herhangi bir kimseye,

"bu akşam filarmoni orkestrasının konseri var; ama başkemancı hasta; onun yerine sen çalar mısın?", desek; adam hayret eder, "ne münasebet, ben keman çalmasını bilmem ki" der... Ama aynı kimseye, "Ticaret Bakanı çekildi gel seni Ticaret Bakanı yapalım" dense, hemen kabul eder.

Yani siyasette deneyimin gerekliliğini henüz farkedememiş bir ülkede yaşıyoruz.

Olof Palme öldüğünde Stockholm'deki cenaze törenine çağrılıydım, gittim. Sanat açısından, estetik açıdan çok güzel düzenlenmiş, musikiye ağırlık verilen bir törendi. İçeriye bayraklarla partili erkekler girdi, hanımlar girdi, gençler girdi; derken ellerinde yine bayraklarla, ilkokul çağında çocuklar girdi. "Bunlar kimdir dedim?", "Partinin çocuk kolu" dediler. Çocuk yaşında politikaya alışıyorlardı.

1975'de muhalefet lideri olarak ilk kez Finlandiya'ya gittim. Koalisyon Hükümetinin başında bulunan Sosyal Demokrat Partinin çağrılısı idim. Programımızın bir aşamasında, Parlamentoda Sosyal Demokrat Partinin Grup Başkan Vekilleriyle görüşme vardı. Arkadaşlarımla birlikte Parlamentoya gittik. Bütçe görüşmelerinin sonlarıydı; Parlamentoda hareketli günlerdi. Kapıda bizi 22-23 yaşlarında iki kibar genç karşıladı. "Grup başkanvekilleri gelmemişler ama özel kalem müdürlerini yollamışlar" diye düşündük. Bizi bir odaya götürdüler, karşımıza oturdular. Grup Başkan Vekillerini beklemeye başladık. "Herhalde oylama vardır da ondan gecikiyorlardır" diye düşündüm. Gençlerle sohbete girdik. Dünya sorunları üzerinde, Finlandiya'nın sorunları üzerinde, sosyal demokrasi üzerinde son derecede bilgili ve bilinçli biçimde konuşuyorlardı.

Bir ara saatime baktım, biraz daha otururşak, daha sonraki randevumuza geç kalacaktık. "Acaba Grup Başkan Vekilleriniz gelemeyecekler mi?" dedim. "Grup Başkan Vekilleri biziz" dediler. "Nasıl olur sizler daha 22-23 yaşlarında görünüyorsunuz" dedim. "Öyleyiz, ama bizde politikaya daha ortaokul öğrencisiyken başlanır" dediler.

Demek ki Finlandiya'da insanlar 22-23 yaşında milletvekili, hatta iktidar partisinin Grup Başkanı olabiliyorlardı ve bu yüzden kıyamet kopmuyordu.

Bizde bazı devlet büyükleri koalisyon hükümetlerini felaketmiş gösterirler. Geçenlerde sayın Başbakan yine, "1980 öncesinde her yıla bir hükümet düşüyordu, o yüzden istikrar bozuldu, işler aksadı ve demokrasi çöktü" dedi. Oysa Finlandiya'da, başından beri, her yıla ortalama bir hükümet düşer; bu hükümetlerin hepsi de, iki partili bile değil, genellikle birkaç partili koalisyon hükümetleridir. Ona rağmen,bağımsızlığı çok yeni olan Finlandiya, dünyanın en istikrarlı, en hızlı gelişen ve demokrasisi en iyi işleyen ülkelerinden biridir.

Bunun, tek nedeni olmasa bile, herhalde önde gelen nedenlerinden biri de, Finlandiya'nın, daha ortaokul sıralarında siyasal deneyim kazanmaya başlamış politikacılar kadrosuna sahip olmasıdır. Demek ki herşeyden önce, gençlerin siyasal katılımı önündeki sınırları kaldırmalıyız.

Gençlikle ilgili bir başka sorun da şu...

Bir insanı bir yıl için, hatta bir gün için, istemediği bir yere hapsetmek, ona büyük eziyettir. Oysa biz, gençlerimizi, daha yaşama atılırken, belki hiç istemedikleri faali-

yet alanlarına ömür boyu hapsediyoruz. Üniversite giriş sınavları, genellikle, bir talih oyunu...

Aklından ekonomist veya mühendis olmayı geçiren bir genç, kedini edebiyat fakültesinde buluyor; edebiyatçı olmak isteyen genç; bazı sorulara, bilerek değil de tesadüfen doğru yanıtlar vermişse, belki kendini mühendislik veya kimya fakültesinde buluyor.

Böylece, daha yaşama başlarken, hiç aklından geçirmediği, içine sindiremediği bir alana hapsedilmiş oluyor; ya da öğrenim dalıyla hiç ilgili olmayan alanlarda iş aramak zorunda kalıyor.

Kendi yüksek öğrenim dalını özgürce seçme hakkını mutlaka gençlere sağlamamız gerekir. Tabii bu konuda bir takım pratik zorluklar öne sürülebilir; fakat Parti Programımızda ve özellikle Seçim Bildirgemizde, bu zorluklara somut öneriler ve çözümler getiriyoruz.

İletişim teknolojisinin çağımızdaki kadar gelişmiş olduğu bir dünyada, öğrenimi,hele yüksek öğrenimi, dört duvar arasına hapsetmek gerektiğine inanmak, bence çağdışı bir düşüncedir. Bu teknolojik olanaklar çok iyi değerlendirilerek, yüksek öğrenim, en ücra köye kadar yaygınlaştırılabilir ve rehberlik programlarıyla da desteklenebilir.

Çağımızın büyük mimarlarından Frank Lloyd Wright, "Otomobiller için garaj yapmak, atlı araba döneminden kalmış bir alışkanlıktır" derdi. Bence, eğitimi dört duvar arasına sıkıştırmak, "üniversitelere bu yıl ancak kırk bin yeni öğrenci sığar" deyip, 400 bin genci açıkta bırakmak da, çağdaş teknoloji öncesinden kalma bir alışkanlıktır.

Nitekim ülkemizde, 1974'den başlayarak, bir ölçüde olsun, "açık öğretime" geçilmiştir. Bunu çok daha yaygınlaştırma ve geliştirme olanağı vardır. Nasıl sağlanabileceğini DSP'nin Seçim Bildirgesinde kısaca anlatıyoruz.

Diyelim ki, herkes istediği alanda öğrenim olanağını buldu; bu özgürlüğe kavuştu. Pekiyi, istediği alanda çalışabilecek mi? Bu kadar hızlı nüfus artışı olan ve henüz yeterince gelişmemiş olan bir ülkede, üstelik teknolojinin insan gücüne gereksinmeyi giderek veya hızla azalttığı varsayılan bir çağda, istihdam sorunu nasıl çözülecek? Tam çözülemeyebilir, ama şimdikinden çok daha ileri ölçüde çözülme olanağı vardır.

Teknolojide en ileriye gitmiş ülkelerden biri, bildiğiniz gibi, Amerika Birleşik Devletleri. Amerika Birleşik Devletleri, sağcı denebilecek ekonomik politikalarla işsizlik sorununu hızla azaltmaktadır. Öbür uçta, sosyal demokrasiyi en başarıyla uygulayan İsveç'te, yani Reagan politikasının tam karşıtı denebilecek politikaları uygulayan bir ülkede de, işsizlik sorunu büyük bir hızla, hatta daha büyük bir hızla, çözülmektedir; son yıllarda ortadan kalktığı bile söylenebilir. Ona göre politikalar, yöntemler oluşturulmaktadır.

Ayrıca, yine çağdaş iletişim teknolojisiyle bir kimsenin, herhangi bir işyerine bağlı olmaksızın, evinde otururak bile, yapıcı bir iş yapma, piyasaya hizmet sunma olanakları ortaya çıkmıştır. Bunun özellikle ABD'de geniş uygulaması vardır.

Bugünkü bazı yönoticiler, özellikle hükümet üyelerinden Sayın Tınaz Titiz, bu çağdaş iletişim teknolojisinin

önemini kavramış görünüyorlar. Fakat henüz bundan nasıl yararlanabileceği konusunda düşünme fırsatı bulamamış gibi görünüyorlar bana... Çağdaş teknolojilerden yararlanarak istihdam sorununa da, tabii kolay değil, hemen değil, ama zaman içinde çözüm bulunabilir sanıyorum.

Avrupa Topluluğu sorunu

ATALAY KOÇ-Efendim, Türkiye'nin dışa açılma sürecinin 1978 yılında esas itibariyle başladığını söylediniz. Aynı yıllarda, Ortak Pazar'la Türkiye'nin aşamalı olarak bütünleşme takvimini, hükümet olduğunuz bu dönemde, 5 yıl süreyle dondurma kararı almıştınız. Aynı yıllarda, Yunanistan olsun, Portekiz olsun, Ortak Pazara ısrarlı taleplerde bulunuyorlardı. Herhalde siz, bazı ekonomik, siyasal veya sosyal kuşkular duyuyordunuz ki, bu bütünleşme takvimini ertelediniz.

O kuşkularınızı ve aynı kuşkularınızın bugün de devam edip etmediğini öğrenebilir miyim?

ECEVİT-Benim Avrupa Topluluğuna Türkiye'nin tam üyeliği konusunda herhangi bir kuşkum yok. Türk kamuoyunun büyük bir kesimi de bunu istiyor.

Bizim 1978-79 CHP hükümeti döneminde tam üyelik başvurusunda bulunmayışımızın sadece o sırada içinde bulunduğumuz durumdan kaynaklanan bir nedeni vardır.

Ankara Anlaşması gereği, o yıllarda, özellikle dışalımlar ve gümrük indirimleri konusunda, Avrupa Topluluğuna bazı kolaylıklar sağlama yükümlülüğünü bize getiren aşa-

maya gelmiştik; fakat içinde bulunduğumuz çok dramatik döviz darlığı dolayısıyla, o yükümlülükleri yerine getirebilecek durumda değildik. O sırada, kapımıza gelip dayanmış yükümlülükleri bile yerine getiremezken, tam üyelik için başvurmamızın ciddi karşılanamayacağı kaygısı bende vardı; kuşku ancak o anlamda söz konusu olabilir. Yoksa en küçük bir tereddütüm yoktu.

Kaldı ki, 1963'de, benim Çalışma Bakanı olarak üyesi bulunduğum İsmet İnönü Hükümeti döneminde, Avrupa Topluluğu ile aramızda Ankara anlaşması imzalanmıştı ve Türkiye üyelik yolunda ilk adımını atmıştı; benim de oyum vardır onda.

Türk kamuoyunun büyük çoğunluğu gibi, ben de, Partim de Avrupa Topluluğunda Türkiye'nin üyeliğinden yanayız.

Ancak, benim aklımda da, sanırım bunu isteyen birçok yurttaşımızın aklında da, böyle bir istek, ekonomik nedenlerden daha çok, siyasal nedenlere dayanmaktadır. Yani, uluslararası ilişkilerdeki çok yönlü dengemizi daha sağlam temellere oturtmak ve dolaylı yoldan da olsa, demokrasimize ek bir güvence sağlamak gibi, siyasal düşünceler, en az ekonomik düşünceler kadar, belki daha da etkili olmaktadır izlenimi var bende.

Ekonomik bakımdan iddialı konuşamam, ekonomist değilim; ancak tam üye olmamızın ekonomik bakımdan yararlarıyla, tam üye olmamamızın yararları aşağı yukarı denktir sanırım. Biz, Ankara anlaşmasının imzalanması öncesinde, bazı uzman ekonomistlere bir araştırma yaptırmıştık. O araştırmada da, üye olmanın yararıyla üye olmamanın yararı denk çıkmıştı.

Şimdi tabii durum değişmiş olabilir, koşullar değişmiş olabilir. Çünkü dışsatımımızda Batı Avrupa'nın giderek artan ağırlıkla yer tuttuğunun farkındayım. Ortadoğu pazarlarının, bütün zenginliğine, genişliğine karşın, yeteri kadar güvenilir olmadığını, çünkü Ortadoğu'nun istikrarlı bir bölge olmadığını biliyorum; Batı Avrupa'nın ekonomimiz açısından önemini küçümsemiyorum. Buna rağmen Türkiye, şimdi de ekonomik açıdan, tam üye olmaksızın yaşayabilir; fakat siyasal açıdan tam üyeliğin büyük yararı olduğu kanısındayım.

Yalnız, Sayın Özal'ın bu konuda açıkladığı karardan beri benim içimde bir kaygı var. O kaygımı doğrulayan belirtiler ortaya çıktıkça dile getiriyorum demeçlerimde... Bence Hükümetin tam üyeliği istemesi doğrudur, yerindedir; fakat, bunun çok peşine düşmesi veya peşine düştüğü izlenimini vermesi, hele bir Bakanı kapı kapı dolaştırıp "Aman alın bizi" diye yalvar yakar olması, yine siyasal açıdan, son derecede sakıncalıdır. Çünkü bizim bu işin üstüne çok düştüğümüzü gördükleri oranda, Batılı dostlarımız "Kapıyı aralarız ama siz de Kıbrıs'ta şunu yapın, bu ödünü verin; Ege'deki haklarınız üstünde pek durmayın; falan etnik gruplara şöyle yapın" diye bastırmaktadırlar.

Nihayet, tarihin çöplüğünden Sevr Anlaşmasını ortaya çıkarmaya kalkışacak kadar işi ileri götürmüşlerdir.

Bence Türkiye, iyi değerlendirebilirse, elinde öyle olanaklar tutmaktadır ki, Batı Avrupa ülkeleri "aman üye olun" diye, bizim peşimizden koşma noktasına gelebilirler. Çünkü Türkiye eğer birtakım olanaklarını akıllıca değerlendirirse, "Siz beni üyeliğe kabul etmiyorsanız, ben

de falan falan devletlerle işbirliği yaparak bu olanakları değerlendiririm" derse, sanırım Batı Avrupa ülkeleri başka türlü bakabilirler konuya.

Yine söylüyorum, tam üyelikte tereddütüm yok; ancak bunun için, şimdiye kadar görünenden daha ciddi hazırlık yapmak gerektiğine de inanıyorum.

Bir kere bu konuda çok geniş uzman kadroları yetiştirmeye gereksinmemiz var. Bugün, "Pekiyi, sizi üyeliğe alıyoruz" deseler; siyasi konjonktür öyle değişebilir ki, bunu diyebilirler; bizim acaba, Ortak Pazarın ticari, hukuki mevzuatını değerlendirebilecek kaç uzmanımız var? Yeterli uzmanımız bulunduğunu hiç sanmıyorum.

Geçen gün, Dukakis-Bush görüşmesinin televizyonda eşzamanlı (simultane) çevirisini yapan iki hanımın demeçlerini okudum; Ne kadar büyük sıkıntı çektiklerini; Türkiye'de böyle çeviriler yapabilecek ne kadar az insanın olduğunu söylüyorlardı. Avrupa Topluluğuna üye olmamız halinde, sayısız teknik konuda eşzamanlı çeviriyi kolayca yapabilecek en az yüz kişiye gereksinmemiz vardır. Acaba bu kadroyu yetiştiriyor muyuz? Onu da sanmıyorum.

Ayrıca, özel sektörde veya devlet sektöründe, firmalar olarak veya devlet olarak, tam üyelik durumunda ekonominin hangi sektörlerine ağırlık vermemiz,hangilerinden belki vazgeçmemiz gerekecektir? Bunun hesabının yapıldığını gösteren bir belirti de göremiyorum.

Şimdi,birtakım teşvikler uygulanıyor. Türkiye'nin bugünkü koşullarında bu teşvik önlemleri çok yerinde olabilir. Fakat belki de tam üyelik açısından yanlış sanayileri

teşvik ediyor destekliyor olabiliriz. Tam üyelik halinde hiç şansı kalmayacak birtakım sanayileri destekliyor ve çok şansı olabilecek bazı sanayileri desteklemeyi ihmal ediyor olabiliriz. Yani, ne açıdan bakılırsa bakılsın, hazırlıkların yetersiz olduğu izlenimi var bende. Umarım ki yanılıyorumdur.

Genç İşadamları konusu

MEHMET GAZİOĞLU-Efendim, ben genç Işadamlarını ilgilendiren bir soru yöneltmek istiyorum.

Geçmiş dönemdeki Iktidarınızda, genç işadamlarına verilen değeri az çok tahmin ediyorum. Şu anda, şu koşullarda biz genç işadamlarına nasıl bir yer verirdiniz; ve buraya gelirken, biz genç işadamlarından nasıl bir beklentiniz vardı? Özellikle yatırım, üretim, dışsatım vesaire gibi konularda?

ECEVİT-Bizim kısa sürelerle hükümet olduğumuz yıllarda, henüz sanırım bugünkü kadar yetişmiş genç işadamları kadroları yoktu, henüz gençtiler. Keşke o dönemde de bu kadar çok sayıda iyi yetişmiş genç işadamı bulunsaydı.

Benim kanıma göre, Türkiye'de, uzun süre, özel sektör, deneyimli yönetici bakımından devlet sektörünce beslenmiştir. Fakat şimdi çok farklı bir aşamaya gelinmiştir. Artık devlet sektörünün, özel sektörden insan kapmaya çalıştığı ve çalışması gerektiği bir döneme girdik. Bugünkü hükümet bunu yapıyor; bu gereksinmeyi fark etmiş görünüyor ve değerlendirmeye çalışıyor. Biz de, iktidara geldiğimiz takdirde, birtakım komplekslere kapılmadan,

ekonomideki ve işletmecilikteki bilgisini yeteneğini becerisini özel sektörde kanıtlamış genç işadamlarından, onlar isterlerse, devlet hizmetinde de yararlanabilmek isteriz.

Sosyal demokrasi ve ABD

FARUK KEÇELİ-Sayın Ecevit, bize çok güzel ekonomik tarif ve politik tarif dersi verdiniz. Mithat Paşa'dan günümüze gelerek, en sonunda günümüzün ekonomik sorunlarını dile getirdiniz. Daha sonra da doğal lideri olduğunuz DSP'nin Seçim Bildirgesinde yer alan gerçek demokrat, demokratik sol, sosyal demokrat ilkeleri bizlere llettiniz.

Benim aldığım notlara göre, bunların başında serbest piyasa ekonomisi likesi geçerli. Bu, liberal ekonomiyle biraz eşleşiyor. Bunun haricinde, KİT'lerin gerçek özerkleştirilmesinden bahsettiniz. Bir de vergi adaletini getireceğinizi söylediniz.

Bildiğim kadarıyla bütün bu saydıklarınız ABD'de geçerli, yani, Amerikan filmlerinden anladığımız kadarıyla, orada bir vatandaş gerekirse devlet memuruna "Ben vergisini veren bir Amerikan vatandaşıyım" diyor. Acaba sosyal demokrat ilkeler bizi Amerikalılaştıracak mı, yoksa bugünkü Amerika, gerçek bir sosyal demokrat mıdır? Ben abartıyorum konuyu ama...

ECEVİT-Bu sorunun akla gelmesi çok doğal, fakat yine doğaldır ki, bugünkü Amerika Birleşik devletleri toplumu ve düzeni sosyal demokrat değil. Ancak çağımız, giderek artan ölçüde, evvelce karşıt olan ideolojilerin, birbirlerinden birşeyler alıp verdikleri, birşeyler öğrendikleri bir çağ...

Örneğin, özyönetim veya işyerlerinde yönetime, kâra, sorumluluğa katılma... Bunu, başka Marksist ülkelerden çok farklı biçimde yönetilen bir Marksist sosyalist ülke olarak Yugoslavya da uyguluyor. Yine özyönetim sistemi İspanya'nın Bask Bölgesinde, Mondragon denen bir kasabada Franko döneminden beri, çok başarılı bir uygulamaya sahne oluyor. İngiltere'de "Scot-Bader" adlı bir büyük şirket,' sanırım Owen'den esinlenerek, yine özyönetimin çok başarılı bir örneğini uzun yıllardır sergiliyor. Amerika'da da son yıllarda, işçilerin yönetime katılmasının başarılı örnekleri var.

"Ekonomik Panorama" dergisinin 28 Ağustos sayısında, sayın Prof. Dr. Murat Sertel'in, bu gibi uygulamalara değinen ilginç bir yazısı çıktı.

Amerika'da 1920 sonlarının ve 1930 başlarının dünya bunalımı döneminde de bunun bazı başarılı denemeleri görülmüştü.

Ancak, bu örnekler, rejim veya düzen bakımından, Amerika'nın bir İspanya olduğunu; İspanya'nın bir ingiltere olduğunu; İngiltere'nin bir Yugoslavya olduğunu göstermez. Uygulama bakımından da arada farklar vardır.

Şimdi, pazar ekonomisi Amerika'da da uygulanıyor, Yugoslavya'da da uygulanıyor, İsveç'te de uygulanıyor, Türkiye'de de uygulandığı öne sürülüyor. Ama arada yine farklar var. Amerika'da pazar ekonomisi uygulanırken, direksiyon büyük sermaye çevrelerinin elindedir. isveç'te pazar ekonomisi uygulanırken, direksiyon çalışan örgütlü halk kesiminin elindedir, yani sendikaların ve kooperatiflerin elindedir. Yugoslavya'da partinin elindedir. Direksi-

yon kimin elindeyse, arabanın düdüğü de ona göre çalar.

Dünyada, biryanda, kapitalist düzen çerçevesi içinde sosyal demokrat önlemler uygulamaya çalışan ülkeler vardır; o ülkelerde sosyal demokrasiden beklenen yararlar, sonuçlar yeterince sağlanamamaktadır. Bir de sosyal demokrat çerçeve içinde pazar ekonomisini serbestçe işleten ülkeler vardır; yani rejimin, sistemin çerçevesi sosyal demokrattır. Onlarsa çok başarılı olmaktadır.

12 Eylül'ün finansmanı

MUSA AĞACIK (Gazeteci)-Sayın Ecevit, biraz önce, "1979'da bizim hükümetimiz zamanında 2,5 milyar dolar dış kredi anlaşması yapmıştık" dediniz.

ECEVİT-2 milyarın biraz üzerinde.

MUSA AĞACIK-"Bunu uygulamak, daha doğrusu harcamak bize nasip olmadı, bizden sonra gelen hükümete de nasip olmadı" dediniz. Bu durumda şu çıkıyor efendim: Acaba, sizin 12 Eylül'ü finanse ettiğiniz söylenebilir mi?

ECEVİT-Tabii bir espri olarak söylenebilir. İrademiz dışında... Zaten o sırada hür irade kalmamıştı.

Demokratikleşme önünde engeller

OSMAN AROLAT (Gazeteci)-Efendim, demin modeli ortaya koyarken, 1974 yılına geldiğinizde, bir anlamda petrol krizinden söz ettiniz. Ancak, o dönemde Türkiye'nin özellikle Amerika ile lişkilerinde ciddi

problemlere sebep olan ve model içinde de önemli aksaklıklara neden olan bir başka mesele vardı: Kıbrıs Harekâtı. O harekâtın bu noktadaki yerini saptarsanız sevineceğim.

Bir de ikinci mesele, 1977'de iktidara gelmeden önce yaptığınız işbirlikleri içerisinde, özellikle DİSK ve benzeri örgütlerle yaptığınız işbirliği içerisinde, Türkiye'nin demokratikleşmesi yolunda çok ciddi yasal değişimler söz vermiştiniz. Oysa bu sözler, iktidarınız döneminde, özellikle 141-142 ve 163'ün kaldırılması yolundaki sözler ve Anayasanın bu yapıda değiştirilmesi yolundaki sözler, tutmadı, yerine oturmadı.

Oysa, biraz önce siz anlatırken, 1963'de işçiler adına demokratikleşmenin, ülkenin gelişmesine büyük katkılarda bulunduğunu söylediniz. Acaba bu demokratikleşme, 1978'deki iktidarınızda sağlanabilseydi, bir başka avantaj ortaya çıkar mıydı?

ECEVİT-Cumhuriyet Halk Partisi,1978 Hükümeti döneminde de, 1978-1979 Hükümeti döneminde de, Meclisde salt çoğunluğa sahip değildi. O yüzden, kendi programını uygulayabilmesi bakımından gerekli yasaların hiçbirini Meclisten geçirememiştir; bu olanağı elde edememiştir. Çünkü, oy sayısı yetersizdi.

141-142-163 ile ilgili olarak, bırakınız bunların kaldırılmasını, bu ve buna benzer maddelerden siyasal suç işlediği iddiasıyla, düşünce suçu iddiasıyla, mahkûm olanlar için bir af çıkartmak, daha doğrusu, onları da af kapsamına almak istedik. Koalisyon Protokolunda MSP

de bunu kabul etmişti. Fakat MSP'nin kendi grubu tam ortadan ikiye yarıldı; o yüzden Af Yasası Mecliste engellendi; fakat engellenirken birtakım yanlışlıklar yapıldı; o sayede Anayasa Mahkemesi bazı düzeltmeler yapabildi de, ancak o yoldan bazı "düşünce suçluları" aftan yararlanabildi. Yani istediğimiz gibi bir af yasasını bile Meclisden geçiremiyorduk.

1978-1979 Hükümetimiz sırasında, geniş kapsamlı bir vergi yasası tasarısı hazırladık; bunun Meclisten geçirilmesi mümkün olamadı. Grubumuz, birkaç gece tüm üyeleriyle sabahlamak pahasına, hiç değilse yerel yönetimlere biraz kaynak sağlayacak bir tasarı geçirdi; onu da o sırada işbaşında bulunan rahmetli Sayın Cumhurbaşkanı, bizim için çok acı bir süpriz olan bir şekilde veto etti; o da o yüzden uygulanamadı.

Yani, Türkiye'de demokratik sol hareket, hiçbir zaman Meclisten istediği yasaları çıkarabilecek güce erişemedi.

Ambargo neden kondu?

Dış ekonomik konularla ilgili olarak Kıbrıs sorununa gelince, Türkiye'de birçok kimsenin bilmediği bir gerçek var: Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye karşı ambargo kararını 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekatı üzerine değil, ondan 20 gün önce, 1 Temmuz 1974'de, bizim Amerikan baskılarına karşın haşhaş ekimi yasağını kaldırmamız üzerine almıştır. Sonradan bunun gerekçeleri arasına Kıbrıs'ı da katmıştır. Ama, biz hükümette bulunduğumuz sürece ambargoyu uygulayamamıştır. 1978'de yeniden hükümete geldiğimizde de, hiçbir ödün vermeden, bunu kaldırtmayı başardık.

Ancak, 1978-1979'da özellikle Amerika ile, askeri tesislerle ilgili olarak bazı başka anlaşmazlıklarımız oldu, o uzun hikaye... O yüzden de Amerika bize yardımlar konusunda bazı önlemler uyguladı sanırım.

Sosyal demokraside sermaye birikimi

AVNİ BİNİCİ-Sayın Ecevit, sosyal demokrat bir çerçeve içinde uygulanan bir serbest piyasa ekonomisinde, sermaye birikim sürecine nasıl bir yaklaşım içinde bulunuyorsunuz?

ECEVİT-Sosyal demokrat ülkelerde, özel girişim, sermaye birikimini, epeyce yüksek vergi pahasına da olsa, serbestçe yapabiliyor. Ayrıca, dış sermaye de pazar ekonomisi içinde yerini alabiliyor.

Bunun ötesinde, çalışan halk kesimlerinin kendi ortak tasarruflarından oluşan önemli miktarlardaki sermayeler de yine pazar ekonomisi içinde etkin duruma gelebiliyor.

Faiz, Korumacılık ve Merkez Bankası

AYDIN ÖZDALGA (Gazeteci)-Sayın Ecevit, ben sizi dinlerken doğrusu çok şaşırdım. Bir an için gözlerimi kapatınca, sanki Demirel'i dinliyor gibi oldum; çünkü benim Imajımda eski Ecevit, çalışkan, dürüst, tutarlı Insan hakları, demokrasi ve özgürlük savuncusuydu, ama ekonomik konularda bu kadar ilgili ve yetkin değildi.

Oysa şimdi görüyoruz ki ekonomiyl çok yakından

izllyorsunuz; en son araştırmaları, en son yazıları alıyorsunuz. Belkl söylediklerinizin lkl mlslI rakam da elinizde bulunuyor.

Şimdi, DSP'nin ekonomik görüşü anlattığınız kadarıyla ve benim anladığım kadarıyla, eğer yanılıyorsam beni düzeltin, SHP'den daha liberal, ama ANAP'tan daha muhafazakar veya daha devletçi. Öyle diyebilir misiniz?

Ben, siz ne yapacaksınız diye soracaktım, siz anlattınız; ama bence daha birkaç soru var, ben size onları sorsam, onlar hakkındaki fikrinlzl söyler misiniz?

Örneğin, bir faiz oranı var. Mevduat faizleri ve kredi faizleri... Bunlar tasarruf oranlarının artmasında ve sınaileşmede, kalkınmada, bence belirleyici faktörlerden biri. Siz iktidara geldiğinizde, bunları yine Merkez Bankası mı belirleyecek hükümetin güdümünde, yoksa piyasada arz ve talebe göre ml belirlenecek?

İkincisi, enflasyon olayında bir emlsyon artışı var. Bu şimdi büyük ölçüde hükümetin elinde... Paralar basılıyor veya çekiliyor. Merkez Bankası Guvernörü özerk olacak mı? Emlsyon artışını, klasik olarak öngörülen enflasyon artı büyümeyle kısıtlı tutacakmı? Yoksa ona şimdiki gibi, seçim zamanı baskı yapılacak mı?

Üçüncüsü, bir döviz kuru var. Bu, sizin zamanınızda ve Demirel zamanında, bence tabii, düşük tutuldu; reel değildi, gerçekçl değlldl. Özal geçen gün yemekte söyledi. "Biz liranın değerini bilerek düşürüyoruz, çünkü dışarı açılmamız lazım, liranın daha ucuz ol-

ması lazım" dedi. Siz, iktidara geldiğinizde, liranın değeri gerçekçi olarak belirlenecek mi? Sizin zamanınızda olduğu gibi düşük ya da şimdiki gibi yüksek mi olacak?

Ayrıca, Özal iktidarı döneminde, Türk sanayiinin gümrük duvarları ile korunması büyük ölçüde yıkıldı, tam olmasa bile... Yani liberasyon var. Siz geldiğinizde bu gümrük duvarlarını yükseltecek misiniz, indirecek misiniz?

Ya da sizin de aklınıza gelen belirleyici birkaç şey varsa, kısaca söylerseniz memnun olurum.

ECEVİT-Evvela, ilk söylediğiniz sözler için teşekkür ederim.

Başlangıçta da belirttiğim gibi, çağımızda bir politikacının, ekonomist olmasa bile mutlaka ekonomiyle ilgilenmesi gerekiyor, ama ben mesela şiir yazarım, fakat kendi şiirlerim bile ezberimde değildir; rakam da ezberleyemem. Ama Türkiye'de, ezbere rakamlar sıralamadınız mı, sizi ekonomiyle ilgisiz sanıyorlar. Sanırım, benim de kusurum odur.

Faiz oranları meselesi çok önemli, DSP'nin enflasyon konusundaki tutumunu belirlerken buna bir ölçüde değinmiştim. Tabii bu faiz oranları sorunu, özellikle kredi faizleri bakımından, enflasyonun aşağı çekilmesiyle birlikte yerine oturabilecek bir şey. Fakat, o aşamaya gelinceye kadar, geçici bir dönem için, pazar ekonomisi kurallarının bir ölçüde dışına çıkabilmek pahasına da olsa, ülkenin gerçekten ihtiyaç duyduğu bazı üretken alanlara, tarımda olsun, sanayide olsun, seçmeci bir politika içinde, selektif

bir politika içinde, düşük faizli krediler uygulamak gerektiğine, bu olanağın sağlanması gerektiğine inanıyorum.

Bunalımdan çıkışla orantılı olarak, faizleri arz ve talebe bırakmayı uygun buluyorum; ama yine en liberal ekonomiyi uygulayan ülkelerde bile, destekleme politikaları vardır. Sanayide vardır, özellikle tarımda vardır. Bush-Dukakis tartışmasını dinlediyseniz, orada da, bunun üstünde Amerika'da da ciddi olarak üzerinde durulduğunu görmüşünüzdür. Gerçi Bush, karşı çıkar gibi desteklemeye,ama o da bir ölçüde destekliyor; Dukakis, "daha çok destekleyelim" diyor. İkisi de aslında ekonomik anlamda liberal sayılır ama ABD'de bile bazı desteklemeler oluyor.

Aynı şekilde, geçen gün Berlin'deki Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile ilgili haberlerde de izledik televizyonda; "Liberal ekonomili" denen ülkelerden üçüncü dünya ülkelerinin başlıca şikayeti, aşırı korumacı ekonomik politikalar uygulamaları... Başta Amerika Birleşik Devletleri omak üzere, kapitalizmin öncülüğünü yapan ülke olmak üzere, hepsi bir takım koruma önlemleri uyguluyor. Onun için, bizim herkesten daha fazla "liberal" olmamıza gerek görmüyorum.

Makul ölçüler içinde, tarıma ve hiç değilse, henüz beşikte, yetişme çağında olan bazı endüstrilere, ölçülü korumalar elbette uygulanabilir.

Merkez Bankasınaysa herhalde şimdikinden daha çok özerklik tanınması gerektiğine inanıyorum.

Ortamın uygunluğuna karşın sosyal demokrat oylar neden artmıyor?

BEDİİ OKYAY-Sayın Ecevit, Türkiye'de uzun yıllar sol oylar veya sosyal demokrat oylar yüzde 30-35 oranında kemikleşmiş diyebiliriz, diyebIIIyoruz. HalbukI yine uzun yıllar Türkiye'de en çok konuşulan, en çok yazılan şeyler, sosyal adaletsizlik, sosyal eşitsizlik, sosyal yaşamdakI farklılıklar gibi, teorik dahi olsa, sosyal demokrat oyları artırıcı hususlar. Böyle olduğu halde, sosyal demokrat oylar niçin artmıyor? Acaba sosyal demokrat partiler mi yeterince organize olamıyorlar, yoksa halka mı anlatamıyorlar?

Buna bağlı olarak bir ikinci sorum da, eğer yüzde 35 kemikleşmiş bir oyu kabul ediyorsak; siz birçok demeçlerinizden bugünkü seçim sistemine karşı olduğunuzu söylüyorsunuz; o zaman, bugünkü seçim sistemi, sosyal demokrat partiler için bir avantaj değil midir?

ECEVİT-Demokratik açıdan uygun olmayan hiçbir şeyi, benim yüzde yüz yararıma da olsa, kabul edemem; ona kesinkes karşı çıkarım.

Onun için, bir kere, "sosyal demokratlar yüzde 35'in üzerinde oy alamıyor, öyleyse bugünkü seçim sisteminden yararlanmaya bakalım" demeyi, moral açıdan çok yanlış bulurum; ayrıca, pratik açıdan da son derece sakıncalı bulurum. Çünkü aynı gerekçeyi şeriatçı da kullanır: "Yüzde 30-35 oyla Meclise kapağı atayım, Anayasayı dilediğim gibi değiştireyim" demek hakkını, eğer demokratsak, ona da tanımamız gerekir. Yüzde 30-35 oyla, bir milletin kaderiyle oynanmaz, Anayasası ile oynanmaz. Rejimi kilitleyen sorun, bence bugünkü adaletsiz seçim sistemidir.

Sosyal demokrat eğilimlerin oya yansıyandan çok daha fazla olması gerektiği konusundaki düşüncelerinize ise kesinlikle katılıyorum. Benim katılmam fazla bir anlam taşımayabilir; fakat buna Sayın Özal'ın Sayın Demirel'in de katıldıkları kanısındayım.

Nitekim, 1986 ara seçimi kampanyasının sonlarına doğru, sayın Özal ilginç bir açıklamada bulundu: "Bizim yaptırdığımız bir kamuoyu araştırması, Türkiye'de kamuoyu eğilimlerinin gitgide sola kaydığını gösteriyor. Onun için biz de siyasetin ağırlık merkezini sola kaydırmalıyız" dedi; ve ondan sonra sol sloganlar kullanmaya başladı. Aynı şeyi Doğru Yol Partisi de yapmaya başladı.

Böylesine artan bir birikimi, niye sosyal demokratlar değerlendiremiyorlar?

Politikada amaçlarla araçların uyumlu olması gerekir. Oysa Türkiye'de sosyal demokrasinin amacına uygun bir araç oluşturmak, o şekilde bir parti yapılandırmak, son derecede güç. Anayasa buna engel; yasalar buna engel; birtakım kemikleşmiş davranış biçimleri buna engel...

Ben bunun çok sıkıntısını çektim. Asıl, DSP'nin kuruluş aşamalarında; eşim ve arkadaşları, bunun çok sıkıntısını çektiler. "Çalışan halk kesimlerinin tamamen hakim olacağı değil, fakat ağırlık taşıyacağı bir örgütlenme, bir yapılanma istiyoruz" dediler; ama herhangi bir kasabaya, bir mahalleye, gittiklerinde, karşılarına şu veya bu anlamda güçlü birtakım kişiler çıkıyor, "Burası bizden sorulur, bizden anahtar almadan bu kasabaya, bu şehre giremezsiniz" diyorlardı. Çalışan halk kesimlerinde de kendine güven oluşamamıştı. Türkiye'nin yüzyıllar öncesine gi-

den gelenekleri bunu engellemişti. "Benim aklım ermez", "benim maddi gücüm yok", "bunu benden beklemeyin" duygusu ve düşüncesi içindeydiler. Hala da bu büyük ölçüde sürüyor.

Böyle olunca, çalışan halk kesimlerinin ağırlık taşıdığı bir sosyal demokrat parti yapılandırması son derecede zor. Biz bunun için inatla, ısrarla uğraşıyoruz; ve ağır da bir bedel ödüyoruz, seve seve ödüyoruz; ödemek gerektiğine inandığımız için ödüyoruz; ama biraz zaman alıyor.

Öyle bir parti yapılanması oluşmadıkça da toplumdaki sosyal demokrat potansiyel yeterince değerlendirilemiyor ve bu potansiyelin çok geniş olduğu halk kesimleri siyasette gereğince ağırlık kazanamıyor.

DSP, bu konuda, tüm güçlüklere ve engellemelere karşın, epeyce mesafe aldı. Sonuç da alacağını umarım.

Potansiyelin yeterince değerlendirilemeyişinin bir nedeni de şu: Eğer bir kimse din kurallarına veya özel yaşamında geleneklere törelere fazlaca bağlı ise, "ilerici-aydın" denen çevreler, o arada bazı solcular, ona "sen muhafazakarsın, tutucusun, sağcısın" diyorlar. Onu bu şekilde itiyorlar. O da, "ben bu okumuş yazmış kişilerden daha iyi bilecek değilim ya; madem ki sağcıymışım, o halde benim de yerim bir sağ parti" diyor ve sağdaki partilerden birinin tabanına o yüzden hapsolunup kalıyor.

Biz DSP'de bu yaklaşımı büyük ölçüde kırdık. Ama bizim dışımızdaki bazı solcu veya "sosyal demokrat" kesimler, o yaklaşımı hala sürdürüyorlar. Toplumdaki sosyal demokrat eğilimlerin ve potansiyelin tam olarak değerlendirilebilmesini bu da önlüyor.

Oysa biz, o yaklaşımı benimsemediğimizi topluma yaydıkça, karşılığını da görüyoruz.

Geçmişte de, bir ara, o potansiyelin büyük ölçüde değerlendirilebileceğini kanıtladık. CHP oyları, 1960'ların ikinci yarısında, yüzde 27'ye kadar düşmüştü. Fakat 1973'de yüzde 42'ye çıkartabildik. Oylarımızdaki bu artış, büyük ölçüde, sağcı partilerin tabanındaki halk kesimlerinden kaynaklandı. Çünkü; "biz kimsenin özel yaşamına veya din kurallarına ne ölçüde bağlı olup olmadığına bakmayız; eğer siyasal eğilimi bakımından sosyal demokratsa onu bizden sayarız" dedik. Bu konudaki içtenliğimizin kanıtlarını da verdik.

Ayrıca, CHP'nin bir kanadı olarak, 12 Mart askeri müdahale dönemindeki tutumumuzla, gerçek anlamda demokratlığımızı da kanıtladık. Yani, halkın gözünde, günü askerden, veya seçkinci zümrelerden almayan bir parti kimliğini kazanmaya başladık. O şekilde, oylarımız, kısa sürede, yüzde 27'den yüzde 42'ye yükselebildi.

Çünkü halkla aramızdaki bir takım psikolojik duvarlar büyük ölçüde yıkılmıştı.

Ben, "ilerici aydın" denen bazı kesimlerin yanlış değerlendirilmeleri yüzünden, Türkiye'deki sosyal demokrat potansiyelin, çok büyük ölçüde, sağcı partilerin tabanına hapsedilmiş olduğu kanısındayım.

O yanlış değerlendirmeleri ve o yanlış değerlendirmelerin neden olduğu tepkileri giderebildiğimiz ölçüde, bu durum sona erecek ve toplumdaki potansiyel gerçek boyutlarıyla değerlendirilebilecektir.

DSP ve SHP'nin farkı

RÜŞTÜ İZMEN-Sayın Ecevit, partinizle SHP arasındaki farkı kısaca anlatabilir misiniz?

ECEVİT-Efendim, bir kere sosyal demokrasinin gereği olan yapılanmaya bizim verdiğimiz önemi SHP vermiyor. Belki bu alanda, bu konuda kendini daha gerçekçi sanıyor; "Türkiye'de ne kadar uğraşsanız, öyle bir parti yapılanması olamaz, geleneklere aykırı, mevzuata aykırı" diye, işi biraz kaderciliğe bırakmış görünüyor. Biz ise, direnmek gerektiğine inanıyoruz.

Hiçbir ülkeye, sosyal demokrasi, gümüşten bir tepsiyle veya meleklerin elleriyle gökten indirilmemiştir. Ancak uğrunda bedel ödenerek, mücadele edilerek, sabırla mücadele edilerek, sosyal demokrasiye erişilebilmiştir. Biz, bütün engellere karşın, sosyal demokrasinin gereği olduğuna inandığımız yapılanmada ısrar ediyoruz; SHP'nin ise böyle bir kaygısı yok. O yüzden SHP bir seçkinci aydın partisi izlenimini sürdürüyor ve toplumdaki potansiyeli değerlendiremiyor.

İkincisi, biz bir sosyal demokrat partinin yalnız Türkiye'de değil, herhangi bir ülkede halka güven verebilmesi için, sosyal demokrasiyi benimsemeyen sol akımlardan ve kesimlerden kendini ayrı tutması gerektiğine inanıyoruz. SHP ise, tam aksine, "benim kapım herkese açık" dedi; her isteyen o Partiye girdi. Seçim sistemi de, marjinal oy gruplarını temsil eden düşünce akımlarını, sağda ve solda, önde görünen iki partiye itti.

Buna karşılık biz, "Dışımızdaki solun da, sağın da bütün haklarına, özgürlüklerine sahip çıkarız, ama inanarak

sosyal demokrat olmayanları aramızda, bu partide istemeyiz" dedik.

Buna karşı şu görüşler ileri sürülüyor: "Efendim,birçok Batı ülkesinde, sosyal demokrat partilerin içinde daha sol kanatlar da vardır. "Doğru, bazılarında, örneğin İngiliz İşçi Partisinde vardır. Ama İngiliz İşçi Partisi, bunun sıkıntılarından bir türlü kendisini kurtarıp iktidar olamıyor. Çünkü içinde sosyal demokrat çizginin veya demokratik sosyalist çizginin bir hayli solunda unsurlar var; ve bu, İngiliz halkı kadar sola açık bir halkta bile, ciddi tereddütler uyandırıyor.

Buna karşılık, İskandinav sosyal demokratları, daha solla, o arada komünistlerle, gerekirse, belli konularda işbirliği yaparlar; koalisyon yaparlar; ama onları aralarına almazlar. O sayede, çok daha tutarlı politikalar izleyebilmekte, halka güven verip iktidar olabilmekte; iktidarda uzun süre kalabilmekte; iktidar olamadıkları zaman bile, ülkenin düzenini ve yönetimini etkilemeye devam edebilmektedirler.

SHP ile üçüncü bir farkımız ise, ekonomik model. Biz, devletçiliğin sosyal demokrasi için ve solculuk için şart olmadığı kanısındayız. Direksiyonda çalışanların da eli bulunmak koşuluyla, pazar ekonomisinden yanayız; ve bunun sosyal demokrasi ile rahatça bağdaşabileceği kanısındayız. Sovyetler Birliği'nde, Çin'de bile, pazar kurallarına uyma eğilimi kendini göstermeye başladı.

SHP'de de, gerçi, son zamanlarda, toplumun ve bizim zorlamamızla, o noktaya gelenler veya gelmeye çalışanlar, görülüyor. Ama bu konda bizim gibi kesin ve açık bir

tavır alamıyorlar. Çünkü, o zaman, içlerindeki veya dışlarındaki daha sol veya katı devletçi çevreleri küstürmüş olacaklarından korkuyorlar.

Tam tarihini anımsamıyorum, ama sanırım bundan daha bir yıl kadar önce, bir haftalık dergide, SHP'nin önde gelenlerine, devletçilik konusunda ne düşündükleri sorulmuştu. Hepsi de eski devletçilik anlayışına saplanıp kaldıklarını göstermek için adeta biribiriyle yarış eder gibi demeç vermişlerdi.

Oysa çağımızda, devletçilik, sosyal demokrasinin konusu dışındadır. Bundan 30-40 yıl öncesine kadar, Batı Avrupa'daki sosyal demokratlardan birçoğu da, belki, ekonomide devletçiliği sosyal demokrasinin bir gereği gibi görürlerdi; ama artık o dönem dünyada çok gerilerde kaldı.

Kısacası, bu üç noktada; yani,

● sosyal demokrasinin gereği olan yapılanma konusunda;

● daha solla ilişkiler konusunda;

● ve ekonomik politikalar konusunda,

SHP ile aramızda cidi ayrılıklar var.

Koalisyon konusu

KAYA GENÇ-Efendim, size kısaca bir kaç soru yöneltmek istiyorum.

Biraz evvel arkadaşımızın sorusuna verdiğiniz ya-

nıtta, koalisyon hükümetl dönemine rastladığından Meclisten bazı kanunları çıkaramadığınızı söyledlnlz. İdealist bir partl veya Idealist bir Insan olarak, vaktiyle koalisyon yapmayı neden düşündünüz? Bu bir koltuk tutkusu mudur, nedir?

Türkiye'de bugün yaygın olan bir şirket kurtarma, dış sermaye konuları var. Bunlar hakkındakl düşünceleriniz nedir?

ECEVİT-Elbette, solda olsun, sağda olsun, herhangi bir parti, mecliste salt çoğunluğu elde ederek iktidara gelebilmek ve dilediği yasaları çıkarabilmek ister; ama bu her zaman mümkün olmaz.

Demokrasi ancak uzlaşma ortamında yeşerir ve güvenli biçimde yaşar. Koalisyonlar da bir tür uzlaşma eğitimidir. Evet, istediğiniz yasaları çıkartamazsınız, ama bazı sorunları uzlaşarak çözebilirsiniz ve demokrasiyi rayına oturtabilirsiniz.

Türkiye 12 Mart askeri yönetim döneminden, demokrasinin iyi-kötü yeniden rayına oturduğu bir döneme, çok yumuşak bir geçiş yapmıştır; ve bunda, sanırım, birincisi CHP ile AP'nin Cumhurbaşkanı konusunda uzlaşmaya varmaları çok önemli bir etken olmuştur; ikincisi de, CHP'nin MSP ile koalisyon yapması çok önemli bir etken olmuştur.

Evet, MSP ile koalisyon ortaklığımız döneminde Programımızın birçok unsurlarını uygulayamadık. Ama bir haşhaş ekimi yasağının kaldırılması; bir Kıbrıs Barış Harekatı, o dönemde olmuştur. O hükümetin öncesinde ve sonrasında şiddet eylemleri bulunduğu halde, CHP-MSP

K[redacted]syon Hükümeti döneminin yarattığı uzlaşma ortamında, ufak tefek şiddet eylemleri sürse bile, hiç değilse can alıcı şiddet eylemleri olmamıştır ve üniversitelerde öğrenim barış içinde sürebilmiştir. Yani, bazı şeyleri yapamadık ama bazı şeyleri de yapabildik.

Şirket kurtarmadaki çelişkiler

Şirket kurtarma konusu da bugünkü hükümetin çelişkilerinden biri. Bir yandan "Ezen ezsin, batan batsın" felsefesini benimsemiş görünüyor; bir yandan da işine gelen batık şirketi kurtarıyor. Bir yandan, "devlet işletmelerini özel sektöre devredeceğim" diyor ama "kârlı olanları devredeceğim" diyor; "zarar edenleri önce masraf edip kârlı hale getireceğim, sonra devredeceğim" diyor; ondan sonra da özel sektörün batık şirketlerini devralıyor.

Bu batık şirketlerin veya bankaların yükünü kimin sırtına yüklüyor? En başta Ziraat Bankasının sırtına yüklüyor!... Oysa geçen gün, İzmit toplantımıza giderken, TOE (Türkiye Otomotif Endüstrisi) fabrikasına uğradım. Uzun süredir fabrikada grev varmış; fakat, işçilerin söylediğine göre, ortaklardan hiçbiri ilgilenmiyormuş. Fabrika batmaya terkedilmiş. Fabrikanın en büyük ortağı da Ziraat Bankası.. Yani, Ziraat Bankası, bir takım batık fabrikaların yükünü üstlenip onları kurtarmaya çalışıyor; fakat, bir yandan da, kendi fabrikasının batmasına seyirci kalıyor. Bu da bir başka çelişki...

Yabancı Sermaye

Yabancı sermaye konusunda hiç bir kompleksimiz yok.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Türk Ulusunun ve yönetici kadrolarının bu konuda bir takım kuşkuları olması çok doğaldı. Çünkü kapitülasyonlar döneminin acı anıları henüz çok taze idi.

Geçenlerde, Sadrazam Tevfik Paşa'nın torunu Şefik Okday'ın, Tefik Paşayla ilgili kitabını okuyordum. Kitapta nereden nereye geldiğimizin öyküsü anlatırılrken, 1950'lerde, İstanbul Hilton Otelinin kurulması gündeme geldiğinde, zamanın muhalefetinde, (yani CHP çevrelerinde) "eyvah, kapitülasyonlar geliyor" diye nasıl tepkiler uyandığını hatırlatıyordu.

Şimdi, tabii, o dönemi çok gerilerde bıraktık.

Elbette ölçülü davranarak, dikkatli davranarak; Türkiye'nin yararına kullanılmak koşuluyla; özellikle bize yeni teknolojiler, ileri teknolojiler getirmek koşuluyla, yabancı sermaye ortaklıklarına açık olmalıyız.

Türk-İslam Sentezi"

ALPASLAN ÖKSÜM-Türkiye 1978-1979 döneminden beri devamlı olarak ekonomik konularla llgilenmektedir. Türkiye'nin tek sorunu ekonomi derken, acaba başka şeyleri unutmuyor muyuz?

1980 sonrasında, Türk İnsanı ve Türk gencl, milli, manevi değerlere bağlı, Türk-İslam sentezi tipinde yetlştlrllmek istenmektedir. Bu sizce doğru mudur? Bunda değişiklik yapmayı düşünür müsünüz? Türk İnsanı veya Türk gencl nasıl olmalıdır?

Ekonomik konular bu kadar ciddl de, sosyal konular bu kadar ciddi değll midir?

ECEVİT-Efendim, ben "Türkiye'nin tek sorunu ekonomidir" demedim. Ama burada genç işadamlarının düzenlediği bir toplantıya çağırıldığım için, toplantının konusu ekonomi olsun dedim. Yoksa elbette tek sorun ekonomi değildir. Hiçbir ülkenin sorunları tek boyutlu, tek unsurlu değildir; ve ekonomide anlattığım çarpıklıklar sürdüğü oranda, sosyal yapı da bundan büyük zarar görmektedir. Bunun da, Sayın Özmucurlu'nun rakamlarına dayanarak, somut örneklerini verdim.

Bütün bunlarla birlikte rejim konusu da son derece önemlidir. Bir ekonomik politika, demokratik bir rejimde uygulandığı vakit bir türlü, demokratik olmayan bir rejimde uygulandığı vakit başka türlü sonuçlar verir.

"Türk-İslam Sentezi" konusuna gelince; ben böyle yapay bileşimleri ciddiye alamam. Şu bakımdan yapay; İdeolojik anlamda "İslamcı" denen kesimler, "milliyetçiliği", "kavmiyetçiliği" hatta milliyet farklarını kabul etmediklerini, İslamın buna izin vermediğini söylerler. Şimdi onlar, "milliyetçilik" iddiasında bulunanlarla, hele bunu ırkçılığa kadar vardıranlarla, nasıl "sentez" kuracaklar, bilemiyorum; o kendi sorunları...

Yalnız şu var: Eğer demokrasiye inanıyorsak, ciddiye almadığımız, veya katılmadığımız, karşısında olduğumuz düşünce akımlarını da hoşgörüyle karşılamamız gerekir. Hoşgörünün ötesinde,onların da düşüncelerini açıklama hakkını kabul etmemiz gerekir.

Yeter ki, demokrasiyle veya Devletin temeliyle çelişen akımların Deveti teslim almalarına fırsat vermeyelim!

Fakat bu tehlike var. Nasıl var?.. Seçim sistemi dola-

yısıyla var!

Bu seçim sistemi, marjinal oy gruplarının kendi partilerini kurmalarına veya kendi partilerinde toplanmalarına, engel oluyor.

Oysa kendi partilerinde toplansalar, demokrasiyle veya Devletin temelleriyle çelişen akımlar, solda da sağda da, çok az oy alırlar. Hiçbir zaman kendi güçleriyle, kendi oylarıyla iktidar olamazlar.

Ama yürürlükteki seçim sistemi, onları büyük partilere sızmaya zorluyor. Soldaki marjinal grupları da sağdaki marjinal grupları da buna zorluyor.

Sağda da solda da, bunlar, aktivist ve militan oldukları için, saman altından su yürütme ve içine sızdıkları kuruluşları ele geçirme yöntemlerini iyi bildikleri için, azınlıkta oldukları halde, sızdıkları partilerin yönetimini ele geçirebiliyorlar veya baskı altına, kendi etkileri altına alabiliyorlar.

O yüzden,şimdi sayın Özal'ın isteyerek veya istemeden kullandığı bazı durumlar ortaya çıkıyor; "bakın, ben gidersem, Partinin başına sentezciler gelir ha" diyerek, bu anlamda işaretler vererek, milleti tehdid edebiliyor.

Oysa bu seçim sistemi olmasaydı, böyle bir tehlike de söz konusu olmayacaktı.

YÖK konusu ve dayanışmanın önemi

HÜLYA AKÇAY-Efendim, bilyorsunuz bir ülkenin gelişmesindeki en önemli etkenlerden biri de eğitim.

Şayet Iktidara gelirseniz, eğitime bakış açınız ne olacak, bir İkincisi, YÖK olayını onaylıyor musunuz? YÖK konusunda neler yapacaksınız?

ECEVİT-Eğitimin gelişme açısından da, demokrasi açısından da önemi belli.

Demokrasi açısından aslında, sanıldığı kadar önemli değil. Eğitim düzeyi çok düşük olan Hindistan'da demokrasi inatla yürüyor; eğitim düzeyi çok düşük olan Grönland'da, Eskimolar, pekala, Danimarka demokrasisini kendi topraklarında uyguluyorlar. Bunu şu nedenle söylüyorum: "Bizim halkımız cahil, onun için Batıdaki demokrasiye hazır değil" iddiaları geçersizdir.

Ancak devleti iyi yönetmek bakımından ve gelişme bakımından, aynı zamanda insan kişiliğinin gelişmesi bakımından, eğitimin büyük önemi vardır.

Sayın Başkanın sorusunu yanıtlarken söylediğim gibi, bugünkü iletişim teknolojisiyle eğitimi çok daha geniş kitlelere yayma; belki tıp gibi bir -iki dal dışında, hemen her konudaki eğitimi, en uzak köye kadar eriştirme olanağı var.

YÖK'e, üniversite özerkliğini büyük ölçüde kısması bakımından, elbette karşıyım. Üniversiteler arasında işbirliği ve eşgüdüm gereklidir; ama bunun için YÖK'e gerek yoktu. 12 Eylül öncesinde var olan "Üniversitelerarası Kurul" bu işlevi zaten üstlenmişti. Bu kurulun işlevi, üniversite özerkliğine dokunulmaksızın, daha etkili duruma getirilebilirdi.

Onun için YÖK'e karşı mücadele edilmeli!

Ama nasıl?..

Bu mücadele, kuşkusuz, öncelikle, üniversitelerin öğretim üyelerine düşer. Fakat üniversite özerkliği, rejim sorunundan, dolayısıyla siyasetten soyutlanarak savunulamaz. Oysa, üniversite öğretim üyeleri bir ölçünün ötesinde seslerini yükselttiler mi, yürürlükteki yasalara göre, siyaset yapmış sayılabilirler; ve susturulabilir hatta cezalandırılabilirler.

Bu risklere ve engellere karşın mücadeleyi sürdürebilmeleri ve etkili kılabilmeleri içinse, toplumun başka kesimleriyle dayanışma içine girmeleri gerekir.

Şimdi üniversite özerkliğine, ancak, arasıra basında çıkan yazılarla ya da DSP'nin veya SHP'nin bazı demeçleriyle değiniliyor.

Oysa, 12 Eylül'den sonra özerkliği veya bağımsızlığı kaldırılan veya zedelenen bütün kurumların, birbirine destek olmaları, dayanışma içinde mücadele vermeleri gerekir. Sonuç ancak öyle alınır.

Örneğin, üniversiteler sedikaların, sendikalar üniversitelerin hak mücadelesine katkıda bulunabilirler.

Türkiye'de 12 Eylül'den sonra özerkliği en ağır darbe yiyen kurumlardan biri, kooperatiflerdir; özellikle de geniş üretici kesimlerini ilgilendiren kooperatif birlikleridir.

Kooperatifçilik hareketi, ancak yapısı ve işleyişi demokratik olduğu oranda gerçeklik kazanır. Türkiye'de ise, kooperatifler, özellikle de kooperatif birlikleri, hiçbir komünist ülkede bile görülemeyecek ölçüde devlet yönetimi altındadır. Bunların başta gelen tüm yöneticilerini de, politi-

kalarını da, uygulamalarını da, ürün fiyatlarını da, devlet, daha doğrusu siyasal iktidar belirlemektedir. Böyle kooperatifçilik olmaz. Fakat kimse bunun üzerinde durmuyor.

Benim gönlümden geçen şudur: Üniversiteler kooperatifçiliğin özüne indirilen darbeler karşısında seslerini yükseltseler; bu yüzden başları derde girecek olursa, o zaman inanıyorum ki üreticiler, köylüler, üniversitelerin haklarına, özerkliğine sahip çıkarlar; böylece demokrasiyi gerçekleştirebilmenin ve geliştirebilmenin gereği olan dayanışma kendiliğinden ve geniş bir zeminde, başlamış olur.

Demokraside dayanışma son derece önemlidir.

DSP ve Ecevit

ASIM ERDAL-Efendim, ekonomide en önemli sorunların başında kaynak sorunu gelir. Ulkemize baktığımız zaman, Milli eğitime ve sağlığa ayrılan payın çok üzerinde, yüzde 30'ların üzerinde bir pay savunmaya ayrılıyor. Bunun da çok rantabl kullanıldığı düşünülemez herhalde. Şunu sormakistiyorum öncelikle: Sizin iktidarınız döneminde, savunma harcamalarından bir kısıtı yapmayı düşünecek misiniz?

Ikincisi de, siz DSP'nln, hatta bir anlamda sosyal demokratların doğal lideri olarak anılıyorsunuz. İzmit'teki mltinglnizde beraberdik. "Bensiz de DSP ayakta kalacak, bunu göstermek lçin ben ayrıldım" şeklinde bir deyim kullandınız. Sizin Genel Başkanlıktan ayrılmanızla bu sağlanabilmiş oldu mu? Yenlden Genel Başkanlığa gelmeyl düşünüyor musunuz?

ECEVİT-İzninizle önce ikinci sorunuzu yanıtlayım.

Bazı çevreler, Demokratik Sol Partinin kökleşemediğini, partileşemediğini, "Ecevitlerin aile partisi" olduğunu; Ecevit'ler saf dışı bırakılırsa bu Partinin de yok olup gideceğini öne sürüyorlardı, veya gerçekten öyle sanıyorlardı.

Bu sanıya dayanarak da, bana karşı büyük bir yıpratma kampanyası açılmıştı. Çünkü ben siyasal anlamda yok edilirsem, güya DSP de kendiliğinden yok olup gidecekti. Onun için, bana yöneltilen kampanya DSP'ye de zarar veriyordu.

Ben, bu sanıların, iddiaların geçerli olup olmadığı anlaşılsın istedim; ben Genel Başkanlıktan ayrılırsam, Rahşan Ecevit görevden ayrılırsa, DSP'nin yok olup olmayacağı, kamuoyu önünde sınansın istedim.

Onun için ikimiz de Partideki resmi görevlerimizden ayrıldık.

Kararımızı açıklamamızın üstünden on ay, uygulamamızın ardından da altı ay geçti; ve bu süre içinde, DSP, ikimiz başında olmadan da, yok olup gitmek şöyle dursun, gelişmesini hızla sürdürebildi. DSP'nin, bazı çevrelerce beğenilmese, horgörülse de, kişilere bir ölçünün ötesinde bağımlılıktan en çok kurtulabilmiş parti olduğu görüldü.

Gelecek için kendimi şu veya bu şekilde bağlamıyorum. Seçenekleri açık bırakıyorum. Türk toplumu çok hızlı değişen bir toplum. Onun için [illegible] Türkiye'de ne olacağı, ne gibi durumlar ortaya çıkacağı, kolay kolay kestirilemez.

"Türkiye'de en hızlı değişen şey nedir?", deseniz, "değişimdir" derim.

Bir anımı anlatayım.... 1950'lerde ben, CHP organı olan "Ulus" gazetesinde çalışıyordum. Büyük yazar rahmetli Hüseyin Cahit Yalçın da bir ara gazetemizin başyazarı idi. Yılda bir ay izin alırdı. Çok da kolay yazardı. Dinlenceye gitmeden önce, iki-üç gün bir odaya kapanır, 30 günlük başyazısını birdenhazırlayıp gazeteye bırakırdı. Bilirdi ki, 30'uncu yazıya sıra geldiğinde, yazı güncelliğini yitirmiş olmayacaktır.

Oysa şimdi böyle bir şey düşünülemez. Türkiye öyle hızlı değişiyor ki, güncel konularla ilgili olarak bugün yazılan bir başyazı birkaç günde güncelliğini ve geçerliliğini yitirebilir.

Onun için, ben de, gelecekte ne gibi durumlarla veya zorunluluklarla karşılaşacağımı şimdiden kestiremem.

Yarınki duruma göre veya bir-iki yıl sonraki duruma göre, Demokratik Sol harekete ve Partiye katkımı en iyi hangi konumda sürdürebileceğimi düşünürsem, ve eğer elimdeyse, o konuma gelmeye çalışırım.

Şu sırada, ben de Rahşan Ecevit de, katkımızı, birer üye olarak sürdürüyoruz.

Savunma konusu

Savunmayla, ulusal güvenlikle ilgili sorunuza gelince, bu çok duyarlı bir konu... Türkiye dünyanın en hareketli, en karışık bölgesinde. Bu bölgedeki bir ülke için ulusal güvenlik büyük önem taşır.

Onun için, ayrıntılı hazırlık yapmadan, ulusal güvenlik konusunda kendimi veya Partimi bağlayıcı açıklamalarda bulunmayı sakıncalı sayarım.

Bu kadar büyük bir ordu yerine, şimdikinden daha iyi ve daha çağdaş donanıma kavuşturulmuş ve ona göre eğitilmiş bir ordu, elbette daha iyi olur. Ama bu daha ucuza mı daha pahalıya mı gelir, onu şimdiden söyleyemem.

Önemli olan, ulusal güvenliğimizi tehlikeye düşürmeksizin, eğitim ve sağlık harcamalarını arttırabilmenin yolunu bulmaktır. Bu da vergi düzenini değiştirerek ve üretimi arttırarak yeni kaynaklar oluşturmakla veya başka bazı alanlardan sağlığa ve eğitime kaynak kaydırmakla sağlanabilir.

Savunma harcamalarındaki kabarıklığın gelişmeyi zorlaştırdığına dikkati çekmiş oldunuz. Doğrudur. Bu bende bir çağrışım yaptı; izninizle onu söyleyim...

Geçen gün televizyonda sayın Özal, İkinci Dünya Savaşı sonrasının Almanya'sındaki, Batı Almanya'daki, "Erhard mucizesi"nden söz etti. Erhard'ın, Almanya'yı, kendisinin izlediği, yani Özal'ın izlediği politikalara benzer politikalarla mucizevi biçimde kalkındırdığını öne sürdü.

İkinci Dünya Savaşından sonra mucizevi biçimde kalkındığı söylenen bir başka ülke de Japonya'dır. Sayın Özal arasıra ona da değinir.

Oysa iki ülkenin de bir özelliği vardır: İkinci Dünya Savaşından yenik çıkan bu iki ülkeye de, uzun yıllar,ordu kurmak yasaklanmıştır.

Eğer savaştan sonra Federal Almanya'nın ordu kurmasına izin verilseydi, "Erhard mucizesi" zor gerçekleşirdi.

Yine savaştan sonra Japonya'nın ordu kurmasına izin verilseydi, "Japon mucizesi"de zor gerçekleşirdi.

İkisinin de hızlı kalkınmasına, izledikleri bazı politikaların şu veya bu ölçüde etkisi olmuştur elbette; ama, hiç kuşkusuz, birinci etken, en ağırlıklı etken, savaştan sonra uzun yılar, iki ülkeye de, ordu kurma yasağı uygulanmış olmasıdır. Bu yasak nedeniyle, tüm kaynaklarını kalkınma atılımlarına ayırabilmişlerdir.

Ama maalesef ordusuz yapamıyor ülkeler(1). Nitekim şimdi Federal Almanya ile Japonya'nın da orduları var; ama ordusuz yıllarında kalkınmalarını, kısa sürede, belirli bir düzeye eriştirmiş oldular. Yani kazandıkları zaman içinde kalkınmalarını bir hayli ileri götürebildiler.

Türkiye konumundaki bir ülkenin, çağımız dünyasında, ordusuz yapabilmesi veya güvenliğini ihmal etmesi tasavvur edilemez.

Doğudakl yüksek "hayır" oyları

SORU-(Bu soruyu kimin sorduğu banda geçmemiş; o nedenle adını veremediğimiz için kendisinden özür dileriz)-Efendim, geçmişden bahsettiniz; ben bugüne dönmek Istiyorum.

Referandumda Doğu Illerindekl "hayır" oylarının yüksek çıkmasının sizce nedeni nedir? Bunda, o Illerdekl gayrl safl mllll hasıla payının düşükolmasının etkisl nedir?

ECEVİT-Kuşkusuz bunun büyük etkisi olmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkiye'nin en ihmal edilmiş ve yarı feodal bölgeleridir. Bu açıdan teşhisinize katılıyorum.

Şu da beni sevindiriyor: dün "Cumhuriyet"te çıkan demecimde de belirttiğim gibi, Hükümetin insani bir jest olarak, Irak'tan kaçıp gelenlere Devletimizin kollarını açmış olması, o bölgenin oy biçimini ve eğilimini şu veya bu şekilde etkilememiştir; halk, oyunu, bu olaydan etkilenmeksizin, bildiği gibi vermiştir.

Demek ki genç Işadamları farklı"

BAŞKAN (Cefi J. Kamhi)-Sayın Bülent Ecevit, misafirlerimiz zannedersem, hakikaten doyurucu iki-iki buçuk saat geçirdi. Diyebilirim ki bu dönemin en canlı ve en samimi toplantılarından biri oldu.

Huzurunuzda Sayın Bülent Ecevit'e teşekkür etmek istiyorum. Gelecekteki planlarında da başarılı olmasını ve aynı çalışmayı, aynı azmi devam ettirmesini diliyorum.

Ümit ederiz, bir dahaki toplantımızda karşıt fikirleri de dinleyeceğiz. Bu toplatıları biz her ne kadar genç işadamlarına yönelik yapıyorsak da, ülke sorunlarını daha geniş kapsamlı bir şeklide bize Izah ettiğlnlz Için teşekkür ederiz.

BÜLENT ECEVİT-Sayın Kamhi, size ve arkadaşlarınıza, sizlere, bu toplantıya bir konuşmacı olarak katılma olanağını bana verdiğiniz için teşekkür ederim. Gerek

üyelerinize ve konuklarınıza, gerek gazeteci arkadaşlarıma, bu toplantıyi izledikleri için teşekkür ederim. Benim için çok değer taşıyan sözleriniz için de teşekkür ederim.

Bir espriyle sözlerimi bitireyim, ama gerçeğe dayanan bir espri... Yolda gelirken, eşim söylüyordu; Ankara'da, buraya hareket etmeden önce Partiye uğradığında, Anadolu örgütünden gelen bir partili ile karşılaşmış; "İstanbul'a gidiyoruz" demiş, "Niçin" diye sormuş Anadolulu arkadaşımız; eşim, "Genç İşadamları Derneği, Bülent Ecevit'i bir konuşma yapmaya çağırdı, oraya gidiyoruz" demiş. Anadolu'dan gelen Partili yurttaşımız da, "İyi, demek genç işadamları farklı düşünüyorlar" demiş.

---

(1) Bugün,dünyanın karışık bir bölgesinde olduğu halde, ordusuz idare etmeye çalışan bir küçük ülke var. Bir Orta Amerika ülkesi olan Kostarika... Latin Amerika'nın en güçlü demokrasisi de o ülkede... Fakat şimdi Kostarika da ordu oluşturmaya; en azından, iç güvenlik güçlerine ordu işlevi de vermeye zorlanıyor.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ON YIL ÖNCE, ON YOL SONRA

24 OCAK (*)

(*) Bülent Ecevit'in 20 Ocak 1990 günü İstanbul'da "İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti"nce düzenlenen toplantıda yaptığı konuşmadan özet.

24 Ocak 1980 kararlarına, bir sosyal demokrat olarak, ilk günlerinden beri karşı çıkmıştım.

Bu kararların, ekonomide zamanla bazı olumlu sonuçları görülse bile, sosyal ve siyasal sonuçlarının çok ağır olacağına inanıyordum; ve ekonomiyi düzlüğe çıkarabilmek için o kadar ağır bedellere gerek olmadığı düşüncesiydeydim.

Zamanın Başbakanının bazı sözleri de beni o açıdan kaygılandırıyordu. Örneğin, bu kararlar için **"başka yapacak bir şey yoktur"** diyordu. Daha sonraları sayın Özal da aynı anlama gelen sözler söyleyecek, **"bu kararların alternatifi yoktur"** diyecekti. Oysa çok partili demokratik rejim, bir "alternatif"ler, "seçenek"ler rejimiydi. Demokrasi "tek yol"cu zihniyetle bağdaşmazdı.

Yine zamanın Başbakanı, **"bu kararlarin siyasetle ilgisi yoktur siyasi yönü yoktur"** diyordu.

Bu sözlerden de Türkiye'nin bir zoraki "depolitizasyon" dönemine sürüklenmek istendiği kaygısını duyuyordum; ve 20 Şubat 1980 günü düzenlediğim bir basın toplantısında bu kaygımı şu sözlerle dile getiriyordum:

"Eğer bu sav, akla mantığa gerçekiere temelinden aykırı olan bu sav, sıksık yineienecek olursa, bunun demokratik açıdan şöyle bir tehlikesi ortaya çıkar: Günün birinde bazı kimseler, bazı çevreler, 'madem ki Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu sorunların siyasal yönü yokmuş; madem ki bu sorunlara getirilen önlemlerin, çözümlerin siyasetle ligisi yokmuş, o halde bu sorunları çözmek için siyaset adamiarına da gerek yok, siyasal haklara ve özgürlüklere de gerek

yok' dlyebllirler"
diyordum.

Nitekim bu sözleri söylediğimden 204 gün sonra, **"bu kararların siyasetle ligisi yoktur"** diyen Başbakan dahil tüm politikacılara siyaset yasaklandı; tüm siyasal haklar özgürlükler kısıldı; tüm siyasal partiler kapatıldı".

16 Şubat 1980 günü Meclisdeki bütçe görüşmelerinde yaptığım konuşmada da şunları söylüyordum:

"Bir zamanlar, 'Türkiye'yi küçük Amerika yapacağız" denirdi. Bu ekonomik politikayla büyük Amerika da küçük Amerika da olunmaz, ancak Güney Amerika olunur. Güney Amerika ekonomik modeli de, bir ülkeye, bağımlılaştırıcı dış politikası lle birlikte gelir; güçlüleri semirtip, gitgide güçsüzleşen halk topluluklarını ezici hasta toplum yapısıyla birlikte gelir; ve sömürülenleri hak arayamaz duruma, ezilenleri ses çıkaramaz duruma getiren siyasal rejimleriyle birlikte gelir. Bu ayrılmaz parçaları olmaksızın gelirse, bu model, zaten yürüyemez",
diyordum.

Nitekim kendi siyasal rejimini ve baskılarını getirmeden bu modelin yürüyemeyeceği kısa zamanda görüldü. Sivil hükümet, modeli yürütebilmek için, işçi haklarını kısmayı zorunlu gördü; ve toplu sözleşme ve grev haklarını beş yıl için askıya alacak bir yasa tasarısı hazırladı. Fakat CHP karşı çıktı, bazı sendikalar karşı çıktı; ve Hükümet tasarıyı geri çekmek zorunda kaldı.

Madem ki bu modeli uygulayabilmek için işçi haklarını kısmak şarttı; fakat madem ki demokrasi işlerken işçi

hakları kısılamıyordu; o halde,bu modeli uygulamak isteyenlere göre, önce demokratik süreç durdurulmalıydı! Nitekim 24 Ocak kararlarından yedi buçuk ay sonra, Meclis kapatıldı; ardından partiler de kapatıldı; tüm siyasal haklar ve özgürlükler kısıldı; ve demokrasi uzun bir tatile çıkarıldı.

Bu modelin başka türlü uygulanamayacağını, daha sonraki yıllarda, kendi Başbakanlık döneminde, sayın Özal da sık sık söyleyecekti:

"Eğer 12 Eylül'ün getirdiği rejim olmasa biz bu ekonomik politikaları uygulayamazdık",

diyecekti. Böylece, bu modelin, hele Türkiye gibi henüz gelişme sürecinde bulunan ve demokrasisi kökleşmemiş olan bir ülkede, demokrasiyle bağdaşmayacağını açıkça ve defalarca itiraf edecekti.

20 Şubat 1980 günü bir basın toplantısında yaptığım konuşmada, çalışanların hakları açısından ve demokrasi açısından ciddi tehlikelerle karşı karşıya geldiğimizi belirttikten sonra, şunları söylüyordum:

"Tehlike artık gerçekleşme aşamasındadır; ufukta değildir, kapının eşiğinde değildir, kapıdan içeri girmiştir; ve ekonomik önlemler adını taşıyan bir Truva Atı biçiminde girmiştir. Bir ekonomik model görüntüsü taşıyan bu Truva Atının içinden, değişik bir rejim modeli ve değişik bir uluslararası ilişkiler modeli çıkmaktadır"

diyordum.

Bir çok ekonomistler ve büyük sermaye çevreleri bu ekonomik modeli alkışlarken, bazı küçük ve orta sanayici kesimleri, 24 Ocak kararlarının ekonomik açıdan da tehlikelerini sezmeye başlamışlardı. Özellikle Eskişehir Sana-

yi Odası çok kaygılıydı. 13 Şubat 1980 günü, Eskişehir Sanayi Odası , kaygısını şu açıklamayla dile getiriyordu:

"İşletme sermayeleri tamamen yetersiz duruma düşmüştür. Birçok kuruluş üretimlerini sürdürecek sermaye olanaklarından yoksun oldukları için tam kapasiteyle çalışamayacaklardır. Ya tesislerini büyük sermaye kuruluşlarına devredeceklerdir, ya da ellerinde bulunan sermaye kadar üretim yapma yolunu seçeceklerdir. Yatırımlarını sürdürmekte olan ve yeni tamamlamış olan sanayiciler de zor duruma düşmüşlerdir.

Yabancı sermaye çerçeve kararnamesinin aşırı liberal hükümlerini de endişeyle karşılıyoruz. Kararname ile hemen her iş sahasında harhangi bir sermaye ve pay sınırı konmadan yatırım yapma hakkı yabancı sermayeye tanınmaktadır. Ayrıcalıklar Arap sermayesine ve bunların uluslararası finans kuruluşlarına tanınmıştır; ama dünya piyasasının içiçeliğini bilenler için bunun çok büyük bir değeri olmadığı açıktır."

Bazı Ege sanayicileri de Eskişehir sanayicilerinin kaygılarına katılıyor, ve 24 Ocak kararları için, **"ülke sanayiine canlıiık getirilmek isteniyorsa bu karariarın derhal değiştirilmesi şarttır"** diye haykırıyorlardı ("Yeni Asır" - 11 Şubat 1980).

Ben, küçük ve orta sanayicilerin kaygılarını paylaşmakla beraber, modelin ekonomik sonuçları bakımından onlar kadar karamsar değildim. Benim sosyal demokrasi anlayışıma çok ters düşse bile, bu modelin, uzun vadede, örneğin beş-altı yıl içinde, bazı olumlu sonuçlar verebileceğini, ama bunların sosyal ve siyasal bedelinin çok ağır olacağını; o bedeli ödemeden de ekonominin düzlü-

ğe çıkarılabileceğini ve güçlendirilebileceğini düşünüyordum. Nitekim, 16 Şubat 1980 günü, Bütçe görüşmelerinin sonunda yaptığım konuşmada şunları söylüyordum:

"Ben kendimi aldatmıyorum. Bu ekonomik politikayla bir süre sonra yokluklar kalkabilir, ama yoksulluk artar. Yokluklar o kadar kalkabilir ki tuvalet malzemesinin en nadideleri, yabancı moda evlerinin en lüks giysileri bile piyasaya çıkabiiir, Ama hastasına ilâç alamayanlar, üstüne giysi alamayanlar, evine et alamayanlar, çocuğunu okutamayanlar artar... Gereğince beslenemediği için kavruklaşan insanların sayısı gitgide artar. Bu ekonomik politikayla yakında kuş sütü bile çıkabilir piyasaya ama televizyondakl 'Uykudan Önce' programını, bu programda verilen öğüde karşın, süt içemeden seyreden çocukların sayısı artar"

diyordum; ve şunları ekliyordum:

"Kısacası, bu ekonomik modelle halk kitlelerine refah değil, gitgide daha çok yoksulluk gelir. Toplumda adaletsizlikler, çalkantılar yoğunlaşıp tehlikeli boyutlara ulaşır. Sesini çıkaramasın diye ezilen halkın hakları, özgürlükleri kısılmakla kalmaz, ülkenin bağımsızlığı da sınırlandıkça sınırlanır".

Ne var ki, 24 Ocak modelinin onuncu yıldönümünde, bu modelin yalnız sosyal ve siyasal açıdan değil, ekonomik açıdan da çok olumsuz sonuçlar verdiğini görüyoruz.

1970'li yılların ikinci yarısındaki dünya ekonomik bunalımı çoktan sona erdiği, ve çift haneli enflasyonlar birçok ülkede yüzde 3'e - 4'e indiği halde,Türkiye'de enflasyon hızı halâ yüzde 70 dolaylarındadır. Büyüme hızı ise sıfıra doğru inmektedir.Sınaileşme durmuştur. Tarımda

ve sanayide üretimi düşmektedir.Dışsatım gerilemeye başlamıştır.

Hükümet yakın zamana kadar dışsatımdaki artışla övünüyordu. Fakat dışsatım atılımı için de bunca sıkıntıya, fedakârlığa gerek yoktu. Nitekim 1978'de, CHP Hükümeti dünyadaki ekonomik bunalıma karşın, paramızı pul etmeksizin, dışsatım gelirlerimizi bir yılda dolar olarak yüzde 30 arttırabilmişti. Dışsatımımızda, sanayi ürünlerinin payı da yine o Hükümet döneminde yükselmeye başlamıştı.

Demek ki on yıldır sosyal ve siyasal alanda ödenen ağır bedeller boşuna ödenmiş oldu; ve onuncu yıl dolarkon ekonomimiz ciddi bir darboğaza sürüklendi.

Ben bu modele, bir sosyal demokrat olarak başından beri her yönüyle karşıyım, ama, itiraf etmek gerekir ki, ekonominin on yılda vardığı olumsuz durumdan, modelin kendisi sorumlu değildir; modelin yozlaştırılması ve kendi kurallarıyla tutarsız biçimde uygulanması sorumludur.

Model nasıl yozlaştırılmıştır?

Bir kere ekonomide hakça ve sağlıklı bir yarışma ortamı, rekabet ortamı sağlanamamıştır. Tam tersine, ekonomide, büyükler kayırılırkon, küçüklor ezilmiştir. Eskişehir Sanayi Odasının bu konuda on yıl önco belirttiği kaygılar doğrulanmıştır.

Dışsatım, üretim aşamasında değil, pazarlama aşamasında; yani kaynakta değil, muslukta desteklenmiştir; ve o yüzden, kaynak kurumuş, sınaileşme durmuştur. Bunun sonucu olarak, dışsatım da geçen yıldan beri gerilemeye başlamıştır.

"Sanayi yatırımlarını devlet yapmayacak, özel sektör yapsın" denilmiştir; fakat kaynaklar, devletçiliğin en

koyu dönemlerinde bile görülmedik ölçüde kamu kesimi ne akıtılmış, sanayici kaynak darlığıyla karşı karşıya bı rakılmıştır. Kamu kesimine akıtılan kaynaklarsa çok sav rukça kullanılmıştır.

Merkezî planlama etkisizleştirilmiştir ama ekonomik kararlar hiçbir dönemde görülmedik ölçüde merkezîleştiri lip keyfileştirilmiştir.

Fiyatlar güya serbest pazar ekonomisi kuralları içinde belirlenecekti; oysa tüm KİT'lerin fiyatlarını iktidar belirle mekte; ve KİT fiyatları bir tür adaletsiz vergiye dönüş mektedir.

24 Ocak kararlarının ardından ben, devletin aşırı ölçüde özelleştirileceğinden duyduğum kaygıyı belirtiyordum; uygulamada ise, Devlet, özelleştirilmenin de ötesinde, **"ÖZALLAŞTIRILMIŞ"**tır; yani Devletin yerini Özal almaya kalkışmıştır.

Geçen gün sayın Özal, Amerikan **"Time"** dergisine verdiği bir paralı demeçte, **"benim damarımda ekonomi var"** demiş.

Sayın Özal'ın damarını bilmem ama ekonominin damarında ciddi tıkanıklık var.

İnsan damarındaki tıkanıklık, zamanında teşhis edilirse, **"bypass"**la giderilebiliyor. Ekonominin damarındaki tıkanıklığı gidermek içinde bir **"bypass"** ameliyatı gerekli. Bu hem ekonomiye hem demokrasiye işlerlik kazandıracak bir **"bypass"** olmalıdır. Bu **"bypass"** ameliyatı ise Houston'da veya hastanede değil, Türkiye'de ve sandıkla yapılacaktır.

Bu Kitabın
Tüm Geliri
DSP
Genel Merkezine
Bırakılmıştır.

KDV Dahil 4000 TL

Kapak Düzenleme : Makro Ltd.
Tel: 125 83 38 - 118 44 70